

ARANTZAZUKO  
BALADAK ETA KOPLA ZAHARRAK

ISBN: 978-84-7240-300-0

L.G.: SS-788-2018

© Arantzazuko Frantziskotar Probintzia

---

**ARANTZAZU E. F.**

Arantzazuko Santutegia – 20567 Oñati  
Tfn. 943780951 / Tfx. 943783370

---

Ategorrieta Hirib. 23, 1 esk. – 20013 Donostia  
Tel. 943271713  
abaltzategi@jakin.eus

---

*Banaketa / Distribución*

Castillo de Villamonte, 2. – 01007 Vitoria-Gasteiz  
Tfn./Tfx. 945147224  
P.E.: info@edicionesfranciscanasarantzazu.com

---

Graf. Astarriaga – 31178 Abartzuza

**ADK - ARANTZAZU DUT KANTAGAI**

— II —

# **ARANTZAZUKO BALADAK ETA KOPLA ZAHARRAK**

**(OSAGARRIA)**

*Edizioa eta sarrerak*

PAULO AGIRREBALTZATEGI

**efarantzazu**  
edizio frantziskotarrak - ediciones franciscanas

**Oñati, 2018**

**ADK**  
**"ARANTZAZU DUT KANTAGAI"**  
liburu saileko liburukiak:

ADK-I. ARANTZAZU: BOST MENDETAKO POEMAGINTZA

**ADK-II. ARANTZAZUKO BALADAK ETA KOPLA ZAHARRAK**

ADK-III. ARANTZAZUKO KONDAIRA BERTSOTAN

ADK-IV. ARANTZAZU BERTSO BERRITAN

ADK-V. ARANTZAZUKO OLERKIAK ETA OLERKARIAK

ADK-VI. ARANTZAZUKO KANTA BERRIAK

ADK-VII. GANDIAGA: ARANTZAZU DUT KANTAGAI

ADK-VIII. ARANTZAZU CANTADO POR SUS POETAS

ADK-IX. AHOZ AHO. ARANTZAZUKO KANTA ZAHARRAK

ADK-X. ARANTZAZUKO ARTXIBOKO BERTSOPAPERAK

## AURKIBIDEA

Sarrera orokorra ( <i>Paulo Agirrebaltzategi</i> ) .....	11
ARANTZAZUKO BALADA ETA KOPLA ZAHARREN ALDAERAK ETA PUSKAK	
Arantzazura egin det promes .....	28
Izar eder bat ateratzen da (1) .....	29
Izar eder bat ateratzen da (2) .....	30
Izar eder bat argitu zan ta (3) .....	31
Izar eder bat ateratzen da (4) .....	32
Izar eder bat atera zaigu (5) .....	33
Izar eder bat ateratzen du (6) .....	34
Izar eder bat ateratzen da (7) .....	35
Izar eder bat ateratzen da (8) .....	36
Egune zala, egune zala (1) .....	37
Egune zala ta egune zala (2) .....	39
Eguna zala, eguna zala (3) .....	40
Eguna zala ta eguna zala (4) .....	42
Egune zala, egune zala (5) .....	43
Mundu honetan gura dabenak (1) .....	44
Mundu honetan gura dabenak (2) .....	45
Mundu honetan nahi dituanak (3) .....	47
Harri landuaz egina dago .....	48
Orazio eder egin ziozkan .....	49
Errodrigotxo Baltzategiko (1) .....	50
Errodrigotxu Baltzategiko (2) .....	52
Rodrigo Baltzategi (3) .....	53
Rodrigo deritxona (4) .....	54
Errodrigotxo Galtzategiko (5) .....	55
Txoragarritzko berri gozoa .....	56
Artzai Rodrigo Baltzategiko .....	58
Artzaritxoa, artzaritxoa .....	59

Artzai onttoa.....	60
Ai artzaittoa, ai artzaittoa.....	62
Hementxe ere gerta zitzaion.....	63
Zure ardiak ongi dabilta.....	64
Oñatiarrak, oñatiarrak (1).....	65
Oñatiarrak, Oñatikuak (2).....	66
Oñatiarrak, oñatiarrak (3).....	67
Goazen Hortikan gora.....	68
Nere Ama Birjina (1).....	70
Neure Ama Birjine (2).....	71
Harmailatan altuan dago (1).....	72
Harmailatan altuan dago (2).....	74
Harrimailatan altuan dago (3).....	76
Abuztuaren hamabosteko (1).....	77
Abuztuaren hamabosgarren (2).....	78
Abuztuaren hamabosgarren (3).....	80
Abuztuaren hamabosgarren (4).....	81
Abuztuaren hamabosgarren (5).....	82
Birjina Amaren bezpera da-ta (1).....	84
Birjina Amaren bezpera da-ta (2).....	86
Birjina Amaren bezpera da-ta (3).....	88
Arantzazura bidea luze (1).....	89
Arantzazura bidia luze (2).....	90
Arantzazura bidia luze (3).....	91
Arantzazura bidea luze (4).....	92
Birjina Amaren eguna da-ta (1).....	93
Birjiniaren gaba da gaur-ta (2).....	96
Birjinearen gaba da-eta (3).....	98
Birjinearen gaba da gaur-ta (4).....	99
Birjinearen gaba dogu-ta (5).....	101
Hamabost pausuz konponitzen da.....	102
Pausu santuak ongi kontatzen.....	104
Birjina Arantzazuko.....	106
Arantzazu aldean.....	108
Abuztuaren hamabosgarren.....	110
Jaunak halaxen nahi izanikan.....	111
Rodrigok esan zien.....	112
Pausua baratz botaten zuan.....	113
Ia dirade hirurogei urte.....	114
Ama Arantzazuko.....	117
Arantzazura nua nua (1).....	119
Arantzazura nua nua (2).....	120

Arantzazure joan behar dot.....	121
Ez zaitezte ibili .....	122
Arantzazu mendiko (1) .....	123
Arantzazu mendiko (2) .....	124
Arantzazu mendiko (3) .....	125
Arantzazu mendiko (4) .....	126
Arantzazu mendiko (5) .....	127
Arantzazu mendiko (6) .....	128
Arantzazu mendiko (7) .....	129
Arantzazu mendiko (8) .....	130
Arantzazu mendiko (9) .....	131
Aitak artajorrara agindu ezkeru .....	132
Ama Birjina Arantzazuko .....	133
Arantzazuko Birjina .....	134
Gure Ama Birjina.....	135
Aida txuritxo!.....	136
Maitia, goazemazu Arantzazura fit.....	137
Arantzazu banua, ez daukat dirurik .....	138
Uriko jaija baita .....	139
Aizkorriko kurtzeko .....	141
Altuan Arantzazu, bajuan Oñati.....	143
Bide batean topatu nuen .....	144
Txalopin–txalo, txalo, txalo .....	145
Jesus esanda hasitzen gera .....	146
Perretxikotan nenbilenean.....	148
Arantzazu, zer dakazu.....	150

#### ARANTZAZUKO BALADA “BATERATUAK”

Ai artzaintxoa, ai artzaintxoa .....	Anonimoa .....	155
Arantzazuko poema .....	<i>Jose Adrian Lizarralde</i> .....	160
Errodrigotxo Baltzategiko .....	<i>Ignazio Omaetxebarria</i> .....	172
ARANTZAZUKO LEHEN HIRU BALADAK ( <i>Salbatore Mitxelena</i> ) .....		182
1. Errodrigotxo Baltzategiko .....	<i>Salbatore Mitxelena</i> .....	184
2. Abuztuaren hamabosgarren .....	<i>Salbatore Mitxelena</i> .....	187
3. Arantzazura bidean .....	<i>Salbatore Mitxelena</i> .....	190
ARANTZAZUKO BI BALDAK ( <i>Antonio Zabala</i> ) .....		196
1. Abuztuaren hamabosgarren .....	<i>Antonio Zabala</i> .....	198
2. Arantzazura egin dut promes .....	<i>Antonio Zabala</i> .....	200

#### I. ERANSKINA: ARANTZAZUKO BILDUMAKO ARRATEKO BALADAK

Ama Birjina Arratekoa.....	211
Arrateko zelaiko.....	212

Mendiak igaro eta .....	213
Arrateko Ama.....	214
Heguak balirade .....	215

2. *ERANSKINA*: ARANTZAZUKO BILDUMAKO BESTELAKO  
BALADA, KOPLA ETA KANTAK

Bergelok aidez aide.....	218
Ale jotxo, jantzi ttuzu .....	220
Astelehena martitzena eguaztena.....	222
Udaberria datorrenian .....	223
Egun batian nijoalarik.....	224
Atanboratxo berria .....	225
Ez dok, ez dok, bai dok, bai dok .....	226
Kristinau on bat hiltzen danien.....	227
Hogeita laugarrena .....	229
Agur, mundu zorua .....	230
Ilargi argixa .....	231
Frantzisko Asiskoa.....	232
Aingeru eder batek .....	234
Ikustean Belenen .....	237

3. *ERANSKINA*: ARANTZAZUKO ERROMESEN GAUBEILETAKO KANTAK

Gaubeiletako Kalbario-puxkak .....	241
Gurutze santuaren bai misteriua .....	246
Zeren bila zabilta.....	249

4. *ERANSKINA*: ARANTZAZUKO ERROMESEN NEKALDI-KANTAK (252)



## SARRERA OROKORRA

*Arantzazuko Baladak eta Kopla zaharrak. Osagarria...* Bietakoak biltzen ditu liburu honek: baladak (edo erromantzeak) eta koplak. Zeren osagarri baina? Bereziki Igone Etxebarriak, 2003an argitaraturiko *Arantzazuko Baladak edo Kanta Zaharrak* (ABK) liburuarena.

Izan ere, ABK-k Arantzazuko REA/JK koadernoan dauden Arantzazuri buruzko baladak biltzea zuen helburua –nahiz eta beste iturriren bat edo beste ere erabili–. Baina Arantzazuko Baladen eta Kanta Zaharren Bilduma zabalagoa da; bereziki kontuan izatekoak bertako artxiboko G2T, OEA eta DGA sortak; horietako aldaerak ez zituen sartu, ezta Aita Donostiaren DCV-koak ere; Resurrección M. Azkueren *Cancionero Popular Vasco*-CPV-koak ere ez zituen sistematikoki sartu, eta batzuk kanpoan utzi zituen. Antonio Zabalaren EERV-k, Arantzazuko Bildumaz gain beste bilduma eta artxibo hauek ere erabili zituen: Aitzolen Bilduma, Azkue (CPV eta CPVE), Aita Donostia (DCV), Sebero Altube; I. Etxebarriak berak ezaguna zuen EERV, baina bertako aldaerak ez zituen sistematikoki jaso. Helburu mugatua eta espezifikoa zuen berak: REA/JK koadernoko baladak bildu eta argitaratzea. Horrexegatik koadernoko Arantzazuri buruzko koplak zaharrak ere kanpoan utzi zituen.

Arantzazuri buruzko balada-aldaera guztiak-edo biltze aldera, bertako Bildumako guztiakin batera beste iturrietakoak daude jasota Arantzazu Kantagai datu-basean (AKDB): denetara, hirurogeita hamarretik gora, ABK-n jaso gabeak. Gainera hamabi bat koplak ere badaude, Arantzazuri buruzkoak, ABK-k kanpoan utziak. Horiek denak bildu nahi izan ditut I. Etxebarriaren liburuaren “Osagarri” den honetan.

Bestalde, Arantzazuko Bilduman badaude jasota Arantzazuri buruzkoak ez diren balada edo konplaren batzuk ere, Arratekoren batzuk batik-bat. Horiek ere sartu nahi izan ditut “Osagarri” honetan, aparteko atalean.

Azkenik, Arantzazuko “balada bateratuak” deitu ditudanak daude: hau da, zenbait aztertzailek berreraikitakoak, jatorrizko aldaera eta zati ezberdinak nolabait lotuz. Horiek ere jaso nahi izan ditut hemen.

## 1. Biltzaileak eta argitaratzaileak

Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharrak argitara emateaz hainbat biltzaile, aztertzaile eta editore arduratu izan da, XIX. mendearen azken aldean hasi eta gaur arte. Horrelako kanten edo kanta-pusken argitalpen guzti-guztiak seinaltatzeko asmorik gabe, nagusien eta adierazgarrienen kontua eman nahi dut hemen laburki.

R. M. Azkuek merezi du aurreneko lekua, jakina. 1922-1925 urteetan argitaratu zuen bere *Cancionero Popular Vasco* (CPV) obra erraldoia, 1915ean euskal herri-kanten bildumen lehiaketa, Foru Aldundiek ipinitakoa, irabazi ondoren. Sortaka argitaratu zuen bere obra.<sup>1</sup> Horko 1.000tik gora kantetatik 26-edo dira Arantzazuri buruzkoak. Horietako bat edo bi zalantzazkoak izan daitezke, ez baitago argi zuzenean Arantzazuri buruz ari diren ala ez; baina ondorengo aztertzaileek Arantzazuko tradiziokotzat jo izan dituzte. III. sortan, –“Danzas”–, “Aitak artajorrara” izeneko kantaren azpian honako koplak hau jaso zuen, kantarekin berarekin zerikusirik ez zuela baina Orixako Maria Frantziska Malkorrek haien ondoren kantatu ziola esanez: “Arantzazu mendiko pagoaren ondoan / Maria Santisima nedukan gogoan: / lalaralalai lalara lala, / lalaralalai lalaralala”. VIII. sortan –“Canciones narrativas”– ageri da Arantzazuko lehen balada (620. zenb.): “Birjina Amaren bezpera da ta”. Beste kantaren baten barruan abestu zizkion nonbait lekukoak horren bi ahapaldiak; honela dio azpian Azkuek: “La letra arriba transcrita está íntimamente relacionada con el romance *Arantzazura*, que figura en el siguiente volumen...”.<sup>2</sup> X. sortan –“Romances y cuentos”– bildu zituen Azkuek Arantzazuko balada gehienak: horko lehen hirurak (806.a –1 eta 2– eta 807.a) Arantzazuri buruzkoak dira: “Abuztuaren hamabosgarren” kanta, hiru aldaeratan.

---

<sup>1</sup> Obraren bigarren edizio faksimila bi tomotan agitaratu zuen Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca-k, Bilbao, 1968. Ondorengo orrialdean ikus daiteke Azkuek bildu eta argitaraturiko Arantzazuko kanten taula. Horietako bakoitzak sortaren barruan duen zenbakia eta obra osoan duena, biak emango ditut, marratxoak tartekatuz. Orrialdea, ostera, obra osoarena bakarrik emango dut.

<sup>2</sup> X. sortan dago, egon, “Arantzazura egin det promes” aldaera hori; ez IX.ean.

Agostuaren amaboskarren (I-A)	CPV, X, 1-806(1) (924-925 or.)
Agostuaren amaboskarren (I-B)	CPV, X, 1-806(2) (925. or.)
Agostuaren amaboskarren (II)	CPV, X, 2-807 (925-926 or.)
Aitak artajorrara agindu ezker	CPV, III, 8-193 (276-277 or.)
Amabost pausuz konponitzen da	CPV, IX, 14-729 (848-849 or.)
Arantzazu aldean	CPV, IX, 17-732 (851-852 or.)
Arantzazura egin dut promes	CPV, X, 15-820 (946-949 or.)
Bide batean topatu nuen	CPV, IX, 21-736 (854-855 or.)
Birjina Amaren bezpera da ta (I)	CPV, X, 24-829 (961-962 or.)
Birjina Amaren bezpera da ta (II)	CPV, X, 25-830 (962-963 or.)
Birjiña Amaren bezpera da-ta	CPV, VIII, 25-620 (747-748 or.)
Birjina Arantzazukoa	CPV, X, 26-831 (963-964 or.)
Birjinearen gaba da eta (I)	CPV, IX, 23-738 (856. or.)
Birjinearen gaba da gaur da (II)	CPV, IX, 24-739 (856-857 or.)
Eguna zala, eguna zala	CPV, V, 30-398 (498-499 or.)
Gure Ama Birjina	CPV, X, 38-843 (982-983 or.)
Ia dirade irurogei urte	CPV, VIII, 39-634 (762-763 or.)
Izar ederrak argi egiten dau (I)	CPV, X, 44-849 (988-989 or.)
Izar ederrak argi egiten dau (II)	CPV, X, 45-850 (990-991 or.)
Izar ederrak argi egiten dau (III)	CPV, X, 46-851 (991. or.)
Izotzetan, elurretan	CPV, XI, 51-962 (1115. or.)
Trinidadeak eta Kopo Kristoak	CPV, X, 100-905 (1053-1054 or.)
Eguna zala, eguna zala	CPVE (A. Zabala, EERV, 686-687 or.)
Izar eder bat ateri zaigu	CPVE (A. Zabala, EERV, 675-676 or.)
Izar eder bat ateratzen da	CPVE (A. Zabala, EERV, 683. or.)
Arantzazura bidea luze	CPVE (J. L. Ansorena: argitaragabea)

CPV-n argitaratuak 22 dira; azken lauak Azkueren artxiboan (CPVE) argitara gabe geratu eta Jose L. Ansorenak eta Antonio Zabalak argitaratuak.<sup>3</sup>

Askotxoz lehenago Joan Karlos Gerrak argitaratua zuen “Neure Ama Birjiña” koplak bere *Ama Birjiña Arantzazukoaren kondaira* liburuxkan (Donostia, 1890).

Neure Ama Birjina  
Arantzazukoa,  
Rodilek erre dizu  
zure komentua.

<sup>3</sup> “Arantzazu aldean”: Azkuek berak bildutako doinuetako bati Arantzazuri buruzko testua egokitu zion, Santutegiko doinu ezagunenetako bihurtuko zena.

Arantzazuri buruzko lau kanta argitaratu zituen Gerrak, *Euskalerriren alde* aldizkarian:<sup>4</sup> “Mundu onetan gura dabenak” eta “Armallatan altuban” baladak, eta “Arantzazu mendiko” eta “Neure Ama Birjiña” kantinelak (koplak); horietako bi bere *Viejos textos del idioma. Los cantares antiguos del Euskera* liburuan ere jaso zituen (1924).<sup>5</sup> Bildu, berriz, beste askotxo ere bildu zuen nonbait, Jose Adrian Lizarralde iradoki zigunez.<sup>6</sup>

Lizarralde, Arantzazuko Kanta zaharren biltzaile eta bilarazle handiak,<sup>7</sup> ez zuen bere aldetik horien argitalpen sistematikorik paratu; baina han eta hemen horien aldaera puska askotxo eman zuen ezagutzera, *Arantzazu* aldizkarian idatzitako lau artikuluetan,<sup>8</sup> nahiz bere liburuetan, bereziki hil aurretik (1935) aski burutua utzi zuen bere *Historia de la Virgen y del Santuario de Aránzazu* (HVSA) obran (1950).<sup>9</sup>

Aita Donostiak ere jaso zuen Arantzazuri buruzko zenbait baladaren puska txikirik, baita koplaren batzuk ere, doinu eta guzti, bere *Cancionero Vasco*-n: besteak beste, 1918-1920 urteetan Modesto Lekunberrik bildutako hiru hauek: “Arantzazu [sic] banoa”, “Arantzazura bidia luze” eta “Arantzazu mendiko”.<sup>10</sup>

Manuel Lekuonak herri-literaturako piezen bila egindako bere bila-

<sup>4</sup> 1923, 211-212 eta 427-428 or.

<sup>5</sup> Establecimiento tipográfico de Martín y Mena, San Sebastián, 1924, 182-183 or.

<sup>6</sup> Ik. “Viejos textos del idioma. Los Cantares antiguos del Euskera, por Juan Carlos de Guerra”, in: *Arantzazu*, II, 1924, 39 zenb., 218. or. Gerrak Arantzazuko Kanta Zaharren alorrea egindako ekarpenari buruz, ik. P. Agirrebaltategi, “Arantzazuko baladak eta kanta zaharrak. Joan Karlos Gerraren ekarpenari buruz galdezka”, in: *Litterae Vasconicae. Euskeraren iker atala* 11, Bilbao: Labayru Ikastegia, 2010, 95-118 or.

<sup>7</sup> Ik. Igone Etxebarria, *Arantzazuko Baladak edo Kanta zaharrak*, Arantzazu E.F. - Labayru, 2003: “Sarrera”.

<sup>8</sup> Ik. batez ere “La Virgen de Aránzazu en el Romancero Vasco”, in: *Arantzazu*, XII, 1932. 135. zenb., 235-238 or. *El Día* egunkariak berrargitaratu zuen, autorea hil ondoren (ik. 1935eko irailaren 8koa).

<sup>9</sup> Oñate: Ed. Aránzazu, 1950. Liburuaren kapitulu nagusi bakoitzaren buruan Arantzazuko Bildumako Baladetako zatiren bat jaso zuen.

<sup>10</sup> Ik. *Cancionero Vasco*, Eusko Ikaskuntza, 1994, 144., 145. eta 1503. kantak. A. Zabalak beste bi ere badakartza, A. Donostiaren liburu beretik jasoak (ik. *Euskal Erromantzeak - Romancero Vasco* [Auspoa liburutegia], Oartzun: Sendoa argitaldaria, 1998, 684-585 or. (ADK liburuotan EERV siglarekin aipatua).

ketetan Arantzazuri buruzkoak ere aurkitu zituen, lau zpabost, Oiartzunen. Bi koplak *Anuario de Eusko-Folklore*-n argitaratu zituen,<sup>11</sup> “Ama Birjiña eguna da ta” balada, berriz, urtekari berean argitaratu ondoren,<sup>12</sup> *Argiaren Egutegia*-n eta *El Día* egunkarian argitaratu zuen urte berean. *Literatura oral vasca* liburuan jaso zuen berriro; kopleto bat ere bai.<sup>13</sup>

## 2. Musikariak: doinuak eta harmonizazioak

Arantzazuko kanta berriak sortu eta ugaritzearekin batera, erronesek eta herritarrek kantatzen zituzten doinu zaharrak biziberritzen, harmonizatzen eta elizkizunetara eramaten saiatu ziren hainbat musikari eta Arantzazuko korua, XIX. mendearen azkenalditik hasita. Hona hemen horretan egindako bidea.

### —1886

Urte horretakoa da nonbait “Melodía de Ntra. Sra. de Aránzazu” kanta polifonikoa –“Ai artzachoa, ai artzachoa”, G2T sorta, 79-84 or.–, non Arantzazuko balada-aldaera edo puska ezberdinekin testu bateratua eratu baitzuen autore anonimoak, eta nola-baiteko batasuna eman melodia bakarra erantsiz eta harmonizatu. 1886an, Arantzazuko Andre Mariaren koroazioaren kariaz antolaturiko lehiaketara aurkeztu bide zuen pieza hori.

### — 1918-1925

G2T sorta beraren 85-88 orrialdeetan kanta sorta adierazgarria dago, partitura eta guzti. Zazpi kanta dira partituran jarriak, bata bestearen ondoren: 1. “Agustubaren Amabostgarren” (85. or.), 2. “Rodrigo Baltzategui” (86. or.), 3. “Arantzazu mendiko” (86. or.), 4. “Arantzazu aldean” (86. or.), 5. “Errodrigotxo Baltzategiko” (87. or.), 6. “Ai artzachoa, ai Artzachoa” (87-88 or.), 7. “Eguna zala, eguna zala” (88. or.). Denak daude Arantzazuko balada nahiz koplak ezagunetan oinarrituta: testu eta doinu. Au-

<sup>11</sup> “Cantares populares”, in: *Anuario de Eusko-folklore*, X, 1930, 41. or. (24. kanta) eta 42. or. (25. kanta).

<sup>12</sup> XIII, 1933, 69-71 or.

<sup>13</sup> Hiru edizio behintzat izan ditu obra horrek. Azkena aipatzen dut hemen: Lekuona'tar Manuel, *Idaz-lan guztiak. I. Ahozko Literatura* [Kardaberaz bilduma, 22], Tolosa: Librería técnica de difusión, 1978. Aipaturiko bi piezei dagokienez, ikus 289-290 eta 501. or.

rrenekoan hiru balada-doinu daude egokituta kantaren ahapaldi ezberdinei; beste batzuetan Arantzazuko artxiboko baladen bilduman doinurik gabe dagoen testuari egokitu diote beste nonbaiteko doinua; inoiz baladen bilduman beste nonbait dagoen kanta bera jaso dute (hitz eta doinu berberak); bada artxiboko Bildumako kantaren baten doinurik ere testu berriari egokituta. “Eguna zala, eguna zala” kantaren (88. or.) lau ahapaldiko testua REA/JK-ko 25. orrialdekoa bera da, aldaera grafiko txikiren batekin; baina kantaren aldaera horrek ez du doinurik iturrian; gure musikariak beste aldaera baten (CPV, V, 30/398, 498-499 orrialdekoaren) doinua hartu zuen, eta horren gain bere bariazioak egin zituen.

Zazpi partiturok esku berberak kopiatuta daude 2 orritan (4 orrialde beteak). Badirudi bakarka nahiz taldean abesteko prestatuturiko partitura-paperak direla. Eta hipotesi honek balio baldin badu, uste izatekoa da Arantzazuko fraideak hasi zirela garai hartan balada herritarrek taldean (koruan?) abesten. Hau berres-tera etorriko dira ondorengo datuak.

Noizkoak dira, ordea, partiturok? Zazpi kanten artean “Arantzazu aldean” dago, Azkuek jasotako doinua, berak erantsitako hitzekin. 1918an argitaratu zuen berak lehenbizikoz horren testua, bere *Ardi galdua* nobelaren azkenean; geroxeago *Cancionero Popular Vasco* bilduman argitaratu zuen doinu eta guzti (CPV, 732. kanta). Harmonizatu ere egin zuen, organoaren laguntza idatziz (ik. K3B, 86. or.). Garai hartan Azkuek berak hiru ahotsetara harmonizatu zuen “Abuztuaren hamabosgarren” balada (ik. CPV, X, 2-807, 925-926 or.) eta organorako “Birjina Amaren bezpera da-ta” (ik. CPV, X, 25-620, 747-748 or.). Era berean 1918an argitaratu zituen Jose Arruek “Nere Ama Birjina” eta “Abuztuaren hamabosgarren” baladen doinuak, berak bildutakoak, organoaren laguntzarekin (*Arantzazu. Homenaje filial a Ntra. Sra. de Aránzazu*, Bilbao, 1918, 80. or.).

Uste izatekoa da, beraz, 1920.eko urteetan Arantzazuko koruak doinu herritarrok abesten zituela elizkizunetan, bizi berria eman ez balada zaharrei.

#### — 1928-1935

G2T-eko aipaturiko laugarren kantaren doinua —“Arantzazu al-

dean”– harturik edo, testu berria ipini zion Ignazio Omaetxebarriak 1928an, eta estrofa erantsi ere bai, Arantzazuko baladetakoa beste doinu bat baliatuz. 1933an Jose Natividad Garmendiak 6 ahotsetara harmonizatu zuen “Arantzazu aldean”, organoko laguntza eta guzti. Geroago Leonardo Zelaiak 4 ahotsetara harmonizatu zuen, organoko laguntzarekin. Horixe bihurtu zen gerora Arantzazuko koruaren abesti klasikoetako.

### —1947-1952

Salvatore Mitxelena izan zen saiatuena Arantzazuko baladak gaurkotzen. Horien testuak hitzez hitz hartu baino gehiago, horietan inspiratu zen oso hurbildik, bere bertso berriak sortzeko, eta beroriei Arantzazuko baladen doinuak –nahiz bestelako doinu herritarrak– egokitzeko. 1947koak dira horrelako kantetan argitaraturiko lehenak (*Arantzazu* aldizkarian). 1949an bere *Arantzazu. Euskal Poema* liburuan eskaini zituen horietako batzuk eta berriak; 1952an *Ogei kanta Arantzazuko* liburuxkan bildu zituen horietako askotxo, berriren batzuk ere gaineratuz –gerora Martzelino Idoiak organoko laguntza ipiniko zien denei–. Arantzazuko fraideek eta erromesek eurrez abestu izan dituzte Mitxelenaren balada-kutsu beroko kantok. 1949-51 inguruan beste batzuk ere ahalegindu ziren Arantzazuko Teologiako ikasleen artean balada zaharren doinuak kantari-taldeen zat egokitzen; Mitxelena beraren hurbileko eraginez, hori bai. Garai honetakoa edo ingurukoa izan daiteke Frantzisko Madinaren *Arantzazu'ra* pieza ere: “Birjina Amaren bezpera da-ta” baladaren harmonizazioa.

### — 1965

Urte horretan grabatu zuen Arantzazuko koruak *Arantzazu* diska (Columbia disketxea). Bertan sartu zituen Salvatore Mitxelenaren kantetako askotxo, Estanislao Sudupek eta Felix Ibarrondok harmonizatuta.

### — Tomas Garbizu eta Jesus Guridi

“Arantzazura egin dut promes” eta “Abuztuaren hamabosgarren” izeneko baladek izan dute arrakasta berezia musikariaren eskuetan. Euskal konposatzaile handietako bik, Guridik eta Garbizuk, horien gain idatzi zuten beren zenbait pieza.

— **Jose Antonio Gandarias (?)**: “**Errodrigotxo Baltzategiko**”

Datatze zailagokoa da J. A. Gandariasen artxiboan agertutako “Errodrigotxo Baltzategiko” pieza; S. Mitxelenak bere *Arantzazu. Euskal Poema* liburuan aukeraturiko 8. herri-doinuarentzako organo-harmonizazioa da (ik. AEP-1949, 251. or.). Gandarias Mitxelenaren lagun handiak kopiaturikoa da partitura; berarena ote da konposizioa?

— **Leonardo Zelaia**

“Arantzazu aldean” kantaren harmonizazioaz gain “Abuztuaren hamabosgarren” kantarena ere badu L. Zelaiak. Baina bereziki aipatzekoa da bera hemen, Arantzazuko baladen doinuei (REA-JK koadernoan jasota dauden guztiei) organo-laguntza ipintzen egindako ahaleginagatik. Urte askotako asmoa betetze aldera, bizitzako azkenekoetan (1984-1989) saiatu zen batez ere horiek txukuntzen eta banan banan lantzen; hainbat zirriborro eta aldaera utzi zigun gainera batzuetan doinu berberaren gain. Zoritxarrez ez zuen burutu bere lana, eta argitaratu gabe geratua zen. Ramon Udabe, Arantzazuko abestien notazio digitala egitean, bereziki saitu da Zelaiaren eskuzko partituron nahas-mahasean argiren bat egiten eta horien transkribapen digitala ematen. *Arantzazuko Abestien Bilduma* (AAB) edizio digitalean jasota daude horiek aparteko eranskinean (3. eranskina: 39 pieza) —nahi duenak eranskinaren sarreran aurki dezake lanaren argibide gehiago—.

### 3. Azterketak eta argitalpenak

Manuel Lekuonak Arantzazuko Kanta zaharrak bildu, argitaratu eta zabaltzen bere meritua irabazia du, jakina. Hemen azpimarratzekoa da, ordea, haren eragina, Salvatore Mitxelenarengan izan zuena, berau baladez zaletzeko eta horien gozamenean murgiltzeko.<sup>14</sup>

Egin ere, Mitxelenak berak egin zuen Arantzazuko baladak aztertu eta zabaltzeko ahalegin apartekoa, beste inork baino handiagoa. Horien hitzez hitzeko edizio sistematikorik eskaini ez bazigun ere zuze-

---

<sup>14</sup> Ik. M. Lekuona, “Salvatore Mitxelena-ren «Arantzazu»”, in: *Idaz-lan guztiak, XI. Azken Urratsak*, a.l., 339-340 or. Ik. orobat S. Mitxelena: *Ahoz aho. Arantzazuko Kanta Zaharrak* (ADK liburu sail honetako IX. liburukian, 53-54 or.). J. Alustizak ere aitortua du beragan M. Lekuonaren obrak izan zuen eragina.



nean, hiru aldetatik landu zituen gogoz: a) Bere bi obra handien inspi-razio-iturritzat hartzean: *Arantzazu. Euskal Poema*-n (AEP-n) balada-putska sakabanatuak poema unitario bihurtuz nolabait, eta *Ama-semeak Arantzazuko kondairan* liburuan historia poetizatzekeo baliatuz horiek; b) Bere AEP-n eta *Ogei kanta Arantzazuko* liburuxkan baladen inspi-razioa jaso eta herriak abesteko kanta bihurtuz; c) *Aboz abo. Aran-tzazuko Kanta zarrak* azterlan kritikoan baladen ugaritasun nahasian argia egin eta lehen hiru nagusiak asmatu ta eskainiz, “txukunduta” eta osatuta. Seguruenik beste inork baino gehiago berak, Mitxelenak, zituen hausnartu Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharrak –hitz eta doinu–, eta dastatu horien zapore poetikoa eta musikala, hamaika bider abestuz eta abestaraziz. Berak aitortua duenez, bere literatur ildoan lantzeko gaia eta zioa eskaini zioten Arantzazuko baladek. Hitzaldiak ere eman zituen garai hartan Arantzazuko Kanta Zahar tradizio luzekoei buruz.<sup>15</sup>

Bere aldetik, ordea, apaltasunez, I. Omaetxebarria “Aritzondo” zeu-kan aditurik handientzat Arantzazuko Kanta Zaharretan.<sup>16</sup> Bere intui-zio zorrotz eta jakintza handiaz gainera, alor horretan egindako lan luzetik zetorkion Omaetxebarriari halako itzala. Arantzazuko (eta Arrateko) kanta zahar askotxo bildu zuen, bildu ere, zuzenean herritar lekukoengandik; beste hainbat kopia ere sartu ere bai Arantzazuko Bilduman. Oso erabilia eta eskuztatua zuen REA/JK koadernoak, eta oharreztatuak zituen –zuzenduak (j?) ere bai batzuetan– horko testuak. Hil arte eutsi zion horien azterketa historiko-kritiko sistematiko eta orokorra egiteko asmoari; hainbat eskema ere utzi zuen zirriborraturik bere eskuizkribuen artean; baina, bestelako eginkizunek harrapatuta edo, ez zuen izan ez burutzerik ez itxuraterik bere lana. Dena dela, zenbait kanten berri ere eman zigun bere idazlan argitaratu aberatsetan;<sup>17</sup>

<sup>15</sup> Luis Villasantek eman zigun horren testigutza: “Dos conferencias sobre la nueva basílica de Aránzazu” (*Arantzazu*, XXXIV, 1954, 8. fasz., 252-255 or.). Tituluak adierazten duenaren aitzakiaz-edo, Kanta Zaharrez jardun zen Mitxelena, Villasantek dioenez.

<sup>16</sup> Horregatik dio bere *Ahoz Aho* liburuaren sarreran (a.l., 52. or.): “Honi zegokion, neri baino, [Arantzazuko erromantzeen] txukuntze-lana; berak aspalditik hasia zuenez, eta horretan hainbeste dakienez”.

<sup>17</sup> Alor honetan hark argitaraturiko artikuluak eta eskuz idatzita utzitako eskemaren bat ikus daiteke beraren idatzien antologia honetan: I. Omaetxebarria: *Arantzazu izena. Evocación Franciscana y Proyección Misionera* [Ed.: Paulo Agirrebaltzategi], Arantzazu E.F., Oñati, 2001, bereziki 181-237 or. Ik. era berean, P. Agirre-

eta iradokiorrak dira hark eskuz idatzita utzitako eskemak eta oharrak.

*Romances euskéricos de Aránzazu* koaderno-liburua eskuetan zuela agertu zen Bitoriano Gandiaga bere hitzaldia ematera 1956ko iraileko Euskaltzaleen Biltzarrean, Arantzazun ospatuan. Orduan ez zuen, ordea, zuzenean Arantzazuko baladez hitz egin, “Arantzazuko folkloregaietz” oro har baino. Horrelako gaien bilketa oparoa egina zuen berak ordurako. 1975ean, ostera, beste hitzaldi bat eman zuen Euskaltzaindiaren aurrean, eta Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako hiru pieza aurkeztu zituen, bildumaren beraren eta batez ere REA/JK koaderno nagusiaren berri laburra eman ondoren. *Eusker*a aldizkariak argitaratu zuen hitzaldia.<sup>18</sup>

Arantzazuko fraideen beste hiru izenok ere aipatzekoak dira hemen, Arantzazuko Kanta Zaharrak biltzen eta idatziz aurkezten edo aztertzen seinalatuak: Luis Villasante, Julian Alustiza eta Aingeru Madariaga.<sup>19</sup>

Berrikiago Jose Maria San Sebastian “Latxaga” ere arduratu zitzai-gun Arantzazuko baladei buruz, eta *Euskerazaintza* aldizkarian horietako baten aldaera eskaini ere bai, bere ohar eta guzti.<sup>20</sup>

1995ean argitaratu zuen Labayru Ikastegiak *Mendebaldeko Euskal Baladak. Antologia*. Arantzazuko hiru balada daude jasota bertan, bat bederen Mikel Zarate Iker Mintegiaren (MZIM) artxibotik hartuta.

---

baltzategi: “Arantzazuko Kanta Zaharrak. Ignazio Omaetxebarriaren ekarpena. Aportación de Ignazio Omaetxebarria a la colección y estudio del romancero de Arantzazu”, in: *Cantabria Franciscana*, LX, 2009, 177. zenb., 31-46 or.

<sup>18</sup> “Hiru erromantze eta gorazarre bat”, in: *Eusker*a, XX, 1975, 301-315 or. Jakingarria da hitzaldiaren hasieran Arantzazuko Kanta Zaharren inguruan lanean ari zirenei buruz eman zigun informazioa: “Koaderno hau ez da ezezaguna. Salvatore Mitxelenak erabili zuen ez bakarrik bere *Arantzazu. Euskal-poema* idazteko iturri bezala, baizik hornitzeko ere bai. Aita Ignazio Omaetxebarriak ere erabili izan du “Sobre el poema viejo de Arrate” lana idazteko behinepein. Koaderno hontaz ba omen du lanen bat ere ‘in mente’ behintzat. Antonio Zabala josulagunak ere ezagutzen du...”

<sup>19</sup> L. Villasante, “Kaltzada zarra”, in: *Arantzazu*, XLVIII, 1969, 471. zenb., 134-136 + 123 or.; A. Madariaga, “Arantzazuko Ama Bizkaian”, in: *Arantzazu*, III, 1923, 29. zenb., 289-299 or.; Aztiri (J. Alustiza), “Nafarroa zaharretik”, in: *Arantzazu*, XXXVIII, 1957, 377 zenb., 54-54 or.; “Sakanatik Arantzazura erromes”, in: *Arantzazu*, LV, 1975, 533. zenb., 286-287 or.

<sup>20</sup> “Kanta zarrak Artxulo baserrian. Arantzazuko Amaren bertsoak”, in: *Euskerazaintza*, LVII. zenb., 2006, 32. or.

Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumaren lehen argitalpen berariazkoa –eta nahikoa osatua– Antonio Zabalak eman zuen bere *Euskal Erromantzeak. Romancero Vasco* liburu marduleko “Arantzazuko erromantze zaarrak” atal berezian (1998).<sup>21</sup> Berrogeita hamabost aldaera daude bertan jasota, Arantzazuko Bildumako nahiz bestelako iturrietako, bakoitzean ondo zehazten duenez. Nahasi samarra da bilduma eta ordenarik gabea. Berak berreraikitako erromantzeak eskaini zizkigun gainera eranskintzat –“Aguztuaren amabostgarren” eta “Arantzazura egin dut promes”– 1969an *Arantzazu* aldizkarian argitaratuak zituenak.<sup>22</sup> Aldizkari berean argitaratu zuen “Lagunak lagun kanta dezagun” erromantzea, Arantzazuko Bildumakoa hau ere.<sup>23</sup>

Azkenik, Igone Exebarriak eman zigun lehen aldikoz (2003) REA/JK koadernoko Arantzazuko baladen argitalpen osoa, sistematikoa eta sailkatua, bere sarrera historiko-kritiko argigarriarekin, eta Joxe Azurmendiren epilogo txit iradokior eta guzti: gorago aipaturiko *Arantzazuko Baladak edo Kanta Zaharrak* (ABK).<sup>24</sup> Obraren helburua, hain zuzen ere, REA/JK koadernoko Arantzazuri buruzko baladen aldaera ezberdinen korpusa argitaratzea zuen autoreak; horregatik, gorago esanda dagoenez, kanpoan geratu ziren Arantzazuri buruzkoak ez ziren apurrak, eta, era berean, baladatzat ez hartzekoak ere: koplak eta bertso sortak. Areago, nahiz eta Igonek gehigarritzat-edo sartu izan REA/JK-n ez zeuden baladaren batzuk, Arantzazuko Bildumatik kanpokoek oro har eta Arantzazuko artxiboko G2T deituriko sorta gehigarriko pieza bereziek, edota I. Omaetxebarriaren artxiboan (OEA) gerora aurkituek, ez zuten lekurik izan Igoneren argitalpenean, ezta D. Garmendiaren DGA-koek ere.

Oraingo bilduma honen helburua, beraz, I. Etxebarriaren liburua osatzea da, honako irizpideon arabera:

- a) I. Etxebarriaren obran daudenak ez ditut sartu.
- b) Arantzazuko Kanta Zaharren Bilduma osorik hartu dut: REA/JK koaderno nagusiaz gain, beste hiru sortak (G2T, OEA eta DGA).
- c) *Sensu stricto* balada deiturikoez gain, kopla zaharrak ere jaso di-

<sup>21</sup> [Auspoa Liburutegia], Oiartzun: Sendoa, 1998, 669-722 or.

<sup>22</sup> XLVIII, 1969, 470. zenb., 26-27 or.; 471. zenb., 17-21 or.

<sup>23</sup> XLVIII, 1969, 472. zenb., 17-19 or.

<sup>24</sup> Oñati: Arantzazu E.F., 2003; Bilbo: Labayru, 2003. – ABK siglaz deitua hemen–.

tut, Arantzazuko Bilduman daudenak, Arantzazuri buruzkoak izan ala ez –bildumako bertso sortak eta eliz kanta ez, horiek ez dira liburuki honetan joango, ADK saileko besteetan baizik–.

d) Arantzazuko Bildumatik kanpo, bestelako iturrietan aurkituriko balada edo koplak aldaerak sartu egin ditut, baina Arantzazuri buruzkoak bakarrik.

Hemengo oinarrizko iturriak, beraz, REA/JK, G2T, OEA eta DGA dira –ikus horien azalpen luzea ADK liburu saileko I. liburukiaren 2. atalean–; baina sistematikoki kontuan eduki ditut Azkuek bidutakoak (DCV eta DCVE), Aitzolen Bilduma (A. Zabalaren EERV-ren bitartez), Aita Donostiaren DCVkoak, *Euskerazaintza* aldizkariak argitaratuak (LVII zenb., 2006-1), eta Labayruko langileen MEB-en argitaratuak ere. Aldaera bakoitzean adierazita dago iturria.

Honako sailkapen hau egin dut, beraz, I. Etxebarriaren liburuko “osagarriak” deitu ditudanok nolabait ordenatzeko:

1. Arantzazuri buruzko baladak eta koplak, Arantzazuko Bildumakoak nahiz bestelako iturrietakoak.
2. Arantzazuko Bildumako baladak eta koplak, ez Arantzazuri buruzkoak.
3. I. Omaetxebarriak, A. Zabalak eta S. Mitxelenak berreraikitako –osatu edo txukunduriko– Arantzazuko “erromantzeak”.
4. Osagarrien osagarri, Arrateko Andre Mariaren balada eta koplak, Arantzazuko Bilduman jasota daudenak eta I. Etxebarriaren ABK liburuan sartu gabeak.

## BIBLIOGRAFIA ETA SIGLAK

- AAB – *Arantzazuko Abestien Bilduma*, edizio digitala (Ed.: Paulo Agirrebaltzategi; partituren notazio digitala: Ramon Udabe), 2018. 375 bat pieza dira; ordenatuta doaz, eta zenbakituta: Z/001, eta horrela.
- ABA – SALBATORE MITXELENA, *Aboz abo*. Eskuizkribua (AranLitArtx: 07-002; lehen: Zarauzko S. Frantzisko komentuko artxiboa, Caj. 144 D 11).
- ABB – SALBATORE MITXELENA, *Aboz abo. Arantzazuko Kanta zaharrak*, in: *Idazlan guztiak* (Ed.: Karmelo Iturria eta Jose A. Gandarias), Oñati: Editorial Franciscana Aránzazu, 1984, 613-671 or.
- ABK – IGONE ETXEBARRIA, *Arantzazuko Balada edo Kanta Zaharrak*, Oñati: Arantzazu E.F., 2003.
- ADK – Arantzazu Dut Kantagai. Arantzazu kantatzen duten balada, olerki, bertso eta bestelako testu poetikoen bilduma, liburukitan sailkatua. Honako hauxe da horietan II.a
- AHH – SALBATORE MITXELENA, *Ahoz aho. Arantzazuko Kanta zaharrak [ADK-IX]* (ABB-ren edizio kritikoa, Paulo Agirrebaltzategik egina)
- AEP-2 – SALBATORE MITXELENA, *Arantzazu. Euskal Poema* (1984, 2. ed.), in: *Idazlan guztiak*, (Ed.: Karmelo Iturria eta Jose A. Gandarias), Oñati: Editorial Franciscana Aránzazu, 1-300 or.
- AIZ – IGNAZIO OMAETXEBARRIA, *Arantzazu izena. Evocación Franciscana y Proyección Misionera* (Ed.: Paulo Agirrebaltzategi), Oñati: Arantzazu E.F., 2001.
- AKDB – “Arantzazu Kantagai. Datu-Basea” (Arantzazuri buruzko balada, koplak, kanta, bertso sorta eta olerkien eta *Arantzazu* aldizkariko bertso eta olerkien datu-base digitala). Edizio kritikoa (P. Agirrebaltzategi).
- AKZ – Arantzazuko Kanta Zaharrak (argitalpena) (Arantzazuko Musika artxiboa: Sección Db – Carpeta R 33).
- AKZB – “*Arantzazuko Kanta Zaharren Bilduma*”. Arantzazuko Literatur Artxiboan bilduta dauden kanta zahar (balada, bertso, koplak, etab.en gorputz osoa), hainbat sorta eta kopiaz osatua. (Horiei buruzko azterketa historiko-kritikorako ik. ADK, I. lib.).
- AMG – JOSÉ ADRIÁN LIZARRALDE, *Andra Mari. Reseña histórica del culto de la Virgen santísima en la Provincia [de Guipúzcoa]*, Bilbao: Impr. C. Do-

- chao de Urigüen, 1926 (tit. lab.: “Andra Mari de Guipúzcoa”).
- CAE – JUAN C. GUERRA, *Los cantares antiguos del euskera*, San Sebastián, 1924.
- CPV – RESURRECCIÓN M. DE AZKUE, *Cancionero popular vasco*, I-II tomo, Bilbao:Biblioteca de La Gran Enciclopedia Vasca, 1968 (edizio faksimila).
- CPVE – Resurrección M. Azkuek bildutako kantak, CPV-n argitaratu gabeak eta Euskaltzaindiaren artxiboan daudenak.
- DCV – AITA DONOSTIA, *Cancionero Vasco* (Ed.: Jorge de Riezu), 4 tomo, Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1994.
- DGA – Demetrio Garmendia Arantzazuko fraide frantsiskotarra zenaren artxiboa. Berak jasotako Arantzazuko balada edo kanta zaharren eskuzko sorta txikia (gaur Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman).
- EERV – ANTONIO ZAVALA, *Euskal Erromantzeak. Romancero Vasco* [Auspoa Liburutegia], Oiartzun: Sendoa arg., 1998.
- GAK – *Romances Euskéricos de Aránzazu* tituluko koadernotxoa. REA/JK-ko 31 doinuen eskuzko kopia, bakoitza ahapaldi banarekin (Jose A. Gandariasen artxiboan aurkitua). Jakin ez zeinek egin den kopia, baina badi-rudi 1942-1944 tartekoa izan daitekeela, Arantzazuko BAI taldearen inguruan sortua, Eujenio Agirretxerena bezala.
- G2T – Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako sortetako bat (Moldatzailea: Paulo Agirrebaltzategi), 93 or. fotokopiatu: baladak, bertso sortak eta bestelako eliz kantak. (Ik. ADK-I, 2. atala).
- HVSA – JOSE A. LIZARRALDE, *Historia de la Virgen y del Santuario de Aránzazu*, Oñate: Edit. Aránzazu, 1950.
- KAB – LATXAGA (JOSE MARIA SAN SEBASTIAN), “Kanta zarrak Artxulo base-rrian (Urbasa'n)”, in: *Euskerazaintza*, LVII. zenb., 2006-1.
- K2B, K3B – REA/JK koadernoaren kopien historian, horko hiru kopien batura da K2B: M2S, K2R eta O2S sortak biltzen dituenak. K2B-ren fotokopia hutsa da K3B. Arantzazuko Literatur Artxiboan artxiboan daude biak, Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman. (Ik. bien azalpen zehatzagoa ADK-ko I. liburukiko 2. atalean).
- LOV – MANUEL LEKUONA, *Literatura oral vasca*, in: Lekuona'tar Manuel, *Idazlan guztiak. 1. Aozko literatura* [Kardaberaz Bilduma, 22], Tolosa: Librería Técnica de Difusión, 1978, 259-540.
- M4S – MSJ-ren fotokopietako bat da (ik.), ADK-ko I. liburukiko 2. atalean deskribatuta dagoena. (Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumaren barruan dago).
- MEB – ADOLFO AREJITA, IGONE ETXEBARRIA, JAIONE IBARRA, *Mendebaldeko euskal baladak*, Bilbo: Labayru Ikastegia - BBK, 1995.

- MSJ – “Mitxelenaren jatorrizko sorta”: S. Mitxelenak egindako REA/JK koadernoaren kopia partziala, daktilografiatua (ik. ADK-ko I. liburukia, 2. atala). Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumaren barruan dago.
- MDO – S. Mitxelenaren hiru orrialdeko eskuizkribua, “Romancero Popular Vasco de Aránzazu” izenekoa, non REA/JK-ko “Abuztuaren hamabosgarren” baladaren doinu ezberdinen eta beste pare baten azterketa kritikoa egin baitzuen (Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumaren barruan dago).
- O4S – OSJ-ren fotokopietako bat da (ik.), ADK-ko I. liburukiko 2. atalean deskribatuta dagoena. (Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumaren barruan dago).
- OEA – “Omaetxebarriaren Eskuizkribuen Artxiboa”: Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumako sortetako bat, Ignazio Omaetxebarriak bildu eta eskuz transkribatutakoena, P. Agirrebaltzategik moldatua: 35 dok. (ik. ADK liburu sorta, I. lib. 2. atala).
- OSJ – “Omaetxebarriaren jatorrizko Sorta”: I. Omaetxebarriak egindako Arantzazuko REA/JK koadernoko kanten kopia partziala, mekanografiatua (ik. ADK-ko I. liburukia, 2. atala). Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumaren barruan dago.
- REA/JK – *Romances Euskéricos de Aránzazu* (u. g.), Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumako Koaderno nagusia, 200 or. Horren berri eta deskripzio zabalerako ik. ADK-I, 2. atala: “REA/JK-ren familia ugaria”.
- AGIRREBALTZATEGI, PAULO (2009), “Arantzazuko Kanta Zaharrak. Ignazio Omaetxebarriaren ekarpena. Aportación de Ignazio Omaetxebarria a la colección y estudio del romancero de Arantzazu”, in: *Cantabria Franciscana*, LX, 2009, 177 zenb., 31-46 or.
- (2010a), “Arantzazuko baladak eta kanta zaharrak. Joan Karlos Gerraren ekarpenari buruz galdezka”, in: *Litterae Vasconicae. Euskeraren iker atala*, 11, 2010, 95-118 or.
- (2010b), “Arantzazuko balada eta kanta zaharrak. Ignazio Omaetxebarriaren artxiboko corpus berria”, in: *Litterae Vasconicae. Euskeraren iker atala*, 11, 2010, 119-126 or.
- AZURMENDI, JOXE (2003), “Arantzazuko kanta zahar zaharrenaz ohar historiko batzuk”, in: Igone Etxebarria, *Arantzazuko balada edo Kanta zaharrak*, Oñati: Arantzazu E. F.
- GANDIAGA, BITORIANO (1974), “Lau erromantze”, in: *Euskera*, XIX, 1974, 156-163 or.
- (1975), “Hiru erromantze eta gorazarre bat”, in: *Euskera*, XX, 1975, 301-315 or.

- LEKUONA, MANUEL (1978a), *Literatura oral vasca*, in: Lekuona'tar Manuel, *Idaz-lan guztiak, 1. Aozko literatura* [Kardaberaz Bilduma, 22], Tolosa: Librería Técnica de Difusión.
- (1987b), “Salbatore Mitxelena'ren «Arantzazu»”, in: Lekuona'tar Manuel, *Idaz-lan guztiak. 11. Azken urratsak* (Kardaberaz Bilduma, 32), Tolosa: Librería Técnica de Difusión, 1987, 339. or.
- LIZARRALDE, JOSÉ ADRIÁN (1932), “La Virgen de Aránzazu en el Romancero Vasco”, in: *Arantzazu*, XII, 1932, 235-238 or.
- OMAEHEVARRÍA, IGNACIO (1985), *Aránzazu, santuario mariano del siglo XV, lugar de gracia*, Zamora.

### **Laburdurak**

Erg.: AKDB datu baseko *erregistroa*.

Dok.: OEA-ko *dokumentua*.

Zut.: REA/JK koadernoko *zutabea* (batzuetan bi zutabetan baitaude idatzita testuak orrialde berean).



– I –

**ARANTZAZUKO**  
**BALADA ETA KOPLA ZAHARREN**  
**ALDAERAK ETA PUSKAK**

## ARANTZAZURA EGIN DET PROMES

ARANTZAZURA EGIN DET PROMES  
edo gau edo egunez,  
edo gau edo egunez  
oin utzitan [*sic*] eta dolorez.

*Iturria:* REA/JK, 38. or.  
AKDB, 026. erg.

REA/JK-n (37-38 or.) bada berdin hasten den balada-aldaera luzea (17 ahapaldikoa), Etxarri-Aranazko Josefa Auzmendi lekukoaren ahotatik jaso. Doinurik gabe dago, eta ez du aurreko iturririk aitortzen –J. A. Lizarraldek jaso eta kopiatua ote?–. Geroago, eta haren azpian, hemengo ahapaldi bakar hau kopiatu zuen eskuz Lizarraldek berak, doinu eta guzti, baina ez lekuko eta ez iturri. Balada luzearen lehen ahapaldi eta doinutzat ulertu zuen ABK-k hemengo labur hau (ik. 33-36 or.) eta ez zuen aparteko aldaeratzat jaso. Horrela zuen ulertua lehenago A. Zabalaren EERV-k ere (676-677 or.). Dena dela, ahapaldi bakarrekoaren testua eta luzearen lehen ahapaldikoa ez dira guztiz berdinak: *oñ utzitan* – *oñutsetan*. Horregatik ahapaldi doinudunaren lekukotasuna bereziki ekarri nahi izan dut hona.

Ignazio Omaetxebarriak ere bi aldaerak lotu-edo nahi izan zituen REA/JK-n, batetik besterako erreferentzi oharrak idatziz. Bestalde, zerbait “zuzendu” egin zuen berak balada-aldaera luzearen lehen ahapaldia REA/JK koadernoan bertan, neurriagatik edo, eta honetara utzi:

Arantzazura egin det promes  
edo gau edo egunez,  
edo gau edo egunez *eta*  
oinutsetan *ta* dolorez.

## IZAR EDER BAT ATERATZEN DA (1)

- 1 IZAR EDER BAT ATERATZEN DA  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.
- 2 Haren argitan ni joan nintzan  
Arantzazura ustein,  
Birjina Ama ta bere Semea  
topatu nitun bidean.

*Iturria:* OEA, 20. dok.(3)  
AKDB, 211. erg.

Izar ederra erromesari agertzearena Arantzazuko balada-aldaera askotan ageri da. “Izar eder bat...” hasten direnak eta gai nagusitzat horixe duten aldaerak, ABK-n jaso gabeak, datoz hemen jarraian, Arantzazuko Bildumakoak izan ala ez. Lehen hirurak I. Omaetxebarriaren artxibokoak (OEA) dira.

Hitzei dagokienez badu berezitasunik aldaera honek; REA/JK-ko beste aldaera baten doinua (XXIII.a, 55. or.) ipini zion Omaetxebarriak; gainera orrialde berean dagoen beste doinuarekin ere kantatzen dutela dio azpian.

29

*Yza ederra bat ateratzen da urtean  
haren argitan ni joan nintzen drentan  
egun batean urtean egun batean eta hura San  
Joan goizean, Birjina Ama ta bere Semea ta topatu  
nitun bidean*

*Se canta tambien a 5/8  
con puntillo*

*Ju. an goizean  
nitun bidean*

## IZAR EDER BAT ATERATZEN DA (2)

IZAR EDER BAT ATERATZEN DA  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.  
Haren argian ni juan nintzan  
Arantzazura bidean.  
Kontseju on bat

.....

*Lekukoa:* Martina Sanz Ganboa (1956)

*Iturria:* OEA, 22. dok. / OEA, 17. dok.

AKDB, 214. erg.

Erdizka utzi zuen Omaetxebarriak aldaera hau; lekukoaren berri, ordea, argi emanda: “Martina Sanz Ganboa (71 urte)”. Bere artxiboko beste paper batean utzi zuen osatuta hori (OEA, 17. dok.), “Birjina Amaren bezpera da-ta” baladaren barruko III. zati bezala. (ik. AKDB, 205. erg.); honetara:

Izar eder bat ateratzen da  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.  
Haren<sup>25</sup> argitan ni joan nintzan  
Arantzazura bidean,  
Birjina Ama ta bere Semea  
topa nituan bidean.  
Kontseju on bat eman zidaten  
Ama-Semeen artean,  
ona eta umila izan nendila  
munduan nintzan artean;  
Gero berak jakinen zuela  
zer egin azken finean.

---

<sup>25</sup> Jatorrizko bi eskuizkribuetan ‘arren’ dago idatzita.

### IZAR EDER BAT ARGITU ZAN TA (3)

IZAR EDER BAT ARGITU ZAN-TA,  
abantau nintzan gabea,  
beren [*sic*] argitan ibili nintzan  
zazpi legua bidean,  
egunerako ailegau nintzan  
Arantzazura goizean.

*Iturria:* OEA, 23. dok.

AKDB, 215. erg.

Aldaera labur hau ezberdin samarra da AKDB-ko gai bereko bestelako aldaera ugariatatik. Omaetxebarriak ez dakar ez iturririk eta ez lekukorik; berak bildu eta jasoa ote zuen? Kantatzeko doinurik ere ez zuen proposatu.

“Izar eder bat...” hasten diren aldaera askotxo dago AKDB-n, hamaika denetara: “Izar eder bat argitu zala”, “Izar eder bat agertu zan da”, “Izar eder bat argitu zan-da”, “Izar eder bat ateratzen da”... Batzuk labur-laburrak, besteak luzeagoak. Hona hamabien iturri nagusiak eta AKDB-ko erregistro-zenbakiak: REA/JK, 53-54 (048. erg.) – REA/JK, 55 (bi doinu; 049. erg.) – REA/JK, 124 (2) (120. erg.) – OEA, 20. dok. (211. erg.) – OEA, 22. dok. (214. erg.) – OEA, 23. dok. (215. erg.) – EERV, 675-676 (248. erg.) – EERV, 682-683 (249. erg.) – EERV, 683-684 (253. erg.) – EERV, 685 (268. erg.) – DCV, VII, 596. zenb., 817-818 or. (EERV, 684; 267. erg.).

REA/JK-ko lehen hirurak argitaratu zituen Igone Etxebarriaren ABK-k (hirugarrena “Ama Birjina eguna da-ta” M. Lekuonak jasotako kantaren bigarren parte bezala). Beste zortziak jaso ditut hemen. Kantaren sei aldaera, doinu eta guzti bildutakoak, *Arantzazuko Abestien Bilduma*-n ere jasota daude.

Bada “Izar ederrak argi egiten dau” hasten den Arantzazuko balada bat ere (3 ahapaldi, AKDB, 037. erg.), Azkuek bildu, eta ABK-k argitaratua zuena (47. or.). Berdin-berdin hasten diren beste bi, ordea –Azkuek bildutakoak horiek ere– ez dira Arantzazuri buruzko baladak, eta ez daude Arantzazuko Bilduman. Hala ere, AKDB (datu basean) jasota daude, Arantzazukoarekin konparatu ahal izateko: 244. erg. eta 245. erg.

## IZAR EDER BAT ATERATZEN DA (4)

- 1 IZAR EDER BAT ATERATZEN DA<sup>26</sup>  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.
- 2 Haren argian ni joan nintzen  
Arantzazura bidean,  
kontseju on bat eman zidaten  
Ama-Semeen artean.
- 3 Ona ta umil izan nendila  
munduan nintzen artean,  
gero berak jakinen zuela  
zer egin *ahal* zezakean.

*Lekukoa:* Barbara Bakaikoa (Arbizu)

*Biltzailea:* Fernando Urkia

*Iturria:* EERV, XI, 683. or. (Aitzolen Bilduma)

AKDB, 253. erg.

Balada-aldaera hau ez dago Arantzazuko Bilduma eta sortetan. Antonio Zabalak argitaratu zuen, zuzenean Aitzolen Bildumatik jasota, oharrean aitortzen duenez: “Jose Ariztimuño Aitzol apaiz jauna zanaren bilduman. Poesías populares 1933 mordoan. Colamus carmina nostra zorroan”. Lekukoa: «Bakaikoa ta Andueza'tar Barbara'ri artutako bertsoak, Arbizu'n». Biltzailea: «Urkia'tar Pernando, canónigo regular de Letrán, Oñati'n»”.

---

<sup>26</sup> Kanta-hasiera hau oso ezaguna zuten Arantzazun, hainbat aldaerako baladetan. Salvatore Mitxelenak San Inazio Loiolakoaren egunari egokitu zion horrelakoen lehen puntua (ik. “Uztaillaren 31: «Iñazio gure patroia aundia»”, in: *Arantzazu*, XXVI. 1946, 272. zenb., 194. or.).

## IZAR EDER BAT ATERA ZAIGU (5)

- 1 IZAR EDER BAT ATERA<sup>27</sup> ZAIGU  
oi San Joan goizean,  
haren argitan joan ginaden  
Arantzazura bidean.
- 2 Birjina ama ta bere semea  
topa nituen bidean,  
kontseju on bat eman zidaten  
Ama-Semeen artean.
- 3 Bizi litekeala munduan  
ai hura umildadean,  
berak jakinen zuela gero  
zer egin azken finean.

*Lekukoa:* Mariano Alzuguren (Bera)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* EERV, III, 675-676 or. (CPVE artxiboa)

AKDB, 248. erg.

Balada-aldaera hau ez dago Arantzazuko Bilduma eta sortetan. Antonio Zabalak argitaratu zuen, zuzenean Azkueren esku-idatzietatik hartuta, berorrek argitaratu gabe utzi baitzuen, Zabalak dioenez: “Aldaera au Azkueren esku-idazkietatik kopiatu degu. Berak Bera-Bidasoako Mariano Alzugurenen aotik jaso zuen, baiña argitara eman gabe utzi”.

---

<sup>27</sup> “Izar eder bat ateri zaigu” dakar jatorrizkoak.

## IZAR EDER BAT ATERATZEN DU (6)

- 1 IZAR EDER BAT ATERATZEN DU  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.
  
- 2 Haren argitan joan ginaden  
Arantzazura bidean,  
Birjina Ama ta bere Semea  
topatu ditut bidean.
  
- 3 Kontseju onak eman zizkidan [*sic*]  
Ama-Semeen artean:  
ona ta umila izan nadila  
munduan naizen artean,  
gero berak jakinen duela  
zer egin azken finean.

*Lekukoa:* Maria Antonia Zestao (Ezkurra)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* EERV, 682-683 or. (CPVE artxiboa)

AKDB, 249. erg.

Antonio Zabalaren EERV liburutik jaso dut balada hau. Honela dio berak:  
“Kanta au R. M. Azkueren esku-idazkietan arkitu degu. Berak Naparroako eta  
Ezkurra erriko Sor Maria Antonia Zestaoren aotik jaso zuan.”

ABK liburuak ez zuen argitaratu: Agian EERV-k berak dakarren beste  
batekin nahasi zuelako (EERV, 675-676 orrialdeko hiru ahapaldikoarekin?).  
Baina Zabalak aldaera ezberdintzat ematen ditu biak, eta nonbait Azkuek ere  
bai.



## IZAR EDER BAT ATERATZEN DA (7)

IZAR EDER BAT ATERATZEN DA  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.

*Biltzailea:* Modesto Lekunberri (Bakaikoa, 1920)

*Iturria:* EERV, 685. or. (DCV)

AKDB, 268. erg.

Balada-aldaera laburtxo hau ez dago Arantzazuko Bilduman eta sortetan. Antonio Zabalak argitaratu zuen, A. Donostiaren *Cancionero Vasco* liburutik hartuta, oharrean aitortzen duenez: “P. Donostia: *Cancionero Vasco*, II. Donostia, 1994, 596 zenbakian, 817 orrialdean, argibide auekin: «Loc. rec.: Bacaicoa. Fecha: v. 1920. Clas.: religiosa. Trans.: P. Modesto de Lecunberri»”.

## IZAR EDER BAT ATERATZEN DA (8)

- 1 IZAR EDER BAT ATERATZEN DA  
urtian egun batian,  
urtian egun batian eta  
hura San Joan goizian.
- 2 Haren argian joan ginaden  
Arantzazura bidian,  
Birjina Ama ta bere Semia  
topatu ditut bidian.

*Lekukoa:* Serora bat (Ezkurra)

*Iturria:* DCV, 596. zenb., 817-818 or. (ik. EERV, XII, 684. or.)

AKDB, 267. erg.

Lekukoari buruz honela dio A. Donostiak: “Una religiosa de Ezkurra, en el Hospital de Lesaka”. Eta honako erreferentzia dakar oinean kantaren editoreak: “CPV, n. 820, Arantzazura egin dut promes”; R. M. Azkuek Arbizun edo Lakuntzan bildutako “Arantzazura egin dut promes” baladaren bigarren eta hirugarren ahapaldiekin oso antzekoak baitira A. Donostiak bildutako hau eta aurrekoa.

“Balada-aldaera labur hau ez dago Arantzazuko Bilduman eta sortetan. A. Zabalak DCV-tik hartuta argitaratu zuen.

## EGUNE ZALA, EGUNE ZALA (1)

EGUNE ZALA EGUNE ZALA<sup>28</sup>  
bart gaberdie zanian,  
egunerako ailegau ginan,  
zazpi legua bidian.  
Zazpi legua eginda bere  
Arantzazura ginoian.  
Birjina Ama ta bere semea<sup>29</sup>  
topa giduzen bidian.  
Emon euskuen kontseju on bat<sup>30</sup>  
Ama-Semien artian:  
On ta umila izateko  
munduan garean artian;  
ez genduela gero damuko  
Jaungoikuaren aurrian.

*Lekukoa:* Eujenia Langara (Areatza-Villaro)

*Biltzailea:* Jose Adrian Lizarralde (?)

*Iturria:* HVSA, 166. or.

AKDB, 284. erg.

Aldaera hau ez dago J. A. Lizarraldekin antolatutako Arantzazuko REA/JK koadernoan; baina Arantzazuko bere historian jaso zuen. Ez zuen iturririk eman; berak bildua ote? Lekukoari buruz honetara dio oin-oharrean: “Leyenda versificada de Aránzazu, oída a Eugenia de Lángara, de 69 años de edad,

---

<sup>28</sup> HVSA-ren editoreak zuzendu aurreko Lizarralderen jatorrizko testuan honetara dago hasiera: “Egune zala eguna zala”.

<sup>29</sup> HVSA-ren editoreak zuzendu aurreko Lizarralderen jatorrizko testuan honetara dago puntuaren lehen parte: “Birjiña ta bere Semea”

<sup>30</sup> HVSA-ren editoreak zuzendu aurreko Lizarralderen jatorrizko testuan honetara dago testua: “Emauskun conseju on bat”

vecina de Villaro, Vizcaya”. Uste izatekoa da, Lizarralde eskura zeukala hemengo aldaera hau, berak bildua seguruenik. REA/JK-n (25. or.) bada, ordea, kantaren beste aldaera bat, Eujenia Langararena hori ere, ABK-k argitaratuko zuena, eta euskara batuaren ortografian emana.

HVSA-n argitaraturikoarekin ia berdina da Arantzazuko Musika Artxiboko ( R 33) *Arantzazuko Kanta Zaharrak* sortako 4. testua ere.

“Eguna zela (ta) eguna zela” hasten den baladaren aldaera gehien-gehienetan –AKDB-n badira horietako dozena bat– singularreko lehen pertsonan dago narrazioa; Langararenean, berriz, pluralen dago: hemengo honetan eta goraxeago aipatutakoan, ABK-k argitaraturikoan. Hala ere, Langararen bi aldaerok ezberdinak dira: batetik, REA/JK-koa luzatu egiten da, baladaren bestelako zatiekin; bestetik, hasierako hiru ahapaldietako testua ere ez da bietan berdina. Lekukoa berbera izanik, bi kantaldi edo “lekukotza” ezberdinetakoak dira nonbait testuok.

Dena dela, badirudi Lizarralde zerbait aldatu egin zuela jatorrizko testua, argitalpenari begira, jatorrizkoaren kutsu dialektala zerbait kenduz eta gipuzkeraren itxura handiagoa emanez. Areago, oin-oharretan zehaztu dudanez, HVSA liburuaren editoreek ere egin zituzten bestelako aldaketaren batzuk, neurria egokitzeko edo, autoreak utzitako testuaren gain –hura hil ondoren argitaratu zuten liburua, 1950.ean–.

HVSA-n argitaratu bezala, ahapalditan banatu gabe utzi dut testua.

## EGUNE ZALA TA EGUNE ZALA (2)

EGUNE ZALA TA EGUNE ZALA  
bart idargie zanién,  
egunerako ailegau<sup>31</sup> nintzen  
zazpi legue bidien,  
zazpi legue eginda bere  
Arantzazure ninoien.

*Lekukoa:* [Arratiakoa]

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* Jose Adrian Lizarralde, “La Virgen de Arantzazu en el Romancero Vasco”, in: *Arantzazu*, XII, 1932, 237. or.

AKDB, 276. erg.

J. A. Lizarraldek argitaratu zuen 1932an balada puska hau, inolako iturri-rik adierazi gabe, baina Nafarrek eta Arratiarrek abestu ohi zutela esanez; daukan forman, zuzenean Arratian bildua da, jakina. Berak jaso eta eskutara zuen aldaeraren bat ote zen? Zornotzako Eugenio Larrañagaren aldaeraren lehen partearen oso antzekoa da (ik. ABK, 50. or.; AKDB, 015. erg.), aldaketa ortografikoren bat gorabehera. Berdinak izanik ere, jatorri ezberdinekoak dira, beraz: bata Zornotzakoa eta bestea Arratiakoa. Zornotzako aldaera luze-agoa, ABK-k argitaratua duenez, Arratiako laburrago honen testigutza jaso nahi izan dut hemen.

---

<sup>31</sup> Eugenio Larrañagaren REA/JK-ko jatorrizko aldaeran ‘alegeu’ dago idatzita; ABK-k ‘ailegau’ interpretatu zuen. Seguruenik Arratiako aldaeran ere ‘alegeu’-edo izango zen. *Arantzazu* aldizkariko ‘alegen’ inprimategiko okerra izan daiteke.

### EGUNA ZALA, EGUNA ZALA (3)

- 1 EGUNA ZALA, EGUNA ZALA  
bart irargia zanean,  
egunerako joan nintzan ni  
zazpi legua bidean.  
Zazpi legua bidean eta  
neure maitean [*sic*] kalean.
- 2 Neure maiteak jaurtigi eustan  
lantzea bentanerean.<sup>32</sup>  
Orain hil bere banozu eta  
beatu bere naikezu,  
Maria Madalenean aurrean eta<sup>33</sup>  
Jesu Kristoren oinean.
- 3 Hiru letratxu beharko ditu  
nire hobiak ganean,  
neure maiteak irakurteko  
Madrildik datorrenean.

*Lekukoa:* Joana Altzibar (Ajangiz)

*Iturria:* CPV, V, 30-398, 498-499 or.  
(OEA, 31. dok.; O4S, 34. or.; G2T. 23. or.)  
AKDB, 163. erg.

Omaetxebarriak zuzenean CPV-tik jaso zuen aldaera hau, eta eskuz kopiatu bere OSJ sortan (ik. O4S, 34; G2T, 23); “CPV, 5, 38, 39” iturria aipatzen du

---

<sup>32</sup> CPV-n eta G2T-n ‘bentanerean’ dago idatzita; EERV-k ‘bentanarean’ idatzi zuen.

<sup>33</sup> Omaetxebarriak ‘Maria’ izena kentzea iradokitzen du OEA-n, bertsoa bere neurri ekartzeko edo. Bestalde, gorago ‘maitean’ (=maitearen) dagoen bezala, hemen ‘Madalenean’, ‘Madalenearen’ formaren ordeaz.

berak –lehen edizioko faszikulua (38) eta horko orrialdea (39), alegia–. Lekukoaren hiru hitz –erdarakada!– zuzendu egin zituen Azkuek, oharrean haien berri emanez: bota egin > yaurtigi, enterrau > beatu, sepultureak > nire obiak. Omaetxebarriak bere eskuzko kopian parentesi artean eman zituen jatorrizko hitzak, aldatutakoen gainean. Eskuzko beste kopia bat ere egin zuen Omaetxebarriak CPV-tik (OEA, 31. dok.), baina oraingoa lekukoaren jatorrizko hitzak jasoz.

Hainbat argitalpen izan du balada-aldaera honek. A. Zabalak dioenez, *Euskalerrriaren Yakintza* aldizkarian ere argitaratu zuten, IV. tomoan; doinurik gabe, ordea (ik. EERV, 394). Liburu horretan bi lekutan dakar Zabalak kanta hau: “Amodioa” sailean (393-394 or.) eta “Arantzazuko erromantze zaarrak” sailean (685-686. or.), doinu eta guzti, zuzenean Azkuerenetik hartuta, baina hark oharretara botatako hitzak berriro testurako berreskuratuz. J. Lakarra, J. Biguri eta B. Urgel-en *Euskal Baladak* liburuan ere ikus daiteke (Donostia: Hordago, 1983. II. t., 122 or.).

ABK liburuak ez zuen argitaratu; izatez, aldaerak ez du Arantzazu izena aipatzen; baina lehenengo ahapaldian Arantzazuko baladaren gai ezaguna kantatzen du; beste bietan bere bidetik doa. Omaetxebarriak ez zuen zalan-tzarik izan Arantzazuko baladatzat hartzeko: “Melodía Aranzazutarra” dio OEA-ko eskuizkribuaren ertzean; areago, azken bertsoko ‘hiru letratxu’ hitzetan Arantzazuko balada ezaguneko ‘hiru latatxu’-ren oihartzuna sumatu zuen.

## EGUNA ZALA TA EGUNA ZALA (4)

- 1 EGUNA ZALA TA EGUNA ZALA,  
bart idargia zenean,  
haren argitan abantau nintzan  
zazpi legua bidean,  
zazpi legua bidean eta  
Arantzazura ustean.
- 2 Arantzazura bidea luze,  
hara orduko nekatu,  
Birjina Ama ta bere Semea  
bidean ditut topatu.
- 3 Kontseju on bat eman zidaten  
Ama-Semeen artean,  
ona ta umila izan nendila  
munduan nintzan artean,  
ez nenduela gero damuko  
zeruko tribunalean,  
zeruko tribunalean eta  
Jaungoikoaren aurrean.
- 4 Arantzazura joan ginean  
zazpi legua bidean,  
pastoretxu bat topatu gendun  
arbola baten gainean.

*Iturria:* OEA, 21. dok.

AKDB, 213. erg.

I. Omaetxebarriak eskuz idatzi zuen OEA-ko aldaera hau. Ez du doinurik. Ez dakar iturriaren berririk ere. Berak bildutakoa ote da? Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumako beste aldaeretatik ezberdin samarra da.



## EGUNE ZALA, EGUNE ZALA (5)

- 1 EGUNE ZALA, EGUNE ZALA,  
bart gaberdie zanean,  
egunerako egin nituzen  
zazpi legua bidean.
- 2 Zazpi legua bidean eta  
Arantzazura ninoian,  
Birjinea ta bere Semea  
topau nituzen bidean.
- 3 Emon eustien kontseju on bat  
Ama-Semeen artean:  
izan nadila ona ta umilde  
munduan nazen artean,  
gero ez dodala damu izango  
zeruko tribunalean.

*Biltzailea:* Eulojio Gorostiaga (Zeanuri)

*Iturria:* EERV, XVII, 687. or. (*Anuario de Eusko-Folklore*, 1924)

AKDB, 261. erg.

*Anuario de Eusko-Folklore*-tik hartu zuen EERV-k aldaera hau; honetara dio oharrean: “Beste aldaera au *Anuario de la Sociedad de Eusko-Folklore*, 1924 urtekarian argitaratu zan, 69 orrialdean, Eulojio Gorostiagak Zeanurin jaso eta bialduta”. ABK-k ez zuen aldaera hau jaso, Arantzazuko artxiboko Bilduman ez dagoelako beharbada.

## MUNDU HONETAN GURA DABENAK (1)

MUNDU HONETAN GURA DABENAK  
zeruko lorak ikusi,  
Arantzazuko mendiok gora  
bihar dau bidia ikasi.

*Iturria:* ABA, III-18 (ABB, 671. or.; AHH, 111. or.)  
AKDB, 238 erg.

Hemen bakarrik dagoen ahapaldi labur hau Arantzazuko Bildumako zenbait balada-aldaeratako lehen ahapalditzat ageri zaigu. Baina batetik bestera ere ibili da dantzan, bere lekua aurkitu ezinik edo, aztertzaileen arabera.

J. A. Lizarralde bere balada handiaren, “berreaikiaren”, azkenean ipini zuen (*Arantzazu*, XX, 1932, 235-238 or.), honako aurkezpentxo honekin: “Otro romance comienza con una estrofa, que pudiera escogerse como epifonema y moraleja de todo lo que hemos anotado hasta aquí” (258. or.). Salvatore Mitxelenak aparte jaso zuen bere artikuluetako batean (*Arantzazu*, XXVI, 1946, 269. zenb., 119. or.); bere “Arantzazu bidean” balada berrerrai-kian, berriz, erdi-erdian sartu zuen (16. ahapaldia; ik. *Ahoz aho* liburua -ADK saileko honetako IX.a-, 105-115. or.); ahapaldiari egindako oharrean (ibid., 138. or.), ordea, honetara dio: “Beti bakarrik ikusten da, beti umezurtz, bizkaitar estrofa polita”. I. Omaetxebarriak bere “Per te fructum vitae” artikuluan (*Arantzazu* aldizkaria, XXXVII, 1956, 372. zenb., 181. or.; ik. *Arantzazu izena* liburua, Oñati: Arantzazu E.F., 2001, 490. or.), beraren laburrean jaso zuen, idazlanaren ondorio gisa edo, ahapaldi bakarreko kanta bailitzan; bere artxiboko eskuizkribuetako batean ere (OEA, 4. dok.) badirudi aparteko ahapalditzat hartzen duela, honako ohar honen azpian: “Hay canciones actualmente aisladas, a veces con reminiscencias de temas extraños a Arantzazu”.

Benetan ahapaldi bakarreko kantatzat ibili ote zen herritarren ahotan? Horrela izan bazen ere, Errodrigotxoren baladaren sarrera gisa aurkitu zioten lekua sarritan: ABK liburuan argitaratutako “Mundu honetan gura dabena” aladera bietan (55-58 or.) eta hemen ondoren datozen bi aldaeretan ere ikus daitekeenez.

## MUNDU HONETAN GURA DABENAK (2)

- 1 MUNDU HONETAN GURA DABENAK  
zeruko lorak ikusi,  
Arantzazuko mendixa gora  
behar dau bidea ikasi.
- 2 Errodrigotxo Baltzategiko  
Birjina-bilatzailea,  
a/huntzaren bila joan zinian  
Arantzazuko mendira.
- 3 Birjina Ama bilatu zeben  
arantzan zeuri begira,  
laister ta arin etorri zinan  
enbajadiaz herrira.
- 4 Errodrigotxo Baltzategiko  
neure esan bat eidazu,  
aita zurea harotza da ta,  
itten bat eman eiozu.
- 5 Egin deidala ermitatxo bat  
deritxona Arantzazu,  
hiru latatxo zazpi teilatxo,  
hoietxek askoko ditu.
- 6 Ama maitien [*sic*] seme on askok  
han izango dau ostatu,  
han izango dau ostatu eta  
sarri kaliza altxatu.

*Biltzailea*: Joan Karlos Gerra  
*Iturria*: CAE, 182. or. — EERV, XX, 689-690 or.  
AKDB, 272. erg.

J. A. Lizarralde bere HVSA liburuan (173. or., 9. oin-oharra) honela dio: “Así principia otro de los cantos, de la región de Oñate, Valle Real de Léniz, Arratia y Alava. Tenemos recogidas tres variantes de él: relatan la Aparición de la Virgen a Rodrigo de Balzátegui, las tres fugas de la imagen desde la iglesia parroquial de Oñate a donde la habían trasladado; luego el peregrino tiene visiones del cielo y exhortaciones de Jesús y María a que sea bueno y humilde. El número de estrofas no coincide en las distintas variantes”. Aldaeretako bi REA/JK-n daude (26. eta 27. or.); azken hau eta G2T-koa (72-73 orrialdeetako) berdinak dira. Zein zen hirugarrena? Izan daiteke J. K. Gerrak argitaratutakoa: hemengo hau, hain zuzen ere.

ABK-k lehen biak argitaratu zituen; izatez, Gerraren aldaera G2T-koa bera da itxuraz, tarteko hiru ahapaldi (4, 5 eta 6) kenduta. Gerrak horrela argitaratu zuelako eta EERV-k aparteko aldaeratzat hartu zuelako sartu nahi izan dut hemen.

Hona hemen G2T-ko aldaera luzeko ahapaldiak, laburtuan kenduak –4. eta 6. ahapaldi horiek osatu gabe daude, bakoitzari bigarren puntua falta baitzaio–.

4 Oñatiarrak joan ziraden  
prozesiuaz mendira.

.....  
.....

5 Oñatiarrak, Oñatikuak,  
zelan penatzen nazuten,  
zeuen San Migel Oñatikora  
bi aldiz eratzi nazute.

6 Hirugarrenez baramazute  
goguan beharko dezute.

.....  
.....

## MUNDU HONETAN NAHI DITUANAK (3)

- 1 MUNDU HONETAN NAHI DITUANAK  
zeruko lorak ikusi,  
Arantzazuko mendian gora  
behar du bidea ikasi.
- 2 Arantzazura bidea luze,  
gainera aldapa-goria;  
aldaparen gain Haurtxoarekin  
zeru bera dan Maria.
- 3 Zidar labraduz atea eta<sup>34</sup>  
diamantezko giltzia.  
Urre-siloian jarririk dago  
Birjina Andre Maria.

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena

*Iturria:* ABA, III-0 (4) (ABB, 654. or.; AHH, 111-112 or.)

AKDB, 233 erg.

Ahapalditan banatu gabe dago testua ABA-n eta ABB-n. Beste inon ez dut aurkitu aldaera hau, ez Arantzazuko Bilduma eta sortetan, ezta bestelakoetan ere, Mitxelenaren honetan izan ezik. Badirudi berak bildua dela, nahiz eta ez duen lekukorik aipatzen –inoren balada-testu aldaeren iturriak aitortu ohi zituen, aitortu, Mitxelenak–.

“Arantzazura bidean” balada “txukunduaren” ataltzat baliatu zuen aldaera hau berak (15-16 ahapaldiak) –ala beraren “txukunketaren” emaitza besterik ez ote da?– (ik. AKDB, 355. erg.).

---

<sup>34</sup> S. Mitxelenak, ABB liburuko oharrean (671. or.) “zidar ebagiz” dakar eta ez “zidar labraduz”. Arantzazuko Bilduman ez dut beste inon aurkitu “zidar ebagiz” idatzita.

## HARRI LANDUAZ EGINA DAGO

HARRI LANDUAZ EGINA DAGO  
zeru altura bidea,  
harri landuaz bidea, baina  
zilar-dindilaz atea,  
zilar-dindilaz atea eta  
urregorrizko giltzea.

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena (?)

*Iturria:* AEP-2, 71 or.

AKDB, 361 erg.

S. Mitxelenaren liburuan bakarrik aurkitu dut kanta zaharraren aldaera hau; testuinguruaren arabera, badirudi eskura duen aldaera hitzez hitz ari dela jasotzen, agian hitzen bat aldatuta: landuaz (labraduaz?). Honen hurbilekoa, baina forma aski ezberdina da Bediako Joana Agirrereren ahotatik Belen Gerrikagoitiak jasotako “Abuztuaren amabostgarren” kanta bere 7-8 ahapaldietan (ik. AKDB, 282. erg.).

Idea bertsuak agertu zituen Mitxelenak bere txukundu-osaturiko “Arantzazura bidean” erromantzean, baina forma oso ezberdinez (AHH, 112 or.):

Arantzazura bidea luze,  
gainera aldapa-goria;  
aldaparen gain Haurtxoarekin  
zeru bera dan Maria.  
Zidar labraduz atea eta  
diamantezko giltzia.  
Urre-siloian jarririk dago  
Birjina(i) Andre Maria.

## ORAZIO EDER EGIN ZIOZKAN

- 1 ORAZIO EDER EGIN ZIOZKAN<sup>35</sup>  
Birjina Amari oinian.  
Atiak aide iriki ziran  
gabeko hamabietan.
  
- 2 Zidar labraduz atia eta  
diamantezko giltzia.  
Urre-siloian jarririk dago  
Birjina Andre Maria.

*Lekukoa:* Iñaxi Erostarbe (Arantzazu)

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena

*Iturria:* ABA, II-5 (ABB, 649. or.; AHH, 100. or.)

AKDB, 231. erg.

Salvatore Mitxelenak, “Abuztuaren hamabosgarren” baladaren konklusio edertzat jotzen zituen bi ahapaldiok: “Gantzu berri-gurgarria itsasten dio azkeneko puxka onek ‘debotatxoa’ren erromeriari” (AHH, 100. or.). Eta gaineratu zuenez, Oñatiko Uribarriko amonaren bati ere berdin kantatzen entzun omen zion.

Kanta modu hau ez dago Arantzazuko Baladen Bilduman. Horko “Abuztuaren hamabosgarren” baladaren aldaeretako batek, berriz (G2T, 85. or.; AKDB, 195-1 erg.), honetara du azken ahapaldia:

Erregu eder egin ziozkan  
Birjina Amari aurrian,  
Birjina Amari aurrian eta  
Santiagori oinian.

---

<sup>35</sup> Mitxelenaren liburuaren ABB edizioak (1984) “Orazio eder *bat* egin ziozkan” idatzi zuen; jatorrizkoan ez dago ‘bat’ hori; eta badirudi bertsoaren neurrirako soberan dagoela gainera.

## ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO (1)

ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO,  
Birjina-bilatzailea,  
a/huntzaren-bila joan zinan zu<sup>36</sup>  
Arantzazuko mendira.  
Birjina Ama bilatu zendun<sup>37</sup>  
arantzan zeuri begira;  
laster ta arin etorri zinan  
enbajadiaz herrira.  
Oñatiarrak joan ziraden  
prozesiuaz mendira.

*Lekukoa:* Oñati - Leintz - Arratia - Araba (J. A. Lizarralde)  
*Iturria:* AIZ, 208. or.; ABA, I-9 (ABB, 639. or.; AHH, 79. or.)  
AKDB, 229. erg.

Errodrigo Baltzategikoaren (edo Arantzazuko Andre Mariaren irudiaren aurkikuntzaren) baladaren aldaeraren batzuk agertu ondoren, zera dio Omaetxebarriak “Del Romancero Popular de Aránzazu. Rodrigo, el hijo del Carpintero” artikuluan (AIZ, 208. or.): “Otras versiones dicen:...”; eta berehalakoan dator jasota goiko hori. S. Mitxelenak ere, “Errodrigo txo Baltzategiko” balada “txukuntzeko” ahaleginean, puska bera sartu zuen (ABA, I-9; ABB, 639. or.; AHH, 79. or.). Batak nahiz besteak “Oñatiarrak, Oñatikoak...” ematen dute horren jarraipentzat. Badirudi, REA/JK-ko 27. or.ko “Mundu onetan gura dabenak” aldaeratik aterata dagoela, beraz, puska hau, horko 2-4 ahapaldiak batean jarriz –ABK-k osorik argitaratua du balada hori (57-58 or.)–. Omaetxebarriak eta Mitxelenak, ordea, autonomotzat hartu zuten zatia; eta beroriek eman zioten erabilera autonomoagatik bakarrik jaso nahi izan dut hemen –batak nahiz besteak, ahapalditan banatu gabe eman zuten testua–.

REA/JK-k ez du ez lekukoaren eta ez bilatzailearen berririk ematen. Mitxelenak Koruetako Maria Azkoitia jo zuen puska honen lekuko, baina badirudi

---

<sup>36</sup> REA/JK, 27: “... joan zinian” (baita AHH-n ere). Omaetxebarriak aldatua.

<sup>37</sup> REA/JK, 27: “... billatu zebe” (baita AHH-n ere). Omaetxebarriak aldatua.



nahastu egin zituela REA/JK-ko 26. or. ko (Maria Azkoitiarena) eta 27. enekoa (anonimoa); izatez, hemengo balada hau 27. orrialdekoaren atala izan daiteke –MEB-k eta ABK-k, J. K. Gerra eman zuten aldaera osoaren biltzailatzat (arazo honetaz ikus Agirrebaltzategi 2010a), baina ez 26. orrialdekoaren biltzailatzat; azken hau anonimotzat ematen du Lizarraldek, kantatu ohi duten herri(alde)ak seinalatuz: Oñati - Leintz - Arratia - Araba.

Azkuek bildutako “Ia dirade irurogei urte” hasten den balada-aldaeraren bigarren partearekin badu hurbiltasunik hemengo aldaerak, baina ezberdintasun handiak ere bai.

Andre Mariaren irudia aurkitu zuen mutilak Errodrigo zuen izena, eta Oñatiko Uribarriko Baltzategi baserrikotzat jo izan du tradizioak; Errodrigo Baltzategiko, beraz –Antxo Txapel omen zuen ezizena (ik. OEA, 16. dok, 204. erg.)–. Hala ere, hamaikatxo forma hartu du izenak erromantzearen leku-koen ahotan. Hona aurkitu ditudan forma eta grafiak;<sup>38</sup> parentesi artean doa iturria, orrialde eta guzti, eta AKDB-ko erregistro-zenbakia.

1. Erodrigotxo Baltzategiko (REA/JK. 26. or. – 017. erg.)
2. Erradillatxo (REA/JK, 49. or. – 039. erg.)
3. Erodrigotxo Baltzeteriko (REA/JK, 53-54 or. – 048. erg.)
4. Erroditlotxu (REA/JK 236. or. – 008. erg.)
5. Erroditlotxu Aloxategiko (REA/JK 24. or – 011. erg.)
6. Erodrigotxo (204. erg. – 210. erg.)
7. Erodrigotxo(u) Baltzategiko (REA/JK, 25., 26., 27. eta 35. or. – 016., 017., 018., 023., 229. eta 258. erg.; G2T, 72-73. or. – 190. erg.; EERV, 689. or. – 272. erg.; ABB, 641. or. – 241. erg.; OEA, 14. dok. – 202. erg.)
8. Baltzategiko Rodrigo artzaia (REA/JK 23-24 or. – 010. erg.)
9. Derrodrigotxu, Derrodrigotxu (MEB, 63. or. – 282. erg.)
10. Erodrigotxo Galtzategiko (EERV, 697. or. – 260. erg.)
11. Erodrigotxu, Erodrigotxu (REA/JK, 53. or. – 047. erg.)
12. Eurreriotxo Baltzategiko (REA/JK, 26. or. – 017. erg.)
13. Rodrigo (deritxona) (EERV, 698. or. – 255. erg.)
14. Rodrigo Bal(t)zategiko (REA/JK 24. eta 90-91 or. – 014. eta 100. erg.; G2T, 60-63 eta 74-75 or. – 185. eta 191. erg.)
15. Rodrigo Balzategi (REA/JK, 69. eta 73. or. – 060 eta 064. erg.; K3T, 66. or. – 056. erg.)
16. Rodrigo Balzateiko (G2T, 68-69 or. – 187. erg.)
17. Erolitetxu Altzetariko (MEB, 62. or. – 281. erg.)
18. Ardizaintxue, pastoretxue (OEA, 14. dok. – 202. erg.)
19. Ardizaitxo, pastoretxo (REA/JK 35. or. – 023. erg.)
20. Artzai ontzoa (REA/JK, 24. or. – 013. eta 274. erg.; KAB, 15-16 or.)
21. Artzai Rodrigo Baltzategiko (OEA, 16. dok. – 204. erg.)
22. Artzaritxo, artzaritxo (AIZ, 477. or. – 257. erg.)

---

<sup>38</sup> Batzuetan artzain(txo) deitzen diote, besterik gabe, forma ezberdinez.

## ERRODRIGOTXU BALTZATEGIKO (2)

- 1 ERRODRIGOTXU BALTZATEGIKO,  
Birjine-bilatzailea,  
zorionian joan zinean  
ahuntzaren bila mendire.
  
- 2 Ardizaintxue, pastoretxue,  
erdu hona ta entzuizu,  
aite harotza dozu zuk eta  
hari esan egiozu,  
egin deiala ermitatxu bat,  
deritxona Arantzazu.
  
- 3 Hiru lata ta zortzi tailetxu,  
eurak nahikozko 'ituzu,  
gehiago bihar baldin badozu,  
bertan aurkituko iatzu.

*Lekukoa:* Petra Zarrandikoetxea Omaetxebarria (Lumo)

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria (?)

*Iturria:* OEA, 14. dok.

AKDB, 202. erg.

Doinu eta guzti dago kanta hau OEA sortan, Omaetxebarriak berak eskuz transkribatuta: lehenengo testua eta gero doinua. Doinuaren transkripzioan, hala ere, zalantza askotxo nabari da.

Lehenengo eta bigarren ahapaldiak alderantziz daude eskuizkribuan, baina alboan adierazita dago bien ordena zuzena, zenbakien bidez.

### RODRIGO BALTZATEGI (3)

RODRIGO BALTZATEGI  
zebilen artzaintzan;  
horra nun topa duan [*sic*]  
Birjina arantzan:  
Birjina hantxe zegoan,  
hautxoa besoan,  
soinua zuala alboan.

*Iturria:*

Jose Adrian Lizarralde, “Manifestación de la Madre de Dios a los vascos en Aránzazu según la leyenda”, in: *Arantzazu*, I, 1921, 4. zenb., 88. or.

AKDB, 278. erg.

Kanta hau ez da inondik ere Lizarraldek asmatua ez moldatua, estiloari begiratuz. Beharbada balada luzeagoren baten zatia zen; baina hori bakarrik dakar bere idatzian. Berak argitaraturiko Arantzazuko lehen balada-zatia da, eta horrexegatik bereziki adierazgarria. Geroago berriro bere horretan argitaratu zuen aldizkari berean (II, 1922, 13. zenb., 142. or.). Arantzazuko Artxiboko Baladen Bilduma osoan beste inon ez da ageri aldaera hau. Galdu egin ote zen jatorrizkoa?

## RODRIGO DERITXONA (4)

- 1 RODRIGO DERITXONA  
pastoretxu bat zan,  
zapatu egun baten  
a/huntzetan joan zan,  
hantxe topatu eben  
Birjina arantzan.
- 2 – Aita zeuria harotza da ta,  
mandatu egin iozu,  
egin deidala ermitatxu bat,  
deritxona Arantzazu,  
zazpi teila ta *hiru* latatxu  
urrian *nahiku* izango ditu,
- 3 San Frantziskoren seme on askok  
han izango dabe ostatu.  
Nere Ama Birjina  
Arantzazukoa,  
zein izango ete da  
neure komentua?

*Biltzailea*: Kardaberaztarrak (1935)

*Iturria*: EERV, XXX, 698. or.; Aitzolen bilduma)

AKDB, 255. erg.

A. Zabalak zuzenean Aitzolen bildumatik jaso zuen. Iturriaren berri eman ondoren, hona: “Jose Ariztimuno Aitzol apaiz jauna zanaren bilduma, 1935 urtean Gipuzkoan, Plazentzian, Kardaberaztarrak izeneko apaizgai-taldeak jaso eta bialdua”.

Eta zera gaineratu zuen Zabalak bere aldetik: “Irakurlea oartuko zanez, erromantze zaarren eta bertsopaperen puskak alkarri erantsita daude aldaera ontan”. Izan ere, lehen bertsoa Telleriarteko Plazaolaren “Gure Ama Birjina” bertso sortako (1854) 3. bertsoetik hartuta dagoela dirudi.

## ERRODRIGOTXO GALTZATEGIKO [sic] (5)

- 1 ERRODRIGOTXO GALTZATEGIKO,  
erdu hona ta entzuizu:  
aita zurea harotza da ta,  
datorrela esaiozu.
- 2 Ermitatxo bat egin beogu,  
deretxana Arantzazu,  
hiru lata ta zazpi teilatxo  
zerbaiten askoko ditu. (1)
- 3 Errebainuen bila zoazela (2)  
topa zindun Birjinea, (3)  
Errodrigotxo Galtzategiko,  
erdu hona ta entzuizu.

*Lekukoa:* Estanislao Angoitia (Arratia)

*Biltzailea:* Eulojio Gorostiaga

*Iturria:* EERV, XXIX, 697. or. (*Anuario Eusko-Folklore;*  
Aitzolen bilduma)

AKDB, 260. erg.

EERV-k honela dakar bere iturriaren informazioa: “*Eusko-Folklore, Materiales y Cuestionarios*, Vitoria, Julio de 1925 urtekaria, oar onekin: «*Recogido en 1925 por D. Eulogio de Gorostiaga, de Ceánuri*». Ondoren beste hau: «Baita Jose Ariztimuño Aitzol apaiz jauna zanaren bilduman, *Akio*, 1932 zorroan. Billaroko Eulojio Gorostiagak bialduta, oar onekin. «Angotia'tar Estanislao esanda iyekituak. Arratian ezagunak dira»”. Jakin ez, bi iturrietakoak berdin-berdinak diren ala ez. Agian EERV-k beheraxeago ematen dituen “Aldaketak” Aitzolen iturriko ezberdintasunak adieraztera datoz.

### *A. Zabalaren oin-oharrak:*

- (1) “2/4: zerbaiztean askoko ditu” (EERV, 697. or.).
- (2) “3/1: Errebañuen billa zabizela” (EERV, 697. or.).
- (3) “3/2: topau zinduen Birjiñea” (EERV, 697. or.).

## TXORAGARRIZKO BERRI GOZOA

- 1 TXORAGARRIZKO BERRI GOZOA,  
bihotz pozkidagarria,<sup>39</sup>  
lasterka nator kantatutzero,  
aitu bertatik egia:
- 2 Baltategiko Rodrigo artzaia  
Antxo Txapel (deitzen dana),<sup>40</sup>  
Aloña mendi tontorrian  
zan goiz-goiztikan joana.
- 3 Han bat-batian agertu zaio  
Arantza zorrotz gainian  
Zeruetako Ama Birjina,  
Jesus dabela besoan.

*Testua:* Toribio Alzaga

*Lekukoa:* Kaietana (Bidaurreta-Oñati) (?)

*Iturria:* REA/JK, 24. or.

AKBD, 012 erg.

Salbatore Mitxelena, Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman aurkitu eta bere sortan (M4S, 2. or.) kopiatzean, konturatu zen pieza hau ez zela

---

<sup>39</sup> Jatorrizkoan “pozkidaz garria”; I. Omaetxebarriak zuzendu zuen REA/JK koadernoan, ‘pozkidagarria’ idatziz.

<sup>40</sup> Errodrigo Baltategikoaren “Antxo Txapel” ezizena XVII. mendetik dator nonbait, Juan de Villafaña-k Espainiako Andre Mariaren irudiei buruz idatzitako obratik, non Arantzazukoak ere bere lekua baitzuen. Hona erreferentzia osoa: *Compendio histórico en que se da noticia de las milagrosas, y devotas imágenes de la reina de cielos, y tierra, María Santísima que se veneran en los más célebres santuarios de Hespaña*, Salamanca: Imprenta de Eugenio García de Honorato, 1726. Obrako kapitulueta-ko bat “Imagen de nuestra Señora de Aránzazu” da, eta bertako 59. orrialdean dakar honako hau: “El año de 1469, un Pastor, que se llamaba Rodrigo Balzátégui, a quien conocían más los otros compañeros pastores por el nombre de Ancho-chapel...”.

herri-kanta, eta ez Arantzazuko baladatzat hartzekoa ere, B. Zapirainen *Txanton Piperrri* operako zatia baizik (ik. ABB, 640 or., lehen oin-oharra; AHH, 79. or.). Jatorriz herri-balada ez bada ere, hemen jaso nahi izan dut, Bilduman beste baladen tartean dagoelako REA/JK-n eta seguruenik herritarren ahotan ibili zelako, haiekin nahasita. Horren adierazgarria da I. Omaetxebarriak bildutako lau ahapaldiko “Artzai Rodrigo Baltategiko” balada-aldaera ere: horko laugarren ahapaldi bezala dago hemengo lehen ahapaldia eta bigarren ahapaldi bezala hemengo laugarrena (ik. ondorengo orrialdean).

REA/JK iturrian ez da kantaren lekukorik ageri; kantaldi luzeagoaren parte bezala dago kopiatuta bertako 23-24 orrialdeetan. I. Omaetxebarriak identifikatu eta bereizi zituen hor balada-kanta ezberdinak, hemengo hau eta “Errodillochu juan zanian”, besteren artean. Azken hau, berriz, Oñatiko Bidaurretako Kaietanak abestua omen zen, S. Mitxelenak dioenez (ik. AHH [ADK-IX] 77. or.) Beraz, uste izatekoa da, “Txoragarrizko berri gozoa” ere haren ahotatik jaso dela.

---

Honetara da *Txanton Piperrri* operako kanta hitzez hitz eta bertako grafiarekin (3. ekitaldia, 5. eszena, 144-146 or.; ik. AAB: 033):

- 1 CHORAGARRIZKO BERRI GOZOA  
biyotz pozquidaz garriya  
lasterka nator kontatutzero  
aitu bezate egiya.
- 2 Ez degu ezer jakiñ biarrik  
orren berri ona al da?  
Oberik ezin izan liteke.  
Orduan kontatu bada.
- 3 Balzategiko Rodrigo artzaiya,  
Ancho Chapel deitzen dana.  
Aloña mendi tontor tontorran  
Zan goiz goizetikan juana.
- 4 An bat batian agertu zayo  
arantza zorrotz gaiñian  
Zerubetako Ama Birgiña  
Jesus dabela besoan.

## ARTZAI RODRIGO BALTZATEGIKO

- 1 ARTZAI RODRIGO BALTZATEGIKO  
“Antxo Txapel” deitzen dana,  
Aloña mendi tontor aldera  
zan goiz-goiztikan juana.
- 2 Han bat-batian, agertzen zaio  
arantza zorrotz gainean  
zeruetako Ama Birjina,  
Jesus duela besuan.
- 3 Errodrigotxo laister juan zen  
bai Oñatiko kalera,  
hango kristau ta sazerdotiai  
zer zan kontu ematera.
- 4 Txoragarrizko berri gozoa  
bihotz pozkidagarria  
laisterka nator kontatutzero,  
aitu bertatik egia.

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria (?)

*Iturria:* OEA, 16. dok.

AKDB, 204. erg.

Arantzazuko baladen zatiak eta Toribio Alzaga-Buenabentura Zapirainen “Txanton Piperri” operarenak bateratzen dituen kanta hau I. Omaetxebarriaren artxiboan (OEA-n) bakarrik aurkitu dut, berak eskuz idatzita. Badirudi herri-tar kantariren baten ahotatik berak jasoa zuela, baina ez du lekukoaren izenik, ez herriarenik, ematen.



## ARTZARITXOA, ARTZARITXOA

1 ARTZARITXOA, ARTZARITXOA,  
nere esan bat adizu.  
Berorren aita harotza da ta,  
ermitatxo bat eidazu...

2 ARTZARITXOA, ARTZARITXOA,  
mesedetxo bat egizu.  
Hiru lata ta zazpi teilatxo  
nahikoa izango dituzu...

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria

*Iturria:* *Arantzazu*, XXXVII, 1956, 368. zenb., 38-43 or. (AIZ, 477. or.)

AKDB, 257. erg.

Honako sarrera modukoa idatzi zion balada honi –edo balada beraren bi aldaera hauei– Omaetxebarria biltzaileak:

“Ni oraintsu Bakaikoan egona naiz. Arantzazuko Amarenganako zaletasunak sustrai sakonak ditu ango gizon-emakumeen biotzetan. Bada erriko eliza nagusian gure Andra Mari onen irudi zar polita ere. Ta baita ezagun dira, Gipuzkoan ez, ta bai Bizkaiko erri batzuetan abestu oi diran Arantzazuko Amaren kanta zarrak ere. Azkue Jaunak badakarzki batzuk bere Euskal-Abesti-Sorta ederrean. Nik neronek ere bildu ditut berri batzuk, Lekeition, Arteagan, Lumon, Zornotzan, Oiñatin ta beste Bizkai-izkuntzazko zenbait erritan kanta oi diranen sailekoak.” (AIZ, 477. or.).

Goiko bi aldaerok eskaini zituen ondoren. Horiiek ez dira beste inon ageri Arantzazuko Kanta Zaharren Bilduman eta sortetan. Dena dela, REA/JK-ko 42-43 orrialdeetako “Ai artzaitxoa, ai artzaitxoa” hasten den balada-aldaerako hasierako ahapaldien hurbilekoak dira hemengo biok (ik. AKDB, 034. erg.). ABK-k argitaratua du hura (65-66 or.).

## ARTZAI ONTXOA

- 1 ARTZAI ONTXOA,<sup>41</sup>  
nik zaituko ditut zure ardiak  
Santa Triako haitzian,<sup>42</sup>  
belartxo garbi batean.
- 2 Aita hori ere harotza da ta,  
ermitatxo bat egiozu,  
hiru lata ta zazpi teiletxu,  
deitzen zaiola Arantzazu.
- 3 Hau denborarekin izanen da  
ermita kurioa,  
ermita kurioa (e)ta  
komentu poderoso;
- 4 zu hameika (ama ta) amaren umeak<sup>43</sup>  
hau izanen du ostatu,  
hau izanen du osatu (e)ta  
baita kaliza goratu.<sup>44</sup>

*Lekukoa:* Joxepa Auzmendi (Etxarri Aranaz, 1973)

*Biltzailea:* Jose Mari San Sebastián

*Iturria:* KAB, 15-16 or. // AKDB, 274. erg.

---

<sup>41</sup> REA/JK-ko aldaeraren arabera, errepikapena falta zaio hasiera honi, neurriak ere eskatuta: “Artzai ontzua, artzai ontzua”.

<sup>42</sup> J. M. San Sebastián “Latxagak” ‘aintzinean’ interpretatu zuen hitz hau. Baina bes-telako aldaeretan ‘aitzean’ dago jasota; eta Igone Etxebarriak ere ‘haitzean’ idatzi zuen ABK liburuan. ‘Aintzinean’ hitzaren kontrakzioa balitz ere, garbi dago hori ez dela “etxeke euskeraren” kontua (15. or.), bertsoaren neurriak ala eskatua baino.

<sup>43</sup> Oso hankaluze dago puntu hau; beste aldaera batzuetan honetara dago, neurri ego-kiarekin: “Asko amaren, bai, seme maitek”, “Ama onaren semerik askok”, “hamaika amaren seme onek bai”.

<sup>44</sup> Beste aldaera luzeagoren baten zatia delakoan dago Latxaga (ik. KAB, 16. or.). Luzeago hori REA/JK-n jasotakoa bera izan daiteke, lekuko berberak hainbat urte lehenago kantatua, “Arantzazura egin det promes” hasten dena? (37-38 or.).

Honetara dio biltzaile-argitaratzaileak: “Abestien bildumetan ez da agertzen kanta au. Iñorrek argitaratu gabe dago”. Baina hemengo gaia beste hainbat balada-aldaeratan dago jasota; eta horiek argitaratuta daude behin baino gehiagotan. Hasteko, S. Mitxelenak argitaraturiko “Ai artzaitxo, ai artzaitxo: / nere esana egizu” hasten dena, eta Josepa Auzmendik berak abestua (ik. ABB, 638. or.; AHH, 75. or.; baita AKDB-ko 227. erg. ere). Josepa Auzmendi berarengandik jasotako aldaera luzeagoa ere badago REA/JK koardernoan, “Arantzazura egin det promes” hasten dena (REA/JK, 37-38; AKDB, 025. erg.); eta barruan “Artzai ontzua, artzai ontzua” ahapaldia eta ondorengoak, zortziko handiaren neurrikoak, hemengo honen gai guztiak eta gehiago biltzen dituztenak. Azkenik, hemengo hau bezalatsu hasten dena, hiru ahapaldikoa, Seguran bildua, eta ABK liburuak jaso (62. or.) (ik. AKDB, 013. erg.).

Bi zatitan dago transkribatuta testua iturrian, baina lau ahapalditan banantzekoa dela dirudi –horrela egin dut hemen, zati bakoitza bi ahapalditan jarritan–. Neurriaren aldetik motzegi ala luzeegi daude lerroak, batez ere lehen zatikoak. Neure aldetik ‘ta’ hitza luzatu egin dut bigarren zatian bi alditan, ‘eta’ idaztea iradokiz.

## AI ARTZAITXOA, AI ARTZAITXOA

AI ARTZAITXOA, AI ARTZAITXOA: NERE ESANA EGIZU,  
nere esana egizu eta nerea izanen zera zu.  
Nik zainduko 'itut zure ardiak Santa Triako haitzean,  
Santa Triako haitzean eta belartxo garbi batean,  
belartxo garbi batean eta elorri-ondo batean.  
Elorri honi para izkiozu bi pilaretxo aldean,  
bi pilaretxo aldean eta hiru latatxo gainean.  
Denborarekin han izango da ermita kurioa,  
ermita kurioa eta komentu poderosa.

*Lekukoa:* Josefa Auzmendi (Etxarri-Aranatz)

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena (?)

*Iturria:* ABA, I-8 (AHH, 75. or.)

AKDB, 227. erg.

“Errodrigotxo Baltzategiko” baladaren aldaerak eta puskak bildu eta hura osatzeko asmotan-edo dago hemengo hau jarrita Mitxelenaren *Ahoz aho* liburu-ko lehen kapituluan. Honetara dio berak sarrera moduan: “Aloñan baino lehen, Aralarren agertu omen zen gure Andra Mari jentil artzain bati. Jentil artzainaren kupira irabazteko, honela eskatu omen zion zeruko Amari” (AHH, 75. or.)

Forma horretan Mitxelenaren liburuan bakarrik ageri da kanta hau. Badirudi berak bildua zuela; bestela adieraziko zuen nondik hartua zuen, normalean egin ohi zuen bezala. Josefa Auzmendi kantatzaile berberaren “Aranzazura egin det promes” baladaren barruan (6-10 ahapaldiak) piska bat ezberdin daude horiek hemengoan aldean (ik. AKDB, 025. erg.). Biltzaile bakoitzari ezberdin kantatu zizkion nonbait Josefak balada bera.

## HEMENTXE ERE GERTA ZITZAION

HEMENTXE ERE GERTA ZITZAION  
oro bat egun batian,  
mutiltxo bati ardiak zaintzen  
arkitzen zala mendian;  
mirari haundi baten bitartez  
arantza arbola gainian  
irten zitzaion Ama Birjina  
Semia(re)kin batian.<sup>45</sup>

*Lekukoa:* Mikaela Artetxe (Azkoitia, 1961)

*Iturria:* REA/JK, 89. or.

AKDB, 099. erg.

Koartila neurriko orri soltean dago testu hau, daktilografiatuta, “Rodrigo Baltategiko” baladaren atzealdean; baina ez dirudi horren bigarren parte denik, aparteko kanta baino. Honako titulu hau darama paperak aurrealdean: “Arantzazuko Amaren kanta zarrak” –bat baino gehiago, beraz–. Atzealdeko “Oñatiarrak oñatiarrak” eta hemengo hau bi pieza apartekotzat hartzekoak direla dirudi; bestelako arrazoiez gaien, bien arteko haustura tematiko eta kronologikoa erabatekoa da (ik. REA/JK, 89. or.; AKDB, 098. erg.) –egia da, antzekorik gertatu ohi dela herritarrek abesturiko kantetan, baina hemengo arrazoi hau bestelakoak berrestera dator–.

Paperaren tituluaren azpian emandako lekukoaren izenak atzealdeko kantentzat ere balio du, uste dudanez: Azkoitiko Mikaela Artetxe, alegia. Izenaren azpian, ordea, eskuz idatzi zuen norbaitek honako hau: “71 - 1961”. Zer esan nahi du horrek? Ustez, Mikaelak 71 urte zituela, eta kantak 1961ean bildutakoak direla.

Arantzazuko Andre Mariaren agertzearen deskripzio oso berezia egin zuen hemen kantariak, bestelako baladetako elementuak erabiliz.

---

<sup>45</sup> Jatorrizkoan ‘Semiakin’ dago idatzita; neurriak hitza osatzea eskatzen duela dirudi.

## ZURE ARDIAK ONGI DABILTZA

- 1 ZURE ARDIAK ONGI DABILTZA  
Sta. Tri(d)ako haitzian,<sup>46</sup>  
belartxo gozo batian,  
iturri baten aldian.
  
- 2 Iturri hortan jabonatzen da<sup>47</sup>  
Birjina Amaren belua,  
Berak iruin(e)<sup>48</sup> ta berak eihoa,  
Birjina Amaren belua.

*Lekukoa:* Maria Lizarraga (Etxarri-Larraun, 1956)

*Biltzailea:* Julian Alustiza

*Iturria:* OEA, 24. dok.

AKDB, 216. erg.

Julian Alustizak bildu zuen nonbait balada hau bere apaiz-lanetan Nafarroa aldetik egindako ibilaldi ugarietakoren batean; eta bere eskuz transkribaturik, I. Omaetxebarriari eskuratu zion, honen OEA sortan baitago. Aldaerak ez du doinurik.

Etxarri-Aranatzen maiz entzuten omen zen aldaera berdin-berdina argitaratu zuen Alustizak 1975ean, *Arantzazu* aldizkarian (LV, 533. zenb., 287. or.; ik. Julian Alustiza, *Euskararen berri onak... eta txarrak* liburua [Ed.: P. Agirrebaltzategi], Oñati: Arantzazu E.F., 2008, 132. or. (ik. AKDB, 283. erg.).

---

<sup>46</sup> ‘gaintzian’ dago idatzita jatorrizkoan; ‘haitzian’ behar duela dirudi, bestelako aldaeretan ageri ohi denez. Era berean ‘Tridako’ dio jatorrizkoan; besteetan, ‘Triako’.

<sup>47</sup> Omaetxebarriak (OEA, 15. dok.) “Harmaletan altuan dago” baladaren aldaeratzat jotzen du hemengo honen bigarren ahapaldia. Aldaera baino gehiago haren osagarria dirudi.

<sup>48</sup> Jatorrizkoan ‘iruiñe’ dago idatzita... Hankaluze dagoela dirudi horrela; egokiago, iruin = irun.

## OÑATIARRAK, OÑATIARRAK (1)

OÑATIARRAK, OÑATIARRAK,  
oi zela penatzen nauzuten;  
Santo Domingo Oñatikora  
birritan eratsi nazute,<sup>49</sup>  
hirugarrengoz erasten banazute  
goguan izango dezute.

*Lakukoa:* Mikaela Artetxe (Azkoitia, 1961)

*Iturria:* REA/JK, 89. or.

AKDB, 099(1) erg.

“Arantzazuko Amaren kanta zarrak” titulu orokorreko koartila formatoko orri soltean dago puska hau REA/JK-n, daktilografiatuta, “Rodrigo Baltzategiko” baladaren atzealdean –ez dirudi horren bigarren partea denik–, eta “Ementxen ere gerta zitzaion” hasten denarekin batera.

Titulu orokorraren azpian emandako lekukoaren izenak atzealdeko pus-kentzat ere balio du zalantzarik gabe: Azkoitiko Mikaela Artetxe, alegia. Izenaren azpian, berriz, honako hau idatzi zuen norbaitek eskuz: “71 - 1961”. Lekukoaren adina eta baladak kantatu zituen urtea, seguruenik.

“Oñatiarrak, oñatiarrak” (Oñatiarrak, Oñatikuak) puska beste 9 aldiz behin-tzat ageri da AKDB-n, gehienetan balada-aldaera luzeagoen barruan sartuta. Bertso autonomo bezala edo, hiru lekutan bakarrik ageri da AKDB-n, hiru puntukoa hiruretan.

---

<sup>49</sup> Aldaera ia denetan ‘birritan’ hitza ageri da hemen; REA/JK, 27. or.an, berriz (ik. AKDB, 018. erg.), ‘bi aldiz’. I. Omaetxebarriak bere “Arantzazu-izena” artikuluan ahapaldi hau jasotzean, ‘bi bider’ idatzi zuen, bizkaierazkoaren kutsua ematen diona, eta beste inon ageri ez dena. Bestelako aldaeraren bat ote zeukan berak esku artean, Bizkaian bildua?

## OÑATIARRAK OÑATIKUAK (2)

OÑATIARRAK OÑATIKUAK,  
Ai zelan penatzen nauzuen!  
Zeuen San Miel Oñatikura  
birritan eratsi nauzue.  
Hirugarrenian banaramazue,  
goguan izango dezue.

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* Jose Adrian Lizarralde, “La Virgen de Arantzazu en el Roman-  
cero Vasco”, in: *Arantzazu*, XII, 1932, 236. or.

AKDB, 279. erg.: “Oñatiarrak, Oñatikukak”

Lizarralde hil ondoren, *El día* egunkariak berrargitaratu zuen baladatxo hau (1935, irailaren 8an), haren oroitzapen-artikuluaren barruan. Bada beste aldaera bat ere (REA/JK-ko 23-24 or.) –ABK-k argitaratua (72. or.)–, goikoaren hurbilekoa:

Oñatiarrak Oñatikukak,  
Ai zelan penatzen nozu!  
Aite San Migel Oñatikon  
birriten eruan nozu.  
Hirugarrenian banaruazu,  
goguan izango dozu.

Azken honen “zuzenketa” hutsa ote da goikoa, Lizarralde egina? Ala berak beste nonbait bildutakoa ote? Lekukorik izendatzen ez duen arren, aldaera ezberdintzat jo behar dela dirudi Lizarralderena, honen aditz pluralizatuaren forma gipuzkerazkoaz gain, hitz ezberdin hauei begiratuta: Zeuen San Migel – Aite San Migel, eratsi – eruan.



## OÑATIARRAK, OÑATIARRAK (3)

- 1 OÑATIARRAK, OÑATIARRAK,  
erdu hona ta entzuizu:  
Santo Domingo Oñatikora  
birritan eretxi nozu,  
hirugarrenian eresten bozu,  
gogoan izango dozu.
- 2 ..... artzaintxua,  
egin egizu mandatu:  
aita zeuria harotza da-ta  
ermitatxu bat egizu,  
ermitatxu bat egizu eta,<sup>50</sup>  
deritxona Arantzazu.
- 3 Hiru lata ta zazpi teilatxu  
... baten askoko ditu,  
hamaika amaren seme honek bai  
izango dau han ostatu,  
ostatu eta ostatu,  
kaliza bere altzadu,  
San Frantziskoren kordoe ederrak  
garrian hiru doblían.

*Biltzailea:* Sebero Altube

*Iturria:* EERV, 700. or.

AKDB, 259. erg.

EERV-k argitaratu zuen aldaera hau, Sebero Altuberen artxibotik hartuta. Honela dio iturriari buruz: “Gernikako Sebero Altube zanaren paperetan, lapitzez idatzitako orritxo batean”.

---

<sup>50</sup> ‘eta’ hitza A. Zabala editoreak gaineratua, berak dioenez.

## GOAZEN HORTIKAN GORA

GOAZEN HORTIKAN GORA  
menditxo horiek gora,  
menditxo horiek gora,  
Birjina Amaren etxera,  
Birjina Amaren etxera,  
pekatuak konfesatzera,  
pekatuak konfesatzera,  
garbiro galditzen gera.<sup>51</sup>

Ederki jarri zinaden  
elorriaren ganean,  
Gipuzkoako lurrean,  
Araba aldean,

.....<sup>52</sup>  
.....  
.....  
.....

Hiru lata ta zazpi teilatxo,  
haietxek asko ditu,  
asko amaren seme maitek  
han izango du ostatu,  
denborarekin han izango da  
deritzaiona Arantzazu.

*Lekukoa:* Agustina Goikoetxea (1935)

*Biltzailea:* (Jokin) Dorronsoro

*Iturria:* EERV, 699. or. (Aitzolen bilduma)

AKDB, 252. erg.

---

<sup>51</sup> Badirudi lehen lerroak ere errepikatuta beharko lukeela –“goazen hortikan gora”–, ondorengoak bezala.

<sup>52</sup> Puntuzko lerro hauek EERV-koak dira, ahapaldiari falta zaizkion puntuak adieraziz. Jatorrizkoan horrela ote daude?

Honetara dio Zabalak EERV-ko oharrean: “Jose Ariztimuño Aitzol zana-ren bilduma, Kanta errikoyak 1935'ngo udan Dorronsorok bilduak izeneko mordoan”. Aipatzen duen Dorronsoro biltzailea Jokin Dorronsoro da segurue-nik, izen eta guzti ageri dena bestetan Aitzolen Bilduman.

Azken ahapaldiko gai oso ezaguna kenduta, arraro samarra da kanta hau Arantzazuko Baladen tradizioan; baina lehen zatia ere Arantzazuko Andre Mariaz ari da, zalantzarik gabe: “elorriaren ganean”... Bestalde, badirudi nahikoa berandukoa dela kanta hau: Oñati herria Gipuzkoako probintziakoa egin ondorengoa (1845)? Bigarren ahapaldia irakurtzean, honako iruzkin hau idatzi zuen ironiaz Joxe Azurmendik: “Benetan flakoa eta erorkorra da me-moria Gipuzkoan: Ama Birjina agertu denean, Oñatik Gipuzkoa izateko asko falta zuen” (“Arantzazuko Kanta zahar zaharrenaz ohar historiko batzuk”, in: ABK, 178. or.).

## NERE AMA BIRJINA (1)

NEURE AMA BIRJINA  
Arantzazukoa,  
Rodilak [*sic*] erre deutzu  
zeuri komentua.  
Bizkaian baldin badao  
lenauki [*sic*] federik,<sup>53</sup>  
ez zara geldituko  
komentu bagarik.

*Lekukoa:* Amalia Foruria Ormaetxea (1856-1937)

*Iturria:* HVSA, 411. or.

AKDB, 372. erg.

Kanta hau 1834aren ondorengo da, urte horretan eman baitzien sua Arantzazuko komentu-elizei Rodil jeneralaren armadak. Garai bertsuan hasiak ziren Arantzazuren inguruko bertso berriak ere agertzen.

Honako oharra dakar kantaren azpian Lizarralde: “Variante recogida en Forua de boca de Amalia Foruria y Ormaechea (1856-1937)”. Badirudi liburuaren editoreak –ez autoreak– ipinia dela ohar hori –1950ekoa da liburuaren edizioa–, zeren eta 1935ean hil baitzen autorea, lekukoa baino bi urte lehenago.

---

<sup>53</sup> ‘lenauki’ forma dakar jatorrizkoak; inprimaketa-okerra izan daiteke, ‘lenauko’ (lehenagoko) formaren orde.

## NEURE AMA BIRJINE (2)

NEURE AMA BIRJINE  
Arantzazukue!  
Erredolek erre do(t)zu  
zeure komentue.  
Karlosek badaruko  
Bizkaien tailerrik  
ez zara zu egongo  
komenturik barik.

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde

*Iturria:* *Arantzazu* ald., VI, 1926, 61. zenb., 149. or.

AKDB, 373. erg.: “Neure Ama Birgiña”

Lizarralde bere adiskide Frantzisko Apalategi jesuitari idatzitako gutunean (Loiolako Artxibo Historikoa, 32/51) Bermion bildutakoa dela dio hemengo aldaera hau –berak bildua zela uste izatekoa da–; eta gaineratu zuen kanta bera Mondragoe aldean ere abesten omen zutela: Joan Karlos Gerra, testigu.

Bestalde, aurreko orrialdekoarekin batera, Lizarralde beraren HVSA obran (411. or.) beste forma hau ageri da –editoreek “zuzendu” edo moldatua?–: “Neure Ama Birgiña / Arantzazukoe / Errodillek erre dotzu / zeure komentue / Karlosek badauko / Bizkaian tellarik / etzara egongo / komentu barik”; eta honako oin-ohar hau: “Una buena anciana, natural de Demiku, vecindad de Mundaca, recitó al P. Angel Madariaga estas coplas cuyo asunto es el incendio del santuario por orden del General Rodil. La anciana recitaba indiferentemente Birgiña Arantzazukoe o Elorrikue. Véase Juan Carlos de Guerra. *Los cantares antiguos del Eusquera*. 1924. Establecimiento tipográfico de Martín y Mea. San Marcial 23, San Sebastián. Cantilenas, p. 257”. –Gaur egun behintzat Bermioko auzoa da Demiku, ez Mundakakoa–.

J. K. Gerrak berak idatzi zuen *Ama Birjiña Aranzazuko-aren kondaira* liburuxkan (5. kap.): “Ezin esan liteke Euskal-errian zabaldu zan naigabea. Berrogei ta amasei urte igaro dira, eta oraindik gure mendietako andreak, euren aurchoi lotaratzean erakusten diete gau triste ura gorrotatzera kantatuagaz”.

## HARMAILATAN ALTUAN DAGO (1)

HARMAILATAN ALTUAN (DAGO)  
(dago) Birjina Begoñakoa,  
hala beretan altuagoan  
Birjina Arratekoa:  
Birjina horreitan ederrena  
Birjina Arantzazukoa.  
Zazpi dontzeilak josten diote  
bere buruko belua,  
dontzeilak ere ederrak ziran,  
(baina) belua ederragua.

*Biltzailea:* Jose Adrian Lizarralde

*Iturria:* Jose Adrian Lizarralde, “¿.....?”  
in: *Arantzazu*, II, 1922,13. zenb., 142. or.  
AKDB, 044. erg.

ABK-k kanta honen hiru aldaera argitaratu zituen, iturri banatik hartuta itxuraz: J. K. Gerra (77. or.), J. A. Lizarralde (78. or.) eta I. Omaetxebarria (79. or.). Lehen biak, ordea, aldaera bera direla dirudi, oinarrizko iturri berekoak: Euskaltzaindiaren liburutegiko J. K. Gerra izeneko artxiboko koadernoan eskuz idatzita dagoenetik hartuak, alegia. Lizarralderen aldaeraren iturritzat, berriz, 1934an horrek argitaraturiko liburua hartu zuen: *Andra Mari. Reseña histórica del culto de la Virgen Santísima en la Provincia de Vizcaya* (Bilbao: Imprenta C. Dochao de Urigüen, 1934, 89. or., oin-oharra). Azken honetatik jaso zuen I. Omaetxebarriak, eta REA/JK-n, 51. or.an, eskuz koptatu, baina iturrikoaren bukaerako ‘baña’ hitza kenduz, bertsoaren neurriagatik edo, eta bigarren lerroko ‘dago’ aditza lehen lerroa igoz –ABK liburuak zuzenean REA/JK-tik hartu zuen nonbait, ‘baña’-rik gabe eta ‘dago’ lehen lerroan idatzita; Gerraren izeneko aldaerari ere ‘baño’ hitza kendu egin zion. Gertatzen da balada-aldaera honen lehen albistea 1922koa dela, Lizarraldek berak *Arantzazu* aldizkarian argitaratu zueneko. Horixe da, hain zuzen, hemen jasotakoa. Berdinak dira hori eta Euskaltzaindiko liburutegiko J. K.

Gerraren izeneko artxiboko eskuizkribukoa, bi aldaketarekin: hango laugarren puntuko ‘ei’ partikula bazertu zuen Lizarralderenak, agian bertsoaren neurriagatik; eta bukaerako ‘baño’ hitza, ‘baña’ bihurtu zuen. Uste izatekoa da, beraz, eskuizkribuko aldaera horixe zuela eskura Lizarraldek, eta horixe erabili zuela argitalpenerako. Zeinek bildua? Lizarraldek berak, ala Gerrak? Hurrengo urtean argitaratu zuen kanta bera J. K. Gerrak *Euskalerrriaren alde* aldizkarian; eskuizkribu berbera baliatu ote zuen? Ez dirudi: Lizarralderen arabera ‘ei’ partikula kentzeaz eta ‘baño’ hitza ‘baña’ bihurtzeaz gain, azken aurreko aditza orainaldian dago –‘dira’–, eta bukaerako ‘belua’ hitzaren ordez ‘Bera’ dago idatzita –“baña bera ederragua”–; hasieran ‘altuan’ dago idatzita artxibokoa, ez ‘altuban’ (Gerraren argitalpena). Euskaltzaindiko artxibokoa ez, baina beste aldaeraren bat zuen, beraz, seguruenik jaso Gerrak, argitalpenean erabili zuena.

Lizarraldek berriro eta berdin argitaratu zuen bere aldaera aipaturiko *Andra Mari... de Vizcaya* liburuan. Geroztik historia luzea izan du kanta honek kopia eta argitalpenetan, aldaera txikiekin batetik bestera. Agian Gerrak argitaraturiko aldaera kenduta, beste guztien azken jatorria Arantzazuko Bilduma edo Lizarralderen eskuetan zegoen liburuxka da, gaur galdua, eta fotokopiaren bidez ezagutzen duguna –haren kopia da Euskaltzaindiko Gerraren artxibokoa–. (Horren jatorriari buruz ik. P. Agirrebaltzegiren “Arantzazuko baladak eta kanta zaharrak. Joan Karlos Gerraren ekarpenari buruz galdezka” aipaturiko artikulua).

Honetara da Gerraren izeneko artxiboko koadernotxoko aldaera, ortografia eguneratuan:

Harmailatan altuan  
dago Birjina Begoñakua,  
hala beretan altuaguan  
Birjina Arratekua:  
Birjina horreitan ederrena  
Birjina Arantzazukua.  
Zazpi dontzeilak josten ei diote  
bere buruko belua:  
dontzeilak ere ederrak ziran  
baino belua ederragua.

Dena dela, ondoren argitaraturiko guztietan (Lizarralde, Omaetxebarria, Mitxelena) bukaerako ‘baino’ (‘baina’) desagertu egin zen, eta bigarren lerroko ‘dago’ aditza lehen lerroa pasa. EERV-k ere horrela egin zuen, Lizarralderen aldaera jasotzean (703 or.) –REA/JK-ko kopiaren eraginez seguruenik–; baina hasierako lekuan utzi zituen hitzok, J. K. Gerrak argitaraturiko aldaera jasotzean (702-703 or.).

## HARMAILAETAN ALTUAN DAGO (2)

- 1 HARMAILAETAN ALTUAN DAGO  
Birjina Begoiñakua.  
Hala bere ta altuagoan  
Birjina Arrratekua,  
danen artean altuenean  
Birjina Arantzazukua.
- 2 Zazpi dontzeilak josi ei dabe  
Birjina Amaren belua,  
dontzeilak bere ederrak dira,  
belua ederragua.

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria

*Iturria:* OEA, 15. dok. (ik. 20-5. dok.)

AKDB, 212. erg.

Kanta honen hiru aldaera erabili zituen Omaetxebarriak esku artean: a) Lizarralderen “Andra Mari” (Bizkaia) liburutik (89. or.) jasoa eta REA/JK-n kopia zuena, zerbait “zuzenduta” (51. or.); b) OEA sortako 20. dokumentukoa, eta *Eibar* aldizkarian argitaratu zuena (1963, 6. zenb., 7. or.; ik. AIZ, 230. or.), eta ABK liburuak 79. orrialdean argitaratua; c) OEA sortako 15. dokumentukoa, hemen jasotako hau.

Azken hau ere Lizarralderen *Andra Mari... de Vicaya* liburuko 89. orrialdekoa dela dio eskuizkribuan, baina “adapt.” [=adaptado?]; kanta berbera izanik ere, nabarmenak dira, izan, bi aldaeren arteko ezberdintasunak: – ‘dago’ aditza lehen lerroan; – bigarren puntuko “ala beretan” “ala bere ta” bihurtu da; – hirugarren puntuko “Birjiña orreitan ederrena” “danen artean altuenean” bihurtu da; – laugarren puntuko “josten diote” orain “josi ei dabe” bihurtu da; – hango laugarren puntuko “bere buruko belua” “Birjiña amaren belua” da hemengoan, bestelako aldaeretan ez dagoena; – bosgarren puntuko ‘ere’ ‘bere’ bihurtu da; – bukaerako ‘baña’ hitza desagertu egin da. Bizkaieraren kutsu handiagoa du Omaetxebarriaren aldaerak. Hurbilagoa da testua OEA-ko 20. dokumentukoarekin, baina hori ere bestelako aldaeratzat jotzekoa da.



Hemengo aldaera hau *Aránzazu, santuario mariano del siglo XV...* idazlanaren barruan jaso zuen Omaetxebarriak, aldaketa txikiren batzurekin: ‘altuenean’ hitzaren ordez ‘ederrena da’, adibidez (1975eko Urte Santuan Erroman egindako Kongresu mariologiko-andremariarrean aurkeztu zuen hitzaldia, eta Aketatik aparteko liburuxkan argitaratu zuen). Kantaren aldaeratzat jo zituen ondorengo bi ataltxook (OEA, 15. dok.):

Birjina (i) Ama Arantzazuko  
urre gorriaz koroa,  
zilar zuriaz lepoa eta  
seda dindilaz beloa,  
[berak iruina, berak eihoa]  
berak soinean [daroa].

Iturri hartan jabonatzen da  
Birjina Amaren belua,  
berak iruina, berak eihoa,  
Birjina Amaren belua.

“Harmailaetan altuan” kantaren aldaeratzat ez, baina horren osagarritzat dira hartzekoak bi puskok. Izatez, biak dira testu zabalagoen barruko atalak: Josefa Auzmendiren “Arantzazura egin dut promes” aldaeraren 11-12 ahapaldien sintesi modukoa da funtsean aurrena (ik. AKDB, 025. erg.); eta Julian Alustizak Maria Lizarragarengandik 1956an Etxarri-Larraunen jasotako “Zure ardiak ongi dabilta” kantaren bigarren ahalpaldia da hemengo bigarrena. Kanta hori osorik OEA sortan aurki daiteke (24. dok.; AKDB, 216. erg.).

Kanta honen doinua ere proposatu zuen Omaetxebarriak (ik. OEA-ko arxiboko 20. dok, 26. doinua), nahiz eta bertako testua *Eibar* aldizkarian argitaraturikoa izan.

26

Armaila-etan altu-an dago Birjina  
Zuzi dombzeilak josten deuto-e bere bu-

Begi-na-Ru-a, ala bere ta altu- goan Birjina  
ru-ko belu-a, dombzeilak bere esletrak dira, belua

(i) Arra-Fe-Ru-a, a, daren artean altu-e  
e-de-rra-gu-a.

ne-an Birjina Arantzazuko-a.

### HARRIMAILATAN ALTUAN DAGO (3)

- 1 HARRIMAILATAN ALTUAN DAGO
- 2 Birjina Begoñakoa,
- 3 Hala ta ere altuagoan
- 4 Birjina Arratekoa;
- 5 Birjin(a) horreitan ederrena zu,
- 6 Ama Arantzazukoa.
  
- 7 Arantzazuko Andre Mariak
- 8 zilar zuriz du koroa,
- 9 zilar zurizko koroa eta
- 10 urre dindilaz lepoa,
- 11 zilar zuriaz lepoa eta
- 12 India-zetaz belo. (??)
  
- 13 Zazpi dontzeilak josten diote
- 14 bere buruko belo.
- 15 Dontzeilak ere ederrak dira;
- 16 Birjina ederragoa.

*Iturria:* ABA, III-0(4) (ABB, 654-655 or.; AHH, 112-114 or.)

AKDB, 239. erg.

S. Mitxelenak txukundu-osaturiko “Arantzazura bidean” erromantzearen barruko atala da hemengo hau: bertako 18-19 ahapaldiak. Dena dela, ahapalditan banatu gabe dago idatzita jatorrizko iturrian eta ABB-n ere bai –neure aldetik zenbakitu ditut lerroak–.

Mitxelenak ez zuen seguruenik bere horretan inon aurkitu puska hau; berak eratu zuela dirudi, Arantzazuko tradizioetik harturiko hainbat puska baliatuz eta bere erara bateratuz. “Harmailatan (harmailaetan, harrimailatan) altuan dago” kanta ezaguna da funtsean (1-6 eta 13-16 zatiak), baina tartean sartu zituen 7-12 lerroak, beste kantaren batek iradokiak: beharbada Josefa Auzmendiren “Arantzazura egin det promes” kantako 12. ahapaldiak (REA/JK, 37-38. or.); dena dela, Arantzazuko bestelako balada-aldaeratan ere aurki daitezke horrelako ideiak.

## ABUZTUAREN HAMABOSTEKO (1)

ABUZTUAREN HAMABOSTEKO  
Jesus Maria goizean,  
Ama Birjinaren debotatxoa  
Arantzazura zijoan;

Oinean zapatarik gabe,<sup>54</sup>  
abitu beltza soinean,  
pausua garratz botatzen zuan  
Kataberako gainean.<sup>55</sup>

*Iturria:* G2T, 7. or.  
AKDB, 161. erg.

“Agostuaren amabosteko” hasten da, hasi, balada-zati hau jatorrizkoan. Arantzazuko Bildumako G2T sortako aldaera da, daktilografiatua; ez dago beste inon, bere horretan; baina uste izatekoa da lehenagoko eskuizkriburen batetik dagoela kopiatuta.

REA/JK koadernoaren hasiera-hasieran (20-23 or.) beste bost aldaera ere badaude balada honenak: horietako bi –doinua eta lehen ahapaldia bakarrik–, CPV-tik hartuta, beste hirurak ahapaldi gehiagorekin –doinu eta guzti horiek ere–.

ABK-k, berriz, zortzi aldaera eskaintzen dizkigu “Abuztuaren hamabosgarren” edo serora erromesaren balada ezagunarenak (80-90 or.). Hemengo hau ez zuen jaso, besteak beste, G2T sorta eskura izan ez zuelako. Liburuko 85. orrialdeko Maria Azurmendiren aldaera eta hemengo hau oso hurbilekoak dira, izan –“Agostuaren (Agostuaren) hamabosteko” hasten diren bakarrak dira biak–, baina ezberdintasun adierazgarriak ere badute bereziki azken puntuan; horregatik jaso nahi izan dut hemengo hau.

---

<sup>54</sup> REA/JK, 85. or. (ABK, 85. or.): “Oinetan ere zapata gabe”

<sup>55</sup> REA/JK, 85. or. (ABK, 85. or.): “Aloña mendi gainean”

## ABUZTUAREN HAMABOSGARREN (2)

- 1 ABUZTUAREN HAMABOSGARREN  
Jesus Maria goizian  
Birjina Amaren debotatxo bat  
Arantzazura zijoian.
- 2 Oinetan ere zapata gabe  
abitu beltza soinian,  
San Frantziskoren korduetxo bat  
gerrian hiru doblían.
- 3 San Agustinen liburutxo bat  
eskutxo bien erdian,  
pausua baratz botatzen zeban  
Urtiagako gainian.
- 4 Hala bere ta baratzagua  
San Eliasen parian.  
Aingeru batek irten zioskan  
San Eliasen parian.
- 5 Salbetarako helduko zala  
Kurtzepizio gainian,  
Kurtzepizio gainian eta  
Birjina Amaren etxian.
- 6 Erregu eder egin ziozkan  
Birjina Amari aurrian,  
Birjina Amari aurrian eta  
Santiagori oinían.

*Iturria:* G2T, 85. or.

AKDB, 195-1 erg.

REA/JK, 21-22 or.koa bera da –ABK liburuak jasoa du (80-81 or.)–, 7. ahapaldia kenduta hemen. G2T-ko bariazio musikalengatik sartu dut hemen.

**Andante**

A-qui tu baren Ama bost gaur Jesus thare ya gaur an, Biyri naita unde be  
 ta txobat (Vankaruzaraz joi-an) O-ne tan e n zava ta ga-be gha-ki  
 tu bitra sori-an, San Francisco rewordeu e txobat (Yerri-san i ru de hie-an)

**Andante**

San A. gualtinan le-bu n txobat (Iste txobista erdi-tan, Sanin a baratz bata  
 lan zabaluti a gauri-an, A-la be-eta bara-tra gu a jan-  
 ti a sumpari-an (Inge-ru batekuten zuzenkan, San-ti-a sumpari-  
 an.)

Jal-vertan ho el du ho zada kurtze-pi-re e ga-ru-an, kurtze-pi-  
 e gauri-an e ta bi-ji-nait moare txi-an, bi-je-gu e-  
 reu kan bi-ji-nait mari-an - in-an, Bi-ji-nait moari-  
 San-ti-a-gu-ri e-ri-an.

### ABUZTUAREN HAMABOSGARREN (3)

- 1 ABUZTUAREN HAMABOSGARREN  
Andra Mari goizean,  
Birjina Amaren debotatxo bat  
Arantzazura zijoian.
- 2 Oinetan ere zapata gabe  
abitu baltza soinian,  
San Frantziskoren kordueta  
gerrian, hiru doblan.
- 3 San Agustinen liburuxoa  
eskutxo bien erdian;  
pausua baratz botatzen eban  
Urtiagako gainian.
- 4 Aingeru bat irten eban [*sic*]  
San Eliasen parian;  
Salbetarako helduko ete naz  
Birjiniaren etxian?

*Lekukoa:* “Oñatiarra”

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* HVSA, 168. or.

AKDB, 369. erg.

“Agostuaren amabostgarren” hasten da Lizarralderenean. Oin-oharrean honela dio Lizarralde (HVSA, 168. or.): “El canto de peregrino más divulgado en el país, con algunas variantes según la localidad donde se oye cantar es éste.” Ondoren bi aldaera dakartza: Oñatiko hau, eta Arratiakoa bestea.

Berak bildutakoa ote da hemengo hau? Kantaren beste aldaeretatik zerbait ezberdina da; Azkuek Gabriela Agirrebengoarengandik Oñatin jasotakoa ere (ik. AKDB, 219. erg.) ezberdina da. Horregatik sartu dut hemen.

## ABUZTUAREN HAMABOSGARREN (4)

- 1 ABUZTUAREN HAMABOSGARREN  
Andra Maria goizian,  
Birjina Amaren debotatxu bat  
zijoian erromerian.
- 2 Oinak ortotzik zapatagabe  
abitu baltza soinean,  
San Frantziskoren kordoetxua  
gerrian, hiru doblían.
- 3 San Agustinen liburutxua  
eskutxu bien artean;  
pausua baratz botatzen eban  
Urtiagako gainean.
- 4 Izar eder bat urten eban  
San Eliasen parean;  
Salbetarako helduko nebala [*sic*]  
Kurtzipizio gainean.

*Lekukoa:* “Arratiarra”

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* HVSA, 168. or.

AKDB, 370. erg.

“Agostubaren amabostgarren” hasten da Lizarralderen HVSA-n (68. or.). Aurreko orrialdekoarekin konparatzeko moduan dakar bere liburuko oinoharrear. Hori bezala, hemengo hau ere badirudi berak bildutakoa dela: hura Oñatin eta beste hau Arratian.

## ABUZTUAREN HAMABOSGARREN (5)

- 1 ABUZTUAREN HAMABOSGARREN  
Andra Maria goizean  
Birjina Amaren debotatxo bat  
Arantzazura zijoan.<sup>56</sup>
- 2 Oin ortozean zapata gabe  
abitu beltza soinean,  
San Frantziskoren kordoetxo bat  
gerrian hiru doblean.
- 3 San Frantziskoren liburutxo bat  
eskutxo bien erdian,  
pausua baratz botatzen zeban  
Urteagako gainean.
- 4 Urteagako gainean eta  
San Eliasen parean,<sup>57</sup>  
Salbetarako helduko ete zan  
Kurtzepizio gainean.

*Lekukoa:* Gabriela Agirrebengoa (Uribarri-Oñati)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* CPV, X, 2-807, 925-926 or.

AKDB, 219. erg.

---

<sup>56</sup> Beste aldaera batzuetan “erromerian zijoan” dio bigarren puntuak. Lehen ahapaldi hau I. Omaetxebarriak goraxeago aipaturiko bere *Aránzazu, santuario mariano del siglo XV..* idazlanaren barruan, 1985ean liburuxka moduan argitaratuan, jaso zuen, aldaketa ortografiko txikiren batzurekin (ikus 63. or.); “Errekaldean izotza” artikuluan ere jaso zuen kanta hau (*Arantzazu*, XXV, 1945, 255. zenb., 92. or.; ik. AIZ, 150. eta 470. or.).

<sup>57</sup> Oin-oharra dakar hemen Azkuek: “Si no me es infiel la memoria, llaman por allí Sandelli a este paraje de San Elías”. Omaetxebarriak, ohar horren berri jaso, ‘Sandaili’ idatzi zuen parentesi artean. Izan ere, orain maiz ‘San Elias’ deitzen duten kobazulo eta ermitak ‘Sandaili’ du bere izen jatorra –Santa Ilia-ren kontrakzioa nonbait–.



REA/JK koadernoak Azkueren CPV-ko “Abuztuaren hamabosgarren” kantaren bi aldaerekin hasten da (20. or.); baina lehen ahapaldiak bakarrik jaso zituen, bakoitzaren doinuarekin. I. Etxebarriaren ABK liburuak bi horietako testuak, CPV-ren arabera osatuta, jaso zituen (88-89 or.), doinu eta guzti. CPV-n bada, ordea, gai bereko hirugarren aldaera bat (CPV, X, 2-807, 925-926 or.), bestelako doinuarekin. Doinu hau jasota dago REA/JK-ko 23. orrialdean, baina orrialde bereko “Agostuaren amabostgarren” balada-aldaeraren testua ez da Azkuerena, bestelakoa baino. Horregatik S. Mitxelenak bere kopia daktilografiatuan (M3S, 2. or.) bi aldaerak jaso zituen, bata bestearen ondoren. ABK-k, berriz, (84. or.) bakartzat-edo hartu zituen, azpiko testuari gaineko doinua erantsiz; EERV-k ere berdin jokatu zuela dirudi (705-707 or.), baina partiturari azpiko testuko lehen ahapaldia egokitu zion; hemengo aldaera hau, berriz, Azkueren hirugarrena, CPV-tik zuzenean hartuta argitaratu zuen (707-708 or.),

Hirugarren horixe jaso dugu, beraz, hemen ere –Azkueren jatorrizkoan “Agostuaren amabostgarren” hasten da–; eta beraren doinua hemen azpian ikus daiteke, REA/JK-n (23. or.) kopiatuta dagoen bezala.

Handwritten musical score for "Agostuaren amabostgarren". The score is in G major (one sharp) and 3/4 time, marked "Andantino". The lyrics are in Basque. The score consists of three staves of music.

*Andantino*

*D = 3 bis*

A- gus- tu- ba- ren Ama- bost- ga- ren Je- sus

Ma- ri- ya goi- ri- an Bir- gi- na Amaren de- bo-

ta- tio- bat An- tra- zura- ri- jo- an .

## BIRJINA AMAREN BEZPERA DA-TA (1)

- 1 BIRJINA AMAREN BEZPERA DA-TA  
goazen Arantzazura,  
Santa Luziren begi ederrak  
argi egiten digula.
- 2 Arantzazura bidea luze,  
hara orduko kantsatu,  
Birjina Ama ta bere Semea  
bidean ditut topatu.
- 3 Kontseju (Burubide) on bat eman zidaten  
Ama-semeen artean,  
ona ta umila (apala) izan nendila  
munduan nintzan artean.
- 4 Ai artzaintxoa, ai artzaintxoa,  
nere esan bat egizu:  
Ait'ori ere zurgina da-ta  
honera bidal ezazu.

*Lekukoa:* Krisostoma Bengoetxea (Lekeitio) /  
Juliana Etxarri (Etxarri-Larraun)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* OEA, 30. dok. (ik. AIZ, 205-206 or.)

— CPV, VIII, 25-620, 747-748 or.—

AKDB, 223. erg.

CPV-en hiru aldaera daude “Birjiña Amaren bezpera da-ta” hasten direnak (VIII, 25-620, 47-748 or.; X, 24-829, 961-962 or.; X, 25-830, 962-963 or.). REA/JK-k horietako azken biak kopiatu zituen: bakoitzaren doinua eta lehen ahapaldia bakarrik: 1) REA/JK, 40. or. (ik. AKDB, 030. erg.), eta 2) REA/JK, 43. or. (ik. AKDB, 035. erg.).

CPV-ko lehenengoa da hemengo hau, Omaetxebarriak bere OEA-n jaso. Doinuaren azpian, eta lekukoaren berri eman ondoren, honako oharra dakar Azkuek: “Cantó con otra letra en que se describe sosísimamente la vida de Santa Lucía. La letra está tomada de otra canción aprendida en Larraun (AN). Es una de los números del Cancionero Selecto, tomo IX, pág. 15. He aquí la letra, con adaptación castellana del folklorista”. Beraz, oharra ondo ulertuz gero, lekuko horrengandik ez zuen testu hau jaso, orrialde berean datorren doinua baino, bestelako hitzekin; eta Azkuek berak egokitu zion hemengo balada-aldaera Bengoetxearen doinuari.

Azkuek hor aipatzen duen “Cancionero Selecto” iturria ez dut egiaztatzerik izan; baina hemen berak egokitutako testua beraren CPV-ko beste aldaeretako baten, Etxarriko Juliana Etxarrik kantaturikoaren, lehen lau ahapaldiak dira (ik. CPV, X, 24-829, 961-962 or.), hango hitzen batzuk “zuzenduta”, euskara garbiaren izenean edo: kantsatu > nekatu, kontseju > burubide, umila > apala. Bestalde, hango ‘artzaitxo’ forma hemen ‘artzaintxo’ bihurtu da (ik. AKDB, 222. erg.).

Azkuek berak, Bengoetxearen jatorrizko testua ere transkribatu ondoren, honako oharra dakar (748. or.): “La letra arriba transcrita [hemengo hau, alegia] está íntimamente relacionada con el romance *Arantzazura*, que figura en el siguiente volumen. Su melodía original se publicará al lado de las dos del lindísimo romance”. “Arantzazura” titulua eman zion balada hori “Arantzazura egin dut promes” hasten da: Lakuntzako Martina Lanz-ek kantatua (CPV, X, 15-820, 948-949 or.; ik. AKDB, 221. erg.).

I. Omaetxebarriak bere “Rodrigo, el hijo del carpintero” artikuluan argitaratu zuen hemengo testua, CPV-ko “Birjiña Amaren bezpera da-ta” hasten diren hiru aldaerak bateratuz, besteak beste, Errodrigoren balada osatu eta “berreraikitzeke” ahaleginean edo (ik. AIZ, 205-206. or.).

Parentesi arteko hitzak Azkuek idatzitakoak dira, Juliana Etxarriren testua doinuari egokitzean, jatorrizkoak “zuzendu” nahian. Omaetxebarria jatorrizkoetara itzuli zen bere argitalpenean. Bide beretik jatorrizko “kantsatu” idatzi dut, Azkueren ‘nekatu’-ren orde (2. ahapaldian), Omaetxebarriak ‘nekatu’ idatzi bazuen ere.

## BIRJINA AMAREN BEZPERA DA-TA (2)

- I BIRJINA AMAREN BEZPERA DA-TA  
goazen Arantzazura...  
(Arantzazura bidea luze,  
ara orduko iluna,  
Santa Luziren begi ederrak  
argi egiten digula)
- II Arantzazura egin det promes  
edo gau edo egunez,  
edo gau edo egunez eta  
oinutsean ta dolorez.
- III Izar eder bat ateratzen da<sup>58</sup>  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Juan goizean.  
Haren argitan ni joan nintzan  
Arantzazura bidean,  
Birjina Ama ta bere Semea  
topa nituan bidean.  
Kontseju on bat eman zidaten  
Ama-Semeen artean,  
ona eta umila izan nendila  
munduan nintzan artean.  
Gero berak jakinen zuela  
zer egin azken finean.
- IV Ai artzaitxoa, ai artzaitxoa,  
nere esan bet egizu,  
nere esan bat egizu eta  
nerea izanen zera zu...

---

<sup>58</sup> III. atal hau “Izar eder bat” hasten diren baladen familiakoa da nolabait –badira hamabi AKDB datu-basean–.

(Aite zurea harotza da-ta,  
etortzeko esaiozu),  
estalpetxo egin [dyala] (behar duzu)  
deritzona Arantzazu,  
hiru lata ta lau-bost teilatxo  
asko izango al ditu.

Denborarekin hau izanen da  
ermita kurioa,  
ermita kurioa eta  
komendu poderoso.

Asko amaren bai ume maitek  
han izanen du ostatu,  
han izanen du ostatu eta,  
urre-kaliza [goratu] (doratu sic).<sup>59</sup>

*Lekukoa:* Martina Sanz Ganboa (Lakuntza, 1956)

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria

*Iturria:* OEA, 17. dok.

AKDB, 205. erg.

Hainbat baladaren zatiz osatutako poema hau badirudi I. Omaetxebarriak berak jaso zuela horrelaxe. Zatien banaketa-zenbaki erromatarrak berarenak dira; baita kortxeteen eta parentesien artekoak ere.

Kantaren ondoren honako informazio gehigarria dakar Omaetxebarriak, Martinak emana: “[Iban a Aránzazu,] «emendik oiñez, Altsasutik, gero eztakit nungo mendietatik, artzaiei amarna zentimo emanez bidea erakustearren». Ama Birjiña Urrikuaren (8 de septiembre) jairako joaten ziran. Kanta zar auek «okulluten lanien giñala-ta kantatzen» genituen... Don Martin Otermin apai-zak erderaz egiten ez zien uzten. Dena euskeraz. «Intzakue zan, orain 40 urte bat illa. Tolosan egindako euskal katecismuak eman zizkigun. Tolosan *epin* (sic) zuan euskeraz (guk *jarri* esaten degu)»”.

---

<sup>59</sup> A. Zabalak bere “Arantzazu'ra egin dut promes” erromantze berreraikiko 13. aha-paldian “sari kaliza altxatu” aldaera hobetsi zuen, hemengo hau oin-oharrera bidaliz (*Arantzazu*, XLVIII, 1969, 471. zenb., 133. or.).

## BIRJINA AMAREN BEZPERA DA-TA (3)

- 1 BIRJINA AMAREN BEZPERA DA-TA  
goazen Arantzazura.  
Arantzazura bidea luze  
hara orduko kantsatu.  
Birjina Ama ta bere semia  
bidean ditut upatu [*sic*, topatu].
- 2 Kontseju on bat eman ziraden  
Ama-Semien artian  
ona ta umila izan nadila  
munduan nintzan artian.  
Gero berak jakinen zuela  
zer egingen azken finean.
- 3 Ai artzaitxua! Ai artzaitxua!  
Neri esan bat egizu:  
aite hori zurgina duzu,  
honera biali dezazu [*sic*],  
ermita honi para deiola  
apiotxo bi aldian,  
apiotxo bi aldian eta  
zazpi teilatxo ganian.  
Zenbeit amaren seme maite [*sic*, maitek?]  
izanen de [*sic*, du?] hemen ostatu,  
baita bere kaliza goratu.

*Lekukoa:* Maria Lizarraga (Etxarri-Larraun, 1956)

*Biltzailea:* Julian Alustiza

*Iturria:* OEA, 18. dok.

AKDB, 206. erg.

Berdin hasten den hainbat aldaera dago AKDB-n; hiru CPV-tik jasoak (ik. AKDB, 035., 222. eta 223. erg.ak). Beste bat Aitzolen Bildumakoa eta EERV-k argitaratua (ik. AKDB, 251. erg.).

## ARANTZAZURA BIDEA LUZE (1)

- 1 ARANTZAZURA BIDEA LUZE,  
ganera aldatz gorria,  
harri labraduz egina dago  
paradisura bidia.<sup>60</sup>
- 2 Errodrigotxo joan zanian<sup>61</sup>  
ardiakana mendira,  
hantxe zegoan Ama Birjina  
arantzan bere begira.

*Iturria:* OEA, 20. dok. (2)

AKDB, 210. erg.

Doinu eta guzti dago testu hau, Omaetxebarriak kopiatuta. Berak bildua? Ez du ez lekukoaren ez biltzailearen berririk ematen. Badirudi horrelako erro-mantze doinuak modu aski sistematikoz bildu –edota kopiatu– zituela berak. OEA-ko 20. dok.a IV. orria da (21-26 kantak) –bestiak galduak ote dira?–; hemengo kanta hau, berriz, 22. zenbakiduna, 20. dok.en bertan dagoena.

Handwritten musical score for 'Arantzazura Bidea Luze'. The score is written on three staves. The first staff begins with the number '22' and a treble clef. The music is in a key with one flat (F major or D minor) and a 6/8 time signature. The lyrics are written in Basque and Spanish. The lyrics are: 'Arantzazura bide-a luze, ganera / Errodrigo txo ju-an za-ni-an ardiakana / aldatz go-ri-a, ari labraduz egina dago paradisi / ka-na mendira, antxe zegoan Ama Birjina arantze / zura bide-a / bere be-xi-ra'.

<sup>60</sup> M. Lekuonak bildutako “Ama Birjiña eguna da ta” baladako ahapaldietako bat (bigarrena) da hemengo lehen hau (ik. EKDB, 119. erg.).

<sup>61</sup> Lizarraldeko Oñatiko Kaietanari jasotako “Errodrigotxo [Errodillochu] juan zanian” kantaren lehen ahapaldia da funtsean, baina ez guztiz berdina (ik. EKDB, 008 erg.).

## ARANTZAZURA BIDEA LUZE (2)

ARANTZAZURA BIDEA LUZE  
hara orduko kantsatu,  
Birjina Ama ta bere semea  
bidean ditut topatu,  
kontseju on bat eman ziraden  
Ama-Semean artean,  
ona ta umila izan nindela.

*Lekukoa:* Luisa Goñi (Madoz)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* CPVE

AKDB, 246. erg.

Kanta-aldaera hau Jose Luis Ansorenaren eskutik hartua dut, partitura eta guzti –eskerrik asko!–. Berak dioenez, Resurrección M. Azkueren material argitaragabekoetakoa da.

Doinu eta testuaren buruan lekukoaren izena dakar: “Luis Goñi, Madoz. Barrean, berriz, ohar hau: “Variante de “Arantzazura egin det promes”, editado en 8”...

Luisa Goñi (Madoz)

A-ran-tzazu-ra bide-a lu-ze a-ra or-du-ko kansa-tu Birji-  
ña-ma-ta be-re se-me-a bide-an ditut o-pa-tu kon-se-ju on bat  
e-man zi-ra-den a-ma se-me-an ar-te-an o-na ta u-mila izan  
ninde-la

variante de "Arantzazura egin det promes"  
editado en 8.



### ARANTZAZURA BIDIA LUZE (3)

ARANTZAZURA BIDIA LUZE;  
haruntz bidian nekatu.

El camino de Aránzazu  
es largo.  
Me cansé cuando me  
encaminé para allá.

*Biltzailea:* Modesto Lekunberri (Idiazabal, 1920)

*Iturria:* DCV, 145. zenb.

AKDB, 266. erg.

Modesto Lekunberrik eskuratu zion nonbait balada puska txiki hau Aita Donostiari. Gaztelaniazko itzulpena DCV-rena da. Doinu eta guzti argitaratu zuen DCV-n.

A. Zabalak EERV-n jaso zuen (713. or.). Igone Etxebarriak, berriz, ez zuen bere ABK liburuan sartu.

The image shows two staves of musical notation in treble clef, 3/4 time, with a key signature of one sharp (F#). The melody is written on a five-line staff. Below the first staff, the lyrics are: "A-ran-tza-zu—ra bi—di— a lu—ze;". Below the second staff, the lyrics are: "a-runtz bi—di— an ne—ka—tu." The notes are mostly quarter and eighth notes, with some slurs and ties.

## ARANTZAZURA BIDEA LUZE (4)

ARANTZAZURA BIDEA LUZE;  
hara orduko iluna.  
Santa Luzian [*sic*] begi ederrak  
argi egiten digula  
goazen Arantzazura eta  
gabon Jainkoak deigula.

Izar eder bat... etc.

*Lekukoa:* Josefa Auzmendi (?)

*Iturria:* ABA, III-16 (ABB, 669. or.; AHH, 133. or.)

AKDB, 237. erg.

Testu hau Salvatore Mitxelenaren ABA eskuizkribuan dago; eta “Birjina Amaren bezpera da-ta” baladaren zatitzat dakarrela dirudi; baina ez zigun baladaren aldaera osoa eskaini.

Arantzazuko “Bilduma” aipatzen du Mitxelenak. Arantzazun zegoen Kanta Zahar “pilo” osoari deitzen dio “bilduma” berak. Agian Koaderno nagusia (REA/JK) eta bestelako gehigarriak denak batean hartuta. Baina ez REA/JK koaderno nagusiaren 37. orrialdean eta ez beste inon ez da testu hori ageri – aldaera moduko bat bai REA/JK-n, 43. orrialdean–.

Zer gertatu da? Hemengo testuaren lekukotzat Etxarriko Josefa Auzmendi eman zuen Mitxelenak; REA/JK-ko 37-38 orrialdeetako baladaren lekukoa Etxarriko Josefa Auzmendi da, hain zuzen. Erreferentzia moduan bakarrik aipatu zuen seguruenik Mitxelenak Koadernoko 37. orrialdea, bertako “Arantzazura egin det promes” balada luzean hemengo ideiak nolabait zabalago jasota daudelako.

## BIRJINA AMAREN EGUNA DA-TA (1)

- 1 BIRJINA AMAREN EGUNA DA-TA,  
dezagun haren kantia,  
nik esango det kantia, baina  
ongi erantzun jentia.
- 2 Jaiotzen<sup>62</sup> danak heriotzia  
duda eskusa gabia,  
ni nerau ere jaio nintzan ta,  
zor det nik heriotzia.
- 3 Heriotziari gauza batekin  
ongi natzaio kontentu,  
aberatsari diruagatik  
ez oi diote parkatu.<sup>63</sup>

---

<sup>62</sup> Argi eta garbi “jazotzen” dakar jatorrizko eskuizkribuak hemen, baina ‘jazoken’ ere irakur daiteke agian; honetara irakurri zuten, irakurri ere, bai MSJ-k (10. or.) eta bai OSJ-k (49. or.). S. Mitxelenak berak kopiaturiko “Lagunak lagun, kanta dezagun” hasten den –“Gau-bijilitako kalbario puxkak” titulua duen– poeman ‘jayotzen’ entzun zuen Maria Josefa Ollakindeagandik (REA/JK, 80). Horrela ulergarriagoa da.

<sup>63</sup> Hamar ahapaldiko testutik hiru bakarrik jaso zituen Lizarralde (HVSA, 175. or.), hemengo 4-7 ahapaldietako gaia darabiltenak, baina aski ezberdinak hitzetan eta ideien jarraieran. Hona hemen, hiru ahapaldiok (ik. AKDB, 290. erg.):

“Aberatsak diruak ditu,  
pobriak umildadea:  
umildadeak irikitzen du  
Zeru altuan atia.

Harri ebagiz eginik dago  
harutzako bidia,  
harri ebagiz bidia eta  
zilar labratuz atia.

Zilar labratuz atia eta  
urregorritz du giltzia,  
urre-jarlekuan dago  
Birjina gure Ama Andria.

- 4 Aberats horrek diruak ditu  
pobriak umildadia,  
umildadiak irikitzen du  
Zeru altuan atia.
- 5 Zeru altuan atia eta  
paradisuan salia,  
harri ebagiz eginik dago  
arantzainoko bidia.
- 6 Harri ebagiz bidia eta  
zilar labratuz atia,  
zilar labratuz atia eta  
urregorriz du giltzia.
- 7 Urre siloian jarririk dago  
Birjina gure Amandria,  
hark halaxe du merezitzen  
nork du halako semea.
- 8 Bederatzi hilian ibili zuan  
sabel santian Semea,  
bederatzi hilak kunplitu eta  
jaio zan Gabon gabian.
- [9] Jaio zan Gabon gabian eta  
mezatxo biren erdian,  
mundu guztia salbatu zuan  
Natibitate goizian.
- 10 Hark hori hala egin ez balu  
gu norako ote ginian,  
erdiok orain, bestiok gero  
kondenatuko ginian.

---

Kanta beraren beste aldaeraren bat ote zuen lekuko berarengandik bildua, eta REA/  
JK-n jaso gabea? Ala berak bere aldetik –edo liburuaren editoreak– zerbait bir-  
moldatu egin ote zuen jatorrizko testua?

*Lekukoa*: Matiosa Inza (Azkarraga-Uribarri, Oñati)

*Biltzailea*: J. A. Lizarralde (?)

*Iturria*: REA/JK, 123. or.

AKDB, 118. erg.

Kanta hau Lizarraldeak bildutakotzat ematekoa da, berak adierazten due-  
nez (ik. HVSA, 175. or., 13. oin-oharra): “Recogido en Uribarri, Oñate. Con-  
sta este canto de diez estrofas: en las últimas se hace mención de Jesús Niño,  
Redentor y remunerador”, dio Lizarraldeak.

Zuzenean eta bakarrean ikusita, ez dirudi Arantzazuko Andre Mariarena  
denik. Baina S. Mitxelenak “Gau-bijilitako kalbario puxkak” poemaren biga-  
rren partetzat hartu zuen, agian bere hango lekuko Maria Josefa Ollakindeak  
berak kantatu ziolako; baina haren hitzak osorik transkribatu beharrean, REA/  
JK-ko 80. orrialdera bidali zuen irakurlea, hemengo bigarren bertsoetik aurre-  
rakoak osorik hango partetzat sartzekoa dela adieraziz edo (ik. AKDB-ko 086.  
erg.). Egia esan, “Gau-bijilitako kalbario puxkak” ere (REA/JK, 80) zuzenean  
ez dira Arantzazuko santutegi eta Andre Mariaz ari, baina Mitxelenak guztiz  
hango tradizioan eta testuinguruan sartu zituen.

Hemengo kanta hau Arantzazuko Teologiako ikasleen *Excelsior* aldizka-  
riak argitaratua zuen (IV, 1954 [II. aldia], 13. zenb., 14. or.). Igone  
Etxebarriak, berriz, ez zuen jaso bere ABK liburuan; bai, ordea, hasiera bere-  
ko beste bat (ABK, 91-93. or.), non Arantzazuko baladen oihartzuna entzuten  
baitu (ik. oin-oharra, 91. or.).

## BIRJINIAREN GABA DA GAUR-TA (2)

- 1 BIRJINIAREN GABA DA GAUR-TA,  
desagun beran kantie,<sup>64</sup>  
nik esango dot kantie, baina<sup>65</sup>  
ondo erantzun jentie.
- 2 Jaioak zor dau eriotzie,  
gauza eskusa bagie,  
ni berau bere jaio nintzen ta  
zor daukat eriotzie.
- 3 Eriotzieri gauza bategaz  
oi natxako ni kontentu,  
aberatsari diruekaitik  
ezin leiola parkatu.
- 4 Aberats horrek diruak ditu  
pobriek umildadie,  
umildadiak edegiten dau  
zeru altuen atie.<sup>66</sup>
- 5 Harri labraduz eginde dago  
zeru alture bidie,  
arantza baltzez eginde dago  
inpernurako bidie.
- 6 Briedure pinez eginde dago  
zeru altuen atie,

---

<sup>64</sup> ‘Desagun’ hitzaren gainean “(de esan)” idatzi zuen Omaetxebarriak.

<sup>65</sup> Jatorrizko eskuizkribuan ‘baia’ dago idatzita itxuraz.

<sup>66</sup> Balada honen lehen lau ahapaldiak aipatuz, honetara dio Joxe Azurmendik (“Arantzazuko kanta zahar zaharrenaz ohar historiko batzuk” aipaturiko epilogoan, ABK, 183. or.): “Haizu da, menturaz, Hilobi eta Gorpu Santuaren debozio partikular honekin lotuta ikustea heriotzaren meditazioko puxketa batzuk”.

burdine goriz eginde dago  
inpernurako atie.

- 7 Zein larrosa ta zein krabeline  
dago zeruen salie,  
larrosa horreik samurrek die,  
kontuz ibilli jentie.

*Lekukoa:* María de los Angeles Martitegi (Gernika, 1936)

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria

*Iturria:* REA/JK, 125. or.

AKDB, 121. erg.

Honako kanta hau I. Omaetxebarriak berak bildu zuen eta Arantzazuko REA/JK-n kopiatu, doinurik gabe; kopiaren oin-oharrean, berriz, CPV-ko bi kanta aipatu zituen berak, berdintsu hasten direnak: “Birjinearen gaba da eta” (IX, 23-738, 856. or.) eta “Birjinearen gaba da gaur da” (IX, 24-739, 856-857 or.) –Omaetxebarriaren oharreko zenbakiak (51-52) CPV obraren lehen edizioako koadernoko orrialdeak dira–. Azken bi horiek OEA-n jaso zituen berak (19. dok.), besteren batek kopiatuta; honako honen jarraian eskaini ditut.

Argi dagoenez, ez hau eta ez ondorengo biak dira Arantzazuri buruzko kantak, baina badirudi Arantzazuko erromesen gaubeiletako kantak direla. Otoitzaldiaren gidari edo zuzentzailea ageri da bertan, besteak erantzuna ematera gonbidatuz.

## BIRJINEAREN GABA DA-ETA (3)

- 1 BIRJINEAREN GABA DA-ETA,  
dezagun [*sic*, desagun?] bere kantea,  
nik esango dot kantea, baia [*sic*]  
ondo erantzun jentea.
  
- 2 Jaioten danak heriotzea dau  
gauza eskusa bagea,  
ni nerau bere jaio nintzan ta,  
zor dot nik eriotzea.

*Lekukoa:* Maria Martinez Maruri

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* CPV, IX, 23-738, 856. or. — OEA, 19. dok. (1)

AKDB, 207. erg.

Titulu bera eta lehen hasiera berdina duten bi kanta daude OEA-ko orrialde berean, kaligrafo berberak idatzita —ez da Omaetxebarriaren letra—: honako hau eta ondorengo orrialdekoa. Lehenengo hau CPV-tik jaso zuen kopiatzailerak, obraren lehen ediziotik, hango doinu eta guzti. Bestalde, lehen ahapaldia berdina, baina bigarrena ezberdina duen beste aldaera bat jaso zuen Omaetxebarriak OEA-n (20. dok.), doinu eta guzti (Ik. AKDB, 209. erg.).

Birjinearen Gaba 19. dok.

De Maria Martima Maruri, de Murillaga

II. jaioten danak eriotzea dau gauza eskusa bagea,  
Ni nerau bere jaio nintzan ta zor dot nik eriotzea.

(Ozkue, Cancionero popular IX - pág. 50)



## BIRJINEAREN GABA DA GAUR-TA (4)

- 1 BIRJINEAREN GABA DA GAUR-TA,  
esaigun bere kantua,  
\*nik kantauko dot kantea, baina  
gogoz erantzun jentea. (*bis*)
- 2 Jaioten danak heriotzea dau<sup>67</sup>  
gauza eskusa bagea,  
\*ni nerau bere jaio nintzan ta  
zor daukat heriotzea. (*bis*)
- 3 Heriotzeari gauza bategaz  
oi natxako neu kontentu,  
\*aberatsari diruakaitik  
ezin leiola parkatu. (*bis*)
- 4 Aberats horrek diruak ditu  
pobreak umildadea,  
\*umildadeak edegiko 'itu'<sup>68</sup>  
zeru altuan atea. (*bis*)

*Lekukoa:* Juliana Aurrekoetxea (Mendata)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* CPV, IX, 24-739, 856-857 or. — OEA, 19. dok. (2)

AKDB, 208. erg.

---

<sup>67</sup> CPV-ko partituran ‘da’ dago idatzita, ez ‘dau’. Azkuek berak “Fe de erratas” atalean zuzendu zuen.

<sup>68</sup> Pluralean dago jatorrizko kopiako konplementua, CPV-n bezala: “...edegiko itu /... atea”. Baina gero norbaitek –Omaetxebarriak, dirudienez–, gainean ezabatu eta “zuzendu” eta singularrera ekarri zituen jatorrizkoan: “umildadeak edegiko dau / zeru altuan atea”. Zergatik? Agian “Arantzazura egin det promes” (Josefa Auzmendiren aldaera) singularrean dagoelako, azken ahapaldian (ik. REA/JK, 037-038, A-B zut.; AKDB, 025. erg.).

OEA-ko kopiak aitortzen ez duen arren, CPV-tik dago jasota hemengo kanta hau, bertako doinu eta guzti, eskuz kopiatuta. Hemengo partitura ere OEA-koa da, baina CPV-tik kopiatuta, zalantzarik gabe.

Ikusten denez, kanta honen lehen bi estrofa ia berdina dira aurreko kantarenekin. Baina beste bi estrofa gehiago ditu; eta bien doinuak oso ezberdina dira.

Azkuek dioenez, “Se cantaban estas lindas y candorosas coplas, los sábados, y se atribuía a ellas el valor de un rosario” (857. or.).

(222)

Bisjinearen kanta (II)

Bir-jinearen ga-ba da gau da esaiquin bere Kanta-a nik Kantaiko  
dot Kanta bira go-poz erantzen jera-te-a nik Kantaiko  
dot Kanta bira go-poz erantzen jera-te-a.

## BIRJINEAREN GABA DOGU-TA (5)

- 1 BIRJINEAREN GABA DOGU-TA,  
desagun haren kantia,  
nik esango dut kantia, baina  
ondo erantzun, jentia.
- 2 Arantzazura bidia luze,  
ganera aldatz gorria,  
harri labraduz egina dago  
paradisura bidia.

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria (?)

*Iturria:* OEA, 20. dok. (1)

AKDB, 209. erg.

OEA-k ez dakar aurreragoko iturri-aipamenik; eta testu-aldaera hau ez dut beste inon aurkitu; honi Omaetxebarriak erantsi dion doinua eta goragokoarena –OEA, 19. dok.ko lehenengoarena; CPV, IX, 23-738, 856. or.– ia berdinak dira; 19. dok.ko hori ez bezala, 20.eneko hau Omaetxebarriak berak kopiatu edo transkribatu zuen. Berak bildua ote?

Handwritten musical score for 'Birjinearen Gaba Dogu-ta'. The score is written on three staves with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes. The first staff begins with a '21' and a '2/4' time signature. The lyrics are: 'Birjine-aran gaba dogu-ta, desagun arantzazura bidia luze, ganera aldatz gorria, harri labraduz egina dago ondo erantzun, jentia. go paradisura bidia.

## HAMABOST PAUSUZ KONPONITZEN DA

1. HAMABOST PAUSUZ KONPONITZEN DA  
Galbarioko bidea,  
haren neurriak hartu dituena<sup>69</sup>  
da Jesus gure maitea.
2. Pausu sailduak ongi kontatzen  
mundu honetan<sup>70</sup> lehenena,  
Ama Birjina hasi izan zen,  
hilez geroztik Seme ona.
3. Dudarik gabe, egia dela,  
na/hi duzu klaridadea?  
Ama Birjina Agredakoak<sup>71</sup>  
emanen dizu fedea.
4. Alabatue izan dadiela  
Kristoren heriotzea,  
bedeinkatua izan dadiela  
Haren Amaren sortzea.

*Lekukoa:* Justa Goldazarena (Oskotz–Imotz)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* CPV, IX, 14-729, 848-849 or. (OEA, 12. dok.)

AKDB, 162. erg.

---

<sup>69</sup> OEA-k “aren (haren) neurriak” ordez “ango (hango) neurriak” idatzi zuen.

<sup>70</sup> Jatorrizkoan (OEA-n ere bai) ‘gonetan’ dago idatzita.

<sup>71</sup> “Ama Maria Agredakoak” behar duela dirudi; horrela zuzendu zuen Azkuek berak beste aldaeran (CPV, X, 38-843, 983. or.). Eta horrela idatzi zuen I. Omaetxebarriak ere bere kopia eta argitalpenetan; baita S. Mitxelenak ere. “Madre Agreda” delakoak María de Jesús zuen bere izena.

OEA-ko eskuzko kopia CPV-koa bera da, hemendik jasoa, aldaketa txiki-  
ren batekin, eta doinurik gabe. Kanta honen bigarren eta hirugarren bertsoak  
Azkuek beste nonbait bildutako kanta baten –“Gure Ama Birjina” bertso  
sortaren aldaera labur baten– eranskin moduan daude, eta biak batean aparte  
ere ageri dira Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman (ik. ondoren-  
go orrialdean, “Pausu santuak ongi kontatzen” kanta-aldaera).

Antonio Zabalak ez dakar kanta hau “Arantzazuko erromantze zaarrak”  
sailean, “Jesukristoren Pasioa” sailean baizik (EERV, 577. or.). Izatez,  
Arantzazuko Andre Maria ez dago aipaturik testuan, baina testuingurua Aran-  
tzazuko erromesen gaubeiletakoa da. Hala uste du I. Omaetxebarriak (“San  
Pedro Regalado en Aránzazu. El ejercicio de la cruz y otras devociones en el  
Santuario”, in: AIZ, 181-199 or.; “Vía Crucis en Aránzazu”, ibid., 191-199  
or.).

XVII. mendearen azken aldekoa edo XVIII.ekoa da segurenik kanta hau,  
Arantzazuko gaubeiletan irakurtzen bide zuten Maria Agredakoaren *La Mis-  
tica Ciudad de Dios* liburua 1670ean argitaratua baita.

**Andant**

A - ma - bost pau - suz kon - po - ni - tzen da Gal - ba -  
ri - o - ko bi - de - a, a - ren neu - rri - ak  
ar - tu di - tue - na da Je - sus gu - re mai - te - a.

## PAUSU SANTUAK ONGI KONTATZEN

PAUSU SANTUAK ONGI KONTATZEN  
mundu honetan lehenena  
Ama Birjina izan zan,  
hilez geroztik Seme ona.  
Dударik gabe, egia dela  
n*ahi* duzu klaridadea:  
Ana Maria Agredakoak<sup>72</sup>  
emanen dizu fedea.

*Lekukoa:* Joan Kruz Iriondo (Arrua)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* REA/JK, 41. or. (CPV, X, 38-843, 983. or.)

AKDB, 031-1 erg.

Balada-zati hau “Gure Ama Birjina Arantzazukoa” bi ahapaldiko kantaren gehigarri bezala ageri da CPV-n –“Además de estas dos [estrofas] dio el cantor una tercera que dice:”, Azkuek idatzi; eta ondoren dator “Pausu santuak...”–. Honen aurreko “Hamabost pausuz konponitzen da” kantaren bigarren eta hirugarren ahapaldiak daude funtsean hemengoan; eta jatorrizkoan dena jarraian idatzita badago ere, nabari da bi ahapaldi direla, errima-aldaketari begiratuz.

Izatez, aparteko historia izan du testu honek Arantzazuko Kanta Zaharren Bilduman eta argitalpenetan. REA/JK-n bi ekinalditan dago kopiatuta kanta osoa (41. or.): aurrenik lehen ahapaldia bakarrik, doinu eta guzti, eta geroago bigarren ahapaldia eta hemengo gehigarri hau. J. A. Lizarralde bi alditan argitaratu zuen aldaera hau: AMG, 207. or., eta HVSA, 203. or. I. Omaetxebarriak ahapaldi bakarrean eman zuen: “San Pedro Regalado en Aránzazu. El

---

<sup>72</sup> Hemengo ‘Ana’ badirudi inprimaketa-okerra dela Azkuerenean, eta ‘Ama’ behar zuela, azpian idatzitako oharrari begiratzen badiogu. Horrela interpretatu dute autore gehienek.

ejercicio de la Cruz y otras devociones afines en el Santuario” artikuluaen barruan (*Arantzazu*, XXXVII, 1956, 369. zenb., 75-59+85 or.; ik. AIZ, 181-190 or.). Antonio Zabalak bi ahapalditan banatuta argitaratu zuen (EERV, 578. or.).

Zein da kantaren doinua? Azkuek “Gure Ama Birjina Arantzazukoa” kantatzeko emandako Iriondoren doinuak ez du balio puska gehigarri honetarako, neurri ezberdinekoa delako. Baina “Hamabost pausuz konponitzen da” baladaren erdian sartuta dagoenez (CPV, IX, 14-729, 848-849 or.), pentsa daiteke, Azkuek aldaera horretarako emandako Justa Goldazarenaren doinuarekin kantatzekoa dela puska hau ere.

S. Mitxelenak “Arantzazura bidean” balada “txukunduaren” azken zatitzat ipini zuen kanta hau, bere aldetik berrinterpretatu eta birmoldatuta (ABB, 656. or.; AHH, 107. or.). Honetara:

Pauso santuak kontatutzeko  
*erromerian barrena,*  
*Birjinak berak ematen digu*  
*ejenplua ta kemena.*  
Birjinak berak kontatu zitun  
mundu honetan aurrena  
*Jesu Kristoren pauso santuak,*  
hil orduko Seme ona.

Dudarik dunak ikasiko du  
gau-bijilian egia:  
Ama Maria Agredakoak  
emango digu argia.

## BIRJINA ARANTZAZUKO

- 1 BIRJINA ARANTZAZUKO  
lora ederrari  
graziak eta alabantzak  
emaiten nator ni.

*Guztiok bialtzen gaituz  
bai konsolaturik,  
lehenengo konfesatuta,  
bai komulgaturik.*

- 2 Asko etortzen gera  
munduaren kabutik,  
hasi Frantzian eta  
Espainia guztitik.

*Guztiok bialtzen gaituz  
bai konsolaturik,  
lehenengo konfesatuta,  
bai komulgaturik.<sup>73</sup>*

*Lekukoa:* Joanne de Ochandiano (Otxandio)

*Biltzailea:* Kosme Lamarain

*Iturria:* REA/JK, 33. or.

AKDB, 022 erg.

Jatorrizkoan partituraren barruan dago kopiatuta abesti-testu hau: lehen estrofa + leloa lehen partean; bigarren estrofa + leloa bigarren partean. MSJ-k eta OSJ-k REA/JK-ko kantaren kopia daktilografiatua egitean modu ezberdi-

---

<sup>73</sup> I. Omaetxebarriak bere *Aránzazu, santuario mariano del siglo XV...* idazlan gorago aipatuaren barruan jaso zuen kanta hau. Azken puntua zerbait “zuzendu” egin zuen, bertsoaren neurriagatik edo: “lehenengo konfesatu / ta komulgaturik”



nez interpretatu zuten nonbait testuaren aplikazioa doinuari. MSJ-k doinuaren lehen partea estrofei aplikatu zuten nonbait, eta bigarren partea leloari, eta horregatik aurrenik bi estrofa kopiatu zituen, bata bestearen jarraian, eta ondoren leloa, “(bis)” erantsiz (ik. M4S, 5. or.). OSJ-k, jatorrizko kopiari estuago atxikiz edo, lehen estrofa eta leloa (doinuaren lehen partearenak) kopiatu zituen jarraian, eta bigarren estrofa eta leloa (doinuaren bigarren partearenak) ondoren (ik. O4S, 21. or.). Azken honetara jaso dut hemen ere.

J. A. Lizarraldekin “La Virgen de Aránzazu en el Romancero Vasco,” artikulua berru argitaratu zuen aurrenik (*Arantzazu*, XII, 1932, 238. or.) –bi estrofa eta ondoren leloa–; geroago, HVSA liburuan argitaratu zuten osorik (204. or.), honako oin-ohar honekin: “Cantado por el P. Cosme de Lamarain, Franciscano quien dijo haberlo escuchado primeramente a un obrero parado de la industria clavetera de Ochandiano, que, cantando con bien patética melodía popular estas estrofas, pedía limosna de puerta en puerta, y la adquiriría abundante, por todo el país vasco”. Arantzazuko Teologiako ikasleen *Excelsior* barne-aldizkariak ere argitaratu zuen balada hau (1954 [IV. urtea, II. garaia], 13. zenb., 70 or.). *Arantzazu* aldizkariak berriro argitaratu zuen 1968an (XLVII, 462. zenb., 144' erdiko orria).

Hemengo kanta hau apartekoa da Arantzazuko baladen eta koplen artean, eta bakarrik-edo ageri zaigu. Honen antzera hasten den beste bat argitaratu zuen Antonio Zabalak, Arantzazuko artean (EERV, 609. or.): “Ama Birjiña Arantzazuko / lore eder ori”, Zabalak berak bildua Zestoako Lasaoan. Lehen bertsoa kenduta, bi kantek ez dute zer ikusirik batak bestearekin.

Bir-giña Arantzazu-ko | Lo-ra e-deia  
Gurtiok bi-al-tzen gaituz Bai konso-latu  
ri, Gpaziak e-ta ala-bantrak e-maiten nator ni.  
rik, Le-nengo konfesa-tu-ta, bai ko-mul-ga-urik.  
As-ko e-tortzen gera mundu aren kabutik a  
Gurtiok bi al-tzen gaituz, bai konso-la-turik, lenu-  
go / ransijane e-ta bpañia gusti-tik.  
go konfe-satu-ta, bai konul-ga-du-rik.

## ARANTZAZU ALDEAN

- 1 ARANTZAZU ALDEAN IZAR BAT DA AGERI  
izar horrek izentzat darakusku Mari;  
izen gozoagorik, eztitsu samurragorik  
entzun ote dakioke Aingeru-eliari.
- 2 Beste izen batek zoli han dagi durundi,  
Jesus da izen hori, adituz du zori;  
Jesusek eman dio bere gozotasuna Amari:  
goazen Arantzazura eta gauden adi.

*Lekukoa:* Frantziska Bengoetxea

*Biltzailea:* R. M. Azkue

*Iturria:* CPV, IX, 17-732, 851-852 or. (G2T, 86. or.)

AKDB, 196-1. erg.

“Arantzazu aldean” abesti-testu hau Azkuek asmatu zuen bere *Ardi Galdua* nobela burutzeko, Frantziska Bengoetxearen doinua hartuz, berak *Cancionero Popular Vasco*-n (II, 852. or.) aitortzen duenez, eta lekukoak erabilitako hitzen ordez, bere aldetik Arantzazuko Andre Mariari eskainitako beste bertsoak sortuz. Horiek jaso ditut goian. Azkuek bere CPV obraren sarreran ere aipatua zuen kanta hau (I, 51. or.): “La letra que aprendí con la melodía de Arantzazu, todo lo grata que es al corazón por su religiosidad, es insufrible al oído por sus barbarismos; y tuve que sustituirla con el poemita que tenéis entre manos...”.

Hona hemen lekukoak erabili omen zituen hitzak:

Maria Santísima bekañoriain debota,  
Espiritu Santuaren biotzeko esposa maitea,  
berak irikiko digu zeruko atea.

Erregiña Soberana, orra neure anima,  
Espiritu Santo orrek kreatuta emana neuri  
eriotzeko orduan entregatzeko zeuri.

Dirudienez, Arantzazuko koruak abestu izan zuen Azkueren kanta hau. Hori adierazten du G2T-ko partiturak (82. or.), Arantzazuko baladen beste zenbait partiturekin batera dagoenak; itxura guztien arabera, fraide kantariak edo koruak abesteko idatzi zituzten partiturok, liburu honen sarreran azalduta geratu denez. Horri begira ipini zion seguruenik Azkuek berak organo-laguntza ere bere kantari (ik. K3B, 85. or. eta AAB: 038 eta 039). Azkueren testua ordezkatzera etorriko zen geroxeago I. Omaetxebarriak idatzi zuen testu berria.

Izan ere, Azkueren testua abiapuntuzat harturik, olerki berria sortu zuen Omaetxebarriak –lehen puntua Azkuerena da–. Hasierako ahapaldia lelotzat jarritz Azkuek jasotako doinuarekin, hiru estrofa gaineratu zizkion, Arantzazuko baladetako beste herri-doinu batekin; otoitz-olerki bera bi aldaeratan idatzi zuen, aukeran: lehen pertsona pluralekoan bata (OSJ-3, 51. or.) eta lehen pertsona singularrekoan, bestea (M4S, 7. or.): biak daude data berarekin, “14-II-1928”; ikus bien alderaketa ADK liburu sail honetako VI. liburu-kian: *Arantzazuko Kanta berriak*, “Arantzazu aldean” kanta. Santutegiko koruak eta konposatzaileek oro har bazterturiko aldaera dakart hona (OSJ-3 sortakoa), jatorrizko ortografian:

ARANTZAZU-ALDEAN  
IZAR BAT DA AGIRI:  
INPERNURANTZ AMILKA  
SUGEA DA IHESI;  
ARANTZATIK TXILIN BAT  
BEREZ ARI DA DILINDARI...  
JESUS AURTZOAREKIN  
DAGO ANDRA MARI.

I

Emen gaituzu pozez  
Ama maiten ori;  
zu ikusi ta ikustera  
gatzaizkizu etorri.  
Izar distiratzaille  
eder zoragarri,  
errukiz xamur xamur  
dituzu begi bi.

II

Arantzartean gabiltz  
arantzaz beterik;  
arantz artean zaude  
arantza gaberik:  
gure negar-bizitzaz  
izan zaite erruki;  
arantzan zauden orrek  
lagun, Ama, guri.

III

Pekatuak aitortu  
goi-damuz zintzoki,  
artu anima garbiz  
aingeruen ogi;  
gure asabengandik  
auxe guk ikasi;  
euskal-oitura zarrai  
sendo nai guk eutsi.

## ABUZTUAREN HAMABOSGARREN

ABUZTUAREN HAMABOSGARREN  
 Jesus Maria goizian,  
 Birjiniaren debotatxo bat  
 Arantzazura zijoian.

*Lekukoa:* Maria Jesus Igartua (Araotz)  
*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria (?)  
*Iturria:* GAK, XXVII. doinua  
 AKDB, 1456. erg.

Balada-puska hau eta ondorengo hirurak Araozko Errekondo etxeko Maria Jesus Igartua Gaztañaga anderearen ahotatik jaso zituen 1935. urtean, seguru-erik Ignazio Omaetxebarriak; transkribatu eta Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bildumakoen artean utzi zuen paper solteren batean; gero norbait GAK koadernotxoan kopiatu zituen, REA/JK-ko beste doinu zenbakitu guztien ondoren, bertako zenbakiei jarraituz.

Arantzazuko balada ezagunaren aldaera da hemengo hau, bere doinu be-reziarekin. Kantaren lehen ahapaldia bakarrik kopiatu zuen GAK doinu sortaren kopiatzaileak. Uste izatekoa da jatorriz ahapaldi gehiago zituela, lekukoak kantaturikoak. S. Mitxelenarengandik dakigunez (ik. MDO, 6. kanta, oin-oharra), honako ohar hau idatzia zuen nonbait kantaren biltzaileak: “La cantora cantaba con mucha indecisión, nunca repitió la melodía en la misma forma, la tenía casi olvidada”. GAK kopiak ez zuen horren berririk jaso; baina antzeko oharra idatzi zion I. Omaetxebarriak, lekuko beraren ahotatik jasotako “Bertsuak paratzeko” bertso sortari (ik. REA/JK, 143. or.)

Handwritten musical score for "Abuztuaren Hamabosgarren". The score is on three staves with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 6/8 time signature. The lyrics are: "a gos lu a ren a ma bot pa ren fe sus Mari a goi zi au Birji ni a ren de bo ta tes bat Arau hasera e jar se Maria Jesús (Igartua) (Araotz) de Araoz de 54 años Schreiber 1935". There is a handwritten "aw" at the bottom left of the third staff.

## JAUNAK HALAXEN NAHI IZANIKAN

JAUNAK HALAXEN NAHI IZANIKAN  
eguna zapatua zan,  
noiz Errodrigo Aloñan zehar  
beheko alderuntz zijoian.

*Lekukoa:* Maria Jesus Igartua (Araotz)

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria (?)

*Iturria:* GAK, XXVIII. doinua

AKDB, 1457. erg.

Telleriarteko Plazaolaren “Gure Ama Birjina” bertso sorta ospetsuaren hirugarren bertsoak iradokitakoa da kanta hau, baina guztiz bere erara moldatua testuan, eta bere doinu bereziarekin; beste inon ez da ageri Arantzazuko Baladetan. Uste izatekoa da jatorriz ahapaldi gehiago zituela, lekukoak kantatuak, REA/JK-ko orri soltean, baina GAK koadernoaren kopiazaileak hori bakarrik kopiatu zuen partituraren barruan.

(Ik. M. J. Igartua beraren “Abuztuaren hamabosgarren” aurreko kantari egindako oharra ere).

Handwritten musical score for the song "Jaunak halaxen nahi izanikan". The score is written on two staves with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes in a cursive hand. The first line of lyrics is "Jaunak halaxen nahi zan i kawa e guna za patua" and the second line is "zau noiz Errodrigo Aloñan zehar beheko alderuntz zijoian".

## RODRIGOK ESAN ZIEN

RODRIGOK ESAN ZIEN  
boz altu batian,  
zer zabiltzate horrela  
alperrik nekian.  
Santa bat hantxe dago  
elorri tartian;  
ez badegu paratzen  
hura lehorpian,  
begira euririkan  
logra ditekian.

*Lekukoa:* Maria Jesus Igartua (Araotz)

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria (?)

*Iturria:* GAK, XXIX. doinua

AKDB, 1459. erg.

Telleriarteko Plazaolaren bertso-sorta ospetsuaren bertsoetako bat (8.a) besterik ez da hemengo hau, GAK-n doinu bereziari lotua. GAK-ko XXVII. ren oharraren arabera, lekuko beraren ahotatik jasotako ondorengo hirurak ere (XXVIII, XIX eta XXI) ekitaldi berean jasotakoak direla uste izateko da, 1935ean. Maria J. Igartuak berso gehiago abestu zituen seguruenik, baina GAK-n bat bakarrik dago jasota, doinuen bilduma delako koadernoxo hori.

Ro di fo le e au si au bes el tu ba ti au zer sa bil ta te o  
re ba el pe ri ll ue ki - au Santa bat antxe dago e  
lo ri tarti au es pa de pu pa ra ken ur e le por pa  
au be pi ra eu ri - vi Na ve lo fra di te - ki au

## PAUSUA BARATZ BOTATEN ZUAN

PAUSUA BARATZ BOTATEN ZUAN

Azkuarako<sup>74</sup> gainian,  
izar ederrak irtetzen zion  
San Eliasen parian.

*Lekukoa:* Maria Jesus Igartua (Araotz)

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria (?)

*Iturria:* GAK, XXX. doinua

AKDB, 1458. erg.

Balada-aldaera hainbatetan (“Abuztuaren hamabosgarren”, “Birjina Amaren bezpera da ta”, “Arantzazura egin det promes”) ageri den ideia bere erara moldatu zuen kantariak. “Abuztuaren hamabosgarren” baladaren aldaeretako batean (ik. REA/JK, 021-022, A zut.), adibidez, bi ahapalditan daude banatuta hemengo bi puntuak. GAK sortan doinu berezia du kantak, Arantzazuko Baladetan beste inon ageri ez dena. Uste izatekoa da jatorriz ahapaldi gehiago zituela lekukoaren kantak REA/JK-ko orri soltean, baina GAK koadernoaren kopia-tzaileak hori bakarrik kopiatu zuen partituraren barruan.

S. Mitxelenak bere MDO txostenean Arantzazuko baladen hainbat doinuri buruz egindako azterketan, kanta hau eta aurrekoa lotzen ditu, kanta berberatzat -edo hartuz: “En la forma vacilante de cantar que tenía la cantora del nº 6 [Abuztuaren hamabosgarren], se pudo anotar esta melodía de letra y ritmo, igual que el nº 6” (MDO, 8. kantari oharra).

Pausua baratzen botaten zuan  
izar ederrak irtetzen zion  
San Eliasen parian

<sup>74</sup> “Urriagako gainian” aldaera gehienetan. Azkuara hori Azkoaga baserria da agian.

## IA DIRADE HIRUROGEI URTE

- 1 IA DIRADE HIRUROGEI URTE  
sartu nintzala pastore,  
eguno bere ez dot nik izan  
hotzaz honenbat portune (sic).<sup>75</sup>
- 2 Mendi honerik [sic] Ilarmendira  
hirureun bat pastore, (1)  
Jaun zerukoak gorde nau, eze  
hilgo nintzan neu bere.
- 3 Pastore santu benturosoak, (2)  
geldi zakiguz gaur hemen,  
geldi zakiguz, kanta dezagun  
zer igaro dan Belenen.
- 4 Kortesiakin gelditzearren,  
ze ezin nengoke luzaro,  
ganaduakin mendi altuan  
gau txarra pasauta nago. (3)
- 5 Oi hau indriska ta inetasia!  
Oi hau gabaren larria!  
Ordu erdirik luzatu bage  
hil zan artalde guztia. (4)
- 6 Geure ama maite Andra Maria, (5)  
gure barri zeuk dakizu:  
ordu erdiko bizi izaterik  
seguru inoiz ez dogu.
- 7 Zazpi oin luze, hiru oin zabal  
zerraldo bat apaindua, (6)

---

<sup>75</sup> '(sic)' hori Azkue biltzailearena da.



hantxe sartuta jartzen gaituez:  
horra munduko pagua.

- 8 Errodrigotxo, Errodrigotxo,  
Birjina-bilatzailea:<sup>76</sup>  
aita zeurea harotza da ta,  
egin daiala esaizu.
- 9 Zazpi teila ta hiru latatxu  
urrean askoko dituz,  
egin daiala ermitatxu bat,  
deritxona Arantzazu.
- 10 Oñatiarrak, Oñatiarrak  
ea bada gaur dirautsut,  
zeuen San Migel Oñatikora  
birritan eratsi nozu,  
hirugarrenez erasten banazu  
kontuan edukiko 'tsut.

*Lekukoa:* Krisostoma Bengoetxea

*Biltzailea:* R. M. Azkue

*Iturria:* CPV, VIII, 39-634,762-763 or. (OEA, 32. dok.)

AKDB, 224 erg.

---

<sup>76</sup> Kanta inprimatzean “Errodillatxo, Errodillatxo / Birjiña billau-zalea” transkribatu zuen, baina geroago konturatu zen okerraz, eta “Fe de erratas” eranskinean zuzendu zuen, eta ‘Errodrigotxo’ eta ‘Birjiña-billatzailea’ idaztea adierazi (CPV, II, Eranskina, 57. or.).

---

(1) *Azkueren oharra:* “Pudiera en el segundo verso decir *il dire* por *pastore*, no sólo por extirpar el barbarismo sino aun para que el cuarto verso tenga sentido”.

(2) *Azkueren oharra:* “Pudiera corregirse diciendo *Goitiko artzain zoriz beteak...*”

(3) *Azkueren oharra:* “Podría corregirse: *Gizabidez gaurko geldituko naiz, ezin nengoke luzaro, abere-artean mendi garaian gau txarra igarota nago*”.

(4) *Azkueren oharra:* “Por *indriska* decía *gaba*, como en el segundo verso; por *luzatu*, *tardatu*, y *ganadu* por *artalde*.”

(5) *Azkueren oharra:* “en vez de *Ama Birjiña Santisimea* que dijo la cantora”.

(6) *Azkueren oharra:* “*Kajo bat adornatua* dice el original”.

Azkuek honela dio oharrean: “Tan linda melodía era bien digna de que se le extirparan los barbarismos de la letra original”, eta “barbarismo” horien ordezkioak iradoki zituen oharretan. 8. ahapaldiari dagokionez, berriz, oker transkribatu zituen lehen bi lerroak argitaratzean, baina gero zuzendu “Fe de erratas”-en, oin-oharrean seinatu dudanez.

Galduta ibili zen Azkue, ahapaldiaren irakurketa okerra ulertu nahian, aurreko bertsoko ‘zerraldo’ (=ataúd) ikusita, besteak beste: “Errodillachu (que no sé lo que es) Virgen amante de los villanos (sic), vuestro padre (??) es carpintero y decir que lo haga”, itzuli zuen; horren zentzurik ezaz jabetuta, beste honekin trukatzeari proposatu zuen bere aldetik 8. ahapaldia:

Il-kutxatxo bat zugana-orduko  
apalzale ama orrek,  
senar zeurea arotza da ta,  
egin daiala esaizu.

S. Mitxelenak ere agertu zuen bere harridura K. Bengoetxeagandik Azkuek jaso eta transkribatutako 8. ahapaldi horri buruz (ik. oin-oharra: ABB, 639. or.; AHH, 78-79 or.). Ez zuen noski Azkuek egindako zuzenketaren berririk.

I. Omaetxebarria ere, Azkueren “Fe de erratas”-eko zuzenketaz konturatu gabe, bere aldetik zuzentzera etorri zen: “Azkue interpreta en una forma curiosamente extraña y fúnebre –por influencia de la estrofa anterior– los trozos referentes a Aránzazu [8. ahapaldia eta ondorengoak] (...) En realidad la estrofa está mal unida como lo demuestra la falta de rima: billauzalea con esaizu. En otras versiones está así: Errodrigotxo, Errodrigotxo / Birjiña billatzailea / aantzaren billa joan ziñian / Arantzazuko mendira. // Errodrigotxo Baltzategiko, / neure esan bat eidazu; / Aita zurea arotza da ta / etortzeko esaiozu... // Egin daidala ermitatxo bat...”. Era ironikoz amaitu zuen Omaetxebarriak bere iruzkina: “Como se ve, aquí no hay ni rodillas, ni Virgen amante de los villanos, ni se trata de hacer ataúdes, ni se habla del carpintero San José, sino del padre de Rodrigo de Balzategui”.

Bere interpretazioa eskaintzen digu Omaetxebarriak kanta honena, CPV-koa osorik bere eskuz OEA-n koptatu ondoren. “Pot-pourri curioso” definitu zuen, hasteko. Eta honela dio azpian idatzitako bere iritzi kritikoa: “Esta mezcla de diferentes poesías, unidas por extrañas asociaciones de ideas, se parece mucho a un sueño. Y no es fácil interpretar –siquiera explicar– un sueño. Un conocimiento completo del cancionero popular podría hacernos reconocer las diferentes procedencias de las diferentes fragmentos”.

Omaetxebarriak bere aldetik argitaratuak ditu kanta honetako zatiak, Arantzazuko Andre Mariari zuzenean dagozkionak “Rodrigo, el hijo del carpintero” aipaturiko artikuluan, hainbat ohar kritikorekin (*Arantzazu*, XXIX, 1944, 249. zenb., 260-264 or; ik. AIZ, 208-210 or.).

[AMA ARANTZAZUKO]

AMA BIRJINA ARANTZAZUKO<sup>77</sup>  
lore eder hori,  
graziak ematera  
zugana nator ni.

Nik ez det desiatzen  
munduko gauzarik,  
zeruko lore ederrak  
gozatzea baizik.

Ama Birjina dago  
Semea eginik;  
hor etorriko zaigu  
Jesus bizietara [*sic*].

Horra nun datorren  
Jesus guria,  
eskuan dakarrela  
bere historia,  
mezia emateko  
bere kalizia.

Aita San Pedro dago  
mezia ematen,  
Aita San Inazio  
mezia laguntzen,  
Maria Santisima  
mezia entzuten,  
hamabi apostolu  
koruan kantatzen,  
hamaika mila aingeru  
organua jotzen.

---

<sup>77</sup> Horrela dago EERV-n. Bertsoaren neurriari begiratuz, badirudi ‘Ama’ edo ‘Birjina’ hitzak kentzekoak direla, eta “Ama Arantzazuko” edo “Birjina Arantzazuko” beharko lukeela. Titulutzat “Ama Arantzazuko” aukeratu dut.

*Lekukoa:* Zelestina Peñagarikano (Lasao, Olaberri baserria, 1957)

*Bilatzaile eta argitaratzailea:* Antonio Zabala

*Iturria:* EERV, 609. or.

AKDB, 367. erg.

Antonio Zabalak dena jarraian eman zuen testua, ahapalditan banatu gabe. “Gurutze santuaren bai misterioa” baladaren aldaeratzat-edo hartu zuen kanta hau; ez zuen “Arantzazuko erromantze zaarrak” sailean sartu, nahiz eta lehen puntuan Arantzazuko Andre Mariatz ari. Bigarren partean Arrateko erromantze ezagunaren oihartzun argia entzun daiteke.

Hala ere, Arrateko baladan Jesu Kristok eman ohi du meza, eta San Pedrok (edota San Paulok) meza eraso (=lagundu) egiten dute normalean. San Ignazio, berriz, ez da beste inon ageri Arrateko baladen aldaeratan, eta Arantzazu hobeto gogorazten digu horren aipamenak.

Zabalak berak bildu omen zuen kanta hau: “Aldaera au Azpeiti eta Zestoa bitarteko Lasao baillaran jaso genduan, Olaberri baserrian, 1957-VII-23-an, Zelestina Peñagarikanoren aotik”. Doinurik gabe dago; ez ote zion abestu?

Kantak badu antzik hasierako ahapaldian Arantzazuko Bilduman jasoa dagoen “Birjina Arantzazuko / lora ederrari” kantarekin (AKDB, 022. erg.); baina ondoren oso ezberdinak dira biak.

*Arantzazura nua nua-1* (119 or.)

*Arantzazu mendiko -5* (127. or.)

Arantzazura nua nua  
 Arantzazu mendiko

Aranzia au omen di ko  
 Paqua ren om duan  
 Paqua ren om duan

Au txem i ku si ko dut  
 Prati te kat ka om txia  
 Birji ma Santi tioma Ne du kam ego gu an

ram ram ram onik

e re mai ko mu ke  
 ra ram ram suk onai ba' ren du ke

## ARANTZAZURA NUA NUA (1)

ARANTZAZURA NUA NUA, (*bis*)<sup>78</sup>  
ai, nere poza! (*bis*)  
Hantxen ikusiko dut  
praile kaxka-motxa.

ran ran ran  
nik ere *nahiko* nuke,  
ran ran ran  
zuk *nahi* bazenduke.

*Biltzailea*: Manuel Lekuona (Oiartzun)

*Iturria*: REA/JK, 29. or.

AKDB, 020-1. erg.

Gasteizko Seminariotik Arantzazura J. A. Lizarralderi bidalitako kanta da hemengo hau, Lekuonak berak aitortzen duenez “Salbatore Mitxelena'ren «Arantzazu»” artikuluan (ik. Lekuona'tar Manuel, 1987b, 339. or.). Idazki horretan hiru kopla ageri dira “Arantzazu'ra nua nua” eta “Arantzazu mendiko” (bi aldaera); baina hirurak epifonemarik gabe; *Anuario de Eusko-Folklore* urtekarian ere argitaratuak zituen 1930. urtean, epifonema eta guzti hirurak (X. t., 24., 25. eta 40. kantak). “Arantzazu'ra nua nua” koplaren hango epifonema, ordea, bestelakoa da, hemen hurrengo orrialdean datorrena.

Kopla hau “Arantzazu mendiko” koplarekin batera dago REA/JK-n, doinu berdinarekin gainera. Nahiz eta biak kopla bakarraren ahapalditzat hartu izan zituzten MSJ eta OSJ sorten kopiazaileek, badirudi Lekuonarentzat bi kopla ezberdin zirela (ik. AKDB-ko 020. erg. ko azalpenak).

---

<sup>78</sup> Jatorrizko REA/JK-ko kopian hemengo ‘(bis)’ hau eta ondorengoa norbaitek ezabatu-edo egin zituela dirudi. Horrelaxe kopiatu zuten, ‘(bis)’ gabe, MSJ eta OSJ sortek.

## ARANTZAZURA NUA NUA (2)

ARANTZAZURA NUA NUA, (*bis*)  
ai, nere poza! (*bis*)  
Hantxen ikusiko det (1)  
praile kaska-motxa.

rau-rau-rau  
dotia badet baina,  
rau-rau-rau  
arduak galdu nau.

*Biltzailea:* Manuel Lekuona (Oiartzun)

*Iturria:* *Anuario de Eusko-Folklore*, 1930 (X. t.), 41. or. (24. kanta).

AKDB, 375. erg.

(1) *Lekuonaren oharra:* “Var.: Birian dopatu det”.

1930. urteko (X. t.) *Anuario de Eusko-Folklore* urtekarian idazlan luzea argitaratu zuen Lekuonak, “Cantares populares” izenean; horko ataletako bat “Cantares coreográficos” da. Hor ageri da kopla hau, gaztelaniazko itzulpen eta guzti, eta hemengo epifonemarekin. Beraren “Salvatore Mitxelena'ren «Arantzazu»” artikulu aipatuan, berriz, inolako epifonemarik gabe dago jasota.

REA/JK-ko aldaeran bestelakoa da epifonema, hemen aurreko orrialdean ikus daitekeenez.

## ARANTZAZURE JOAN BEHAR DOT

ARANTZAZURE JOAN BEHAR DOT  
gabean edo egunez,  
Birjina amoni preguntaduten  
izango bada edo ez.

Birjina amonek baietz dino, ta  
seme jaunonek entzun ez,  
bioren borondatea balitz,  
bitartekorik behar ez.

.....

*Biltzaileak:* Ruper Lekue, Itziar Falces eta Karmen Bernaola

*Iturriak:*

1. Arratiako Musika eskola,  
*Arratia aldeko kanta eta bertso zaharrak*, 41 or.
2. A. Arejita, I. Etxebarria, J. Ibarra,  
*Mendebaldeko euskal baladak* (MEB), 43-44 or.  
AKDB, 280. eta 1001. erg.

REA/JK-ko “Arantzazure joan bear dogu” baladaren (39. or.) aldaera da hau, Igone Etxebarriak hori argitaratzean oin-oharrean ohartarazi zigunez (ABK, 37). “Neska ontziratua” balada luzearen lehen bi ahapaldiak dira, Arantzazuko Andre Mariari eskainiak. Ondorengo ahapaldiek ez dute zer ikusirik Arantzazurekin.

Bi iturritatik behintzat badaukagu balada –bietan berdin-berdinak dira lehen bi ahapaldiak–. Jon Bagues-ek bidali digu Eresbildik, eta Arratiako musika eskolak argitaratua du *Arratia aldeko kanta eta bertso zaharrak* liburuan (41. or.), doinu eta guzti; ez du lekukoaren berririk ematen. Bestalde, MEB liburua osorik argitaratu zuen “Neska ontziratua”, bi doinurekin, biak ezberdinak Arratiako musika-eskolak argitaratuarenaren aldean.

## EZ ZAITEZTE IBILI

EZ ZAITEZTE IBILI  
alperrik nekian,  
hantxe da Santatxo bat  
elorri tartian.  
Ez badegu paratzen  
hura lehorpian,  
begira euririkan  
logra litekean.

*Lekukoa:* Maria Bengoa (Zubillaga-Oñati)

*Biltzailea:* Demetrio Garmendia

*Iturria:* DGA, 6. dok.

AKDB, 1002. erg.

“Gure Ama Birjina” bertso sorta ospetsuaren (Telleriarteko bertsolariaren) 8. bertsoaren aldaera dugu hemengo hau. Badirudi Garmendiak berak entzun eta jaso zuela bertsoa Oñatin.

*Ondorengo orrialdekoari dagokion doinua (REA/JK, 31. or.; G2T, 86. or.)*

The image shows a musical score for the song "Ez zaitezte ibili". It consists of two staves of music in 4/4 time, with a tempo marking of "lento". The melody is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written in a cursive hand below the notes. The first line of lyrics is "A-ran-traru mendi-ko Sa-quaren ondu-an," and the second line is "Birgina Aranzakua, Sekharnik goquan. La...".



## ARANTZAZU MENDIKO (1)

- 1 ARANTZAZU MENDIKO  
paguaren onduan  
Birjina Arantzakua  
neukan nik goguan.  
Lo...
- 2 Birjina Arantzazuko  
Amatxo nerea,  
ez eidazu mudatu  
hau nere semea.  
Lo...

*Iturria:* REA/JK, 31 or. + G2T, 86 or.  
AKDB, 021-1. erg.

Aldaera eta konbinazio hainbatetan ageri zaigu kopla hau Arantzazuko Bilduman. Dena dela, ez da Arantzazukoa bakarrik, eta Urkiolan ere ageri da, adibidez, lekua aldatuta: “Urkiola mendiko...”.

J. A. Lizarralde 1932an argitaratu zuen kanta hau (“La Virgen de Aránzazu en el Romancero Vasco”, in: *Arantzazu*, XII, 1932, 238. or.); REA/JK-tik hartuta dago, baina lehen ahapaldiko “Lo...” epifonema kenduta.

Iturri-indikaziorik gabe kopiatu zuten hemengo hau REA/JK koadernoan. Ondoren Omaetxebarriak J. K. Gerrak *Euskalerraren alde* aldizkarian argitaratuaren erreferentzia gaineratu zuen; hona erreferentzia osoa: “Los cantares del euskera”, in: *Euskalerraren alde*, XIII, 1923, 239 zenb., 427. or.

Testuan ia berdinak dira goikoa eta Gerrarena, baina ez guztiz, azpian ikus daitekeenez; epifonemarik ez du gainera Gerrarenak (AKDB, 021-2):

Arantzazu mendiko  
paguaren onduan,  
Birjina Arantzazuko  
neukan nik goguan.

Birjina Arantzazuko,  
Amatxo nerea,  
ez eidazu mudatu  
hau nere semea.

## ARANTZAZU MENDIKO (2)

1 ARANTZAZU MENDIKO  
pagoaren ondoan,  
Birjina Arantzazuko  
neukan nik gogoan.

Lo, lo, lo, lo.

2 Arantza-arteko lili,  
zeruko lorea,  
ez zaidazu aldatu  
semetxo maitea.

Lolo, lolo.

*Biltzailea eta argitaratzailea:* Ignazio Omaetxebarria  
*Iturria:* I. Omaetxebarria, “Amonatxoa Mezatara”, in: *Arantzazu*,  
XVIII, 1938, 193. zenb., 26-27 or. (ik. AIZ, 464-465 or.).  
AKDB, 600-4. erg.

### ARANTZAZU MENDIKO (3)

- 1 ARANTZAZU MENDIKO  
paguaren onduan,  
Birjina Arantzakua [*sic*]  
neukan nik goguan.  
Looooo000
  
- 2 Birjina Arantzakua [*sic*]  
Amatxo nerea,  
ez eidazu mudatu  
neure umoria.  
Looooo000

*Iturria:* G2T, 76. or.  
AKDB, 021-2. erg.

Honen kopia izan daiteke, eskuz egina, Euskaltzaindiko J. K. Gerraren artxiboko paperetan dagoena (ik. Agirrebaltzategi, 2010a).

Kopla honen aurreko bi aldaeretan semetxoaz ari da bigarren ahapaldia – sehaska-kantaren oihartzuna–; hemen, berriz, bestelako ideia, aski bitxia, sartu du: umorearena, nahiz eta sehaska-kantaren epifonema agertu.

## ARANTZAZU MENDIKO (4)

ARANTZAZU MENDIKO  
paguaren onduan  
Maria Santisima  
nedukan goguan.

Laran-laran-laran-lan  
Laran-laran-laran-lan  
Laran-laran-laran-lan  
Laran-lan-lan-lan

*Biltzailea:* Manuel Lekuona

*Iturria:* M. Lekuona, *Literatura oral vasca.*

In *Idaz-lan guztiak, 1. Aozko literatura*

[Kardaberaz Bilduma, 22], Tolosa: Librería Técnica de Difusión, 1978,  
501. or.

AKDB, 021-5. erg.

Koplaren aurreko aldaeretatik aski ezberdina da hemengo hau, M. Lekuonak bildu eta argitaratua. 1935an *Literatura oral vasca* liburuaren aurreneko edizioan argitaratu baino lehen, *Anuario de Eusko-Folklore* urtekarian argitaratua zuen Lekuonak berak, “Cantares populares” izeneko artikuluan (X, 1930, 44. or., 40. kanta).

## ARANTZAZU MENDIKO (5)

ARANTZAZU MENDIKO (*bis*)<sup>79</sup>  
paguaren onduan, (*bis*)  
Birjina santisima  
nedukan goguan.

Ran ran ran,  
nik ere nahiko nuke;  
ran ran ran,  
zuk nahi bazenduke.

*Biltzailea*: Manuel Lekuona (Oiartzunen bildua)

*Iturria*: REA/JK, 29. or.

AKDB, 020-2. erg.

Gasteizko Seminariotik Arantzazura J. A. Lizarralderi bidalitako kanta da hemengo hau, Lekuonak berak aitortzen duenez (Lekuona 1978b, 339. or.). Idazki horretan hiru kopla ageri dira “Arantzazu'ra nua nua” eta “Arantzazu mendiko” (bi aldaera, honako hau tartean); baina epifonemarik gabe. *Anuario de Eusko-Folklore* urtekarian ere argitaratuak zituen 1930. urtean, epifonema eta guzti hirurak (X, 24., 25. eta 40. kantalak). Hango 24.a da hemengo hau; epifonema, ordea, bestelakoa du, hemen aurreko orrialdean datorrena.

Kopla hau “Arantzazura nua nua” koplarekin batera dago REA/JK-n, doinu berdinarekin gainera. Nahiz eta biak kopla bakarraren ahapalditzat hartu izan zituzten MSJ eta OSJ-ren kopiazaileek, badirudi Lekuonarentzat bi kopla ezberdin zirela (ik. AKDB-ko 020. erg.ko azalpenak).

---

<sup>79</sup> Jatorrizko REA/JK-ko kopian hemengo ‘(bis)’ hau eta ondorengoa norbaitek ezabatu-edo egin zituela dirudi. Horrela kopiatu zuten ‘(bis)’ gabe, MSJ-k eta OSJ-k.

## ARANTZAZU MENDIKO (6)

ARANTZAZU MENDIKO (*bis*)  
grabelin gorria: (*bis*)  
neskatxa muxu-gorri  
engainagarria.

Rau rau rau,  
dotia badet baina;  
rau rau rau,  
arduak galdu nau.

*Biltzailea:* Manuel Lekuona (Oiartzunen bildua)  
*Iturria:* *Anuario de Eusko-Folklore*, X, 1930, 41. or. (25. kanta)  
AKDB, 374. erg.

Aldaera honek ez du Andre Mariaren aipamenik, eta darabilen gaia Arantzasuko balada eta kopleatik apartekoa da; hala ere, hona ekarri dut, Arantzasuri buruzkoa delako azken batez.

1930. urteko (X. t.) *Anuario de Eusko-Folklore* urtekarian idazlan luzea argitaratu zuen Lekuonak, “Cantares populares” izenean; horko ataletako bat “Cantares coreográficos” da; hortxe ageri da kanta txiki hau, gaztelaniazko itzulpen eta guzti eta hemengo epifonemarekin: 25. kanta.

REA/JK-ko aldaeran (28. or.) bestelakoa da epifonema, hemen ondorengo orrialdean ikus daitekeenez

## ARANTZAZU MENDIKO (7)

ARANTZAZU MENDIKO (*bis*)  
grabelin gorria; (*bis*)<sup>80</sup>  
neskatxa muxu-gorri  
engainagarria.

la-ran la-la-la la-la  
la-rin la-la-la  
la-la la-la-la-la  
la-ran la-la-la-la-la-la-lai!

*Biltzaile eta argitaratzailea:* Manuel Lekuona (Oiartzunen bildua)

*Iturria:* REA/JK, 28. or. (G2T, 67. or.)

AKDB, 019. erg.

Honako titulu eta azpтитulu hauek daramatza koplak Arantzazuko Bil-dumako bi iturrietan: “La literatura oral arantzazutarra. Coplas de trikiti”. Zalantzarik gabe Lekuonak berak jaso, idatzi eta bidali zuen Arantzazura, bere sinadura eta guzti. Beste norbaitek kopiatu zuen bere horretan G2T sortan dagoena (67. or.).

The image shows a musical score for the song 'Arantzazu Mendiko'. It consists of three staves of music in a treble clef, with a key signature of one flat (B-flat). The lyrics are written in Basque and are: 'Arantzazu mendiko grabelin gorria; bis', 'neskatxa muxu-gorri', 'engainagarria', 'la-ran la-la-la la-la', 'la-rin la-la-la', 'la-la la-la-la-la', and 'la-ran la-la-la-la-la-la-lai!'. The score includes various musical notations such as notes, rests, and a double bar line at the end.

<sup>80</sup> ‘(bis)’ indikazio hau ez da ageri REA/JK-n, ezta G2T sortan ere; eta azpiko partituran ez dago errepikatze indikaziorik; Lekuonaren beraren argitalpenean ageri da indikazio hori (Lekuona 1978a, 497. or.).

## ARANTZAZU MENDIKO (8)

ARANTZAZU MENDIKO  
 haiziaren hotza!  
 Arantzazu mendiko  
 haiziaren hotza!  
 Hantxen hautsi nuen  
 neuronen bihotza.  
 Ai, morena, neuronen bihotza;  
 Ai, salada, haiziaren hotza!

*Biltzailea:* Modesto Lekunberri (Ziordia, 1919)

*Iturria:* Aita Donostia, DCV, IX, 2050-2051. or., 1503. zenb.

AKDB, 265. erg.

Berdin hasten diren kopla guztietatik oso ezberdina da hemengo hau. Ez da Arantzazuko Bildumakoa; baina garbi uzten du Andre Mariaz gain, beste zerbait ere izan dela Arantzazu, eta erakusten du, erromesaldia eta erromeria batean doazela sarritan.

A — ran — tza — zu men — di — ko ai — zi — a — ren o —  
 - tza! A — ran — tza — zu men — di — ko ai —  
 - zi — a — ren o — tza! An — txen au — tsi nu — ben neu —  
 - ro — nen bi — o — tza. Ai, mo — re — na, neu —  
 - ro — nen bi — o — tza. Ai, sa — la — da, ai —  
 - zi — a — ren o — tza.



## ARANTZAZU MENDIKO (9)

ARANTZAZU MENDIKO  
krabelin gorria:  
belarrik ederrena  
soroan garia.  
Andrarik ederrena  
Birjina Maria.

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena (?)  
*Iturria:* *Arantzazu*, XXVI, 1946, 269. zenb., 119. or.  
AKDB, 286. erg.

“Udaberrian badatoz ñararak, artzayak, erromesak” artikulua berran dago jasota kanta hau. Mitxelenak ez du esaten nork eta non jaso den kanta polit hau, kaxotxoaren artean idatzi zuen arren. Uste izatekoa da ez zuela berak asmatua, bestelako “Arantzazu mendiko” aldaera guztien tradizioaren ildotik edo.

Liburuki honetan jasotako “Aizkorriko kurtzeko / krabelin gorria” kopla gogoratzen du hemengo kanta honen hasierak; osoan hartuta ere, haren sintesi modukoa dirudi.

## AITAK ARTAJORRARA AGINDU EZKERO

- 1 AITAK ARTAJORRARA AGINDU EZKERO  
buruan min det eta soroan hotz dago.

Lalaralalai lalara lala lai

- 2 Agura trinkin trunkun ganbela pekoa  
baino *nahi*ago nitek hogeï urtekoa.

Lalaralalai, etab.

- 3 *Arantzazu mendiko pagoaren onduan*  
*Maria Santisima nedukan goguan.*

Lalaralalai, etab.

*Lekukoa:* Maria Frantziska Malkorra (Orexa)

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* CPV, III, 8-193, 276-277 or. (OEA, 27. dok.)

AKDB, 220. erg.

I. Omaetxebarriak Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman jasota dago eta eskuz idatzita (OEA, 27. dok.) CPV-ko kanta hau –M. Lekuonak “poesia decorativa” deitzen duenetakoa–; hirugarren ahapaldiko “Arantzazu mendiko” koplak hain ezagunagatik jaso dut hemen.

Hala ere, Azkuek honela dio, lehen bi ahapaldien ondoren eta Arantzazuri dagokion hirugarrenaren aurretik: “Además de las dos estrofas citadas cantó esta otra, sin parentesco con sus precedentes”. Gaiaren aldetik hala dirudi, baina neurrian bat dator aurreko biek.

## AMA BIRJINA ARANTZAZUKO

- 1 AMA BIRJINA ARANTZAZUKO<sup>81</sup>  
askoren debota maitia!  
Harretzek estimatzen dau  
erromerian joatea.
- 2 Arantzazura erromerian  
nahi dozunean etorri,  
amoriozko begi ederrak  
erakutsiaz alkarri.
- 3 Agur orain, dama gaztia,  
Arantzazura arteko;  
hantxe egongo naiz zai  
zatozenian ikusteko.

*Lekukoa:* Maria Azkoitia (Goronaeta, “Korueta”)

*Biltzailea:* J. A. Lizarralde

*Iturria:* HVSA, 175. or. (AKZ, 7)

AKDB, 285. erg.

Uste izatekoa da Lizarralde berak bildu zuela kanta hau Aretxabaletako Korueta auzoan, bestelako iturririk aitortzen ez duenez. Beraren HVSA liburuan bakarrik aurkitu dut horren testigutza. Dena dela, hirugarren ahapaldia beste balada baten aurrena da: “Adios orain dama gaztea” (REA/JK, 036, A-B zut.), Lizarralde berak “Agur orain dama gaztea” bihurtu zuena, bere Arantzazuko “leyenda versificada”-n (ik. “La Virgen de Aránzazu en el Romancero Vasco”, in: *Arantzazu*, XII, 1932, 132. zenb., 235. or.).

---

<sup>81</sup> Lehen ahapaldi honen oihartzun modukoa aurki dezakegu S. Mitxelenaren “Arantzazura egin det promes” erromantze txukundu edo osatuaren bigarren ahapaldian (AHH, 106. or.; ik. AKDB, 355. erg.). I. Omaetxebarriak argitaraturiko “Andre Mariarekin Eleizegutegian zear” (1936, maiatzak 4) ezberdintxo dator ahapaldi hau –berau bakarrik–: “Arantzazuko Ama Birjiña, / askon debota maitia, / arrexek asko estimatzen du / erromerian joatia”. Seguruenik puntuak neurri egokira ekarztearren zuzendua.

## ARANTZAZUKO BIRJINA

ARANTZAZUKO BIRJINA,  
Ainhoa zaintzen duzuna,  
ametan zu samurrena,  
zure haurren zoriona.  
Zaituguno maitatuko,  
ez zauku deus faltatuko.

*Biltzailea:* J. Olhagaray

*Iturria:* Jean Olhagaray, *Arantzeko Ama Birjina eta Ainhoko Kapera*,  
Bayonne, Imprimerie de La Presse, 1933, 15. or.  
(REA/JK, 46. or.; O4S, 17. or.; G2T, 15. or.)  
AKDB, 038 erg.

Kopla herritarra baino gehiago eliz kanta dirudi Ipar Euskal Herriko honek; eta izatez, “Begira zazu, Maria” kantaren bigarren estrofa da Ainhoako tradizioan (ADK liburu sail honetako VI. liburukian aurki daiteke otoitz-olerki-kanta osorik).

Hainbat autorek, ordea, tratamendu berezia eman izan dio testu honi: S. Mitxelenak, AEP-2, 189. or.; J. A. Lizarralde, HVSA, 176. or.; I. Omaetxebarriak, “Del Romancero Popular de Aránzazu. Rodrigo, el hijo del Carpintero” artikulua aipatuan (AIZ, 204. or.); A. Zabalak, “Lagunak lagun kanta dezagun (El calvario de las vigiliass nocturnas)”, in: *Arantzazu*, XLVIII, 1969, 472. zenb., 161-163 or. Mitxelena saiatu zen bereziki kanta hau Hego Euskal Herrian zabaltzen: bi aldiz koptatu zuen bere eskuz Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman (REA/JK eta O4S), eta bere *Arantzazu. Euskal Poema* (AEP) obran sartu zuen.

I. Omaetxebarriak argitaratutako “Andre Mariarekin Eleizegutegian zear” egutegian ere ageri da (1936, garagarriaren 2an). Omaetxebarriak berak, aipaturiko artikuluan dioenez: “Romances vascos antiguos de la Virgen de Aránzazu los hay extendidos por todos los dialectos del euskera. Hasta en el país vasco-francés encontramos estrofas como la siguiente”; eta honako hau jaso zuen jarraian.

## GURE AMA BIRJINA

- 1 GURE AMA BIRJINA  
Arantzazukoa  
laguntzaile ona da ta,  
askoren gogokoa.
- 2 Arantzazun dagoan  
santa ta santuak  
beti izan ditu  
meza ta kantuak.

*Lelukoa:* Manuela Barandiaran (Aia-Ataun)

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena (?)

*Iturria:* REA/JK, 52. or.

AKDB, 046. erg.

Bertso berriaren itxura du kanta honek, balada tradizionalarena baino handiagoa. Baina Arantzazuko balada klasiko biren artean dagoenez jasota REA/JK-n, horrelakoen artean jarri dut. Dena dela, Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman berdin hasten diren hainbat bertso sorta eta aldaerekin ez du zerikusirik honek. Bildumako bereko eskuzko bi kopiek (REA/JK, 52. or. eta O4S, 17. or.) S. Mitxelenaren kaligrafia erakusten dute. Horregatik biltzailea ere bera izan daitekeela uste dut. Doinurik gabe daukagu jasota kanta hau.

## AIDA TXURITXO!

AIDA TXURITXO!  
Aida gorritxo!  
Begira dagon horri  
begia galdu bekixo.

*Biltzailea.* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* J. A. Lizarralde, “Manifestación de la Madre de Dios a los vascos en Aránzazu, según la leyenda”.

*Arantzazu*, I, 1921, 4. zenb., 88-90. or.

AKDB, 362. erg.

Lizarralde bera izan daiteke koplak honen biltzailea; baina ez du lekukorik aitortzen. Arantzazuko hasierako ermitagintzaren gorabeheren testuinguruan kokatzen du berak koplak hau bere artikuluan.

Joan San Martinek Arrateri buruz dakar antzeko kanta (“Arrateko kantategia”, in: Zenbait, *Homenaje a Odon Apraiz/Odon Apraizi omenaldia*, Arabako Foru Aldundia, 1976, 339. or.):

Aida, txuri ta belio;  
zelataka dagoanari  
begiak urten bekio;  
berriz makurka dagoana,  
oker gelditu beio.

San Martinek berak dioenez, “Euskal Herrian oso zabaldua dago elizagintzan ari zirenei materialak beste toki batera aldatzearen kondaira” (339. or.); horri buruz J. M. Barandiaran aipatzen du berak: *Obras completas*, I. t., Bilbao, 1972, 28-29 or. Gainera ez da euskal folklorekoa bakarrik horrelako tradizioa, beste herrietan ere aurki daiteke antzekorik. Dena dela, Arantzazukoak bere testuinguru berezia du, Lizarralderen artikuluan ikus daitekeen.

[MAITIA, GOAZEMAZU ARANTZAZURA FIT]

MAITIA, GOAZEMAZU ARANTZAZURA FIT(E) (?),<sup>82</sup>  
zu aurrán eta ni narraikizula ondotik.  
Usotxua, egizu hainbeste nigatik;  
bestela joango naiz laister mundutik.

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena (?)

*Iturria:* AEP-2, 47. or.

AKDB, 365. erg.

S. Mitxelenak bere *Arantzazu. Euskal Poema* liburuan, “Uxoá: Naramazu...” kapituluan dakar “kanta zahar” deitzen duen hau (47. or., oin-oharrean). Gai bereko beste lau ere badakartza (ohar berean hiru eta 18. orrialdean beste bat), baina horiek ez dute Arantzazurik aipatzen.

Beste inon ez dut hemengo hau aurkitu; biltzailearen bestelako izenik aipatzen ez duenez, uste izatekoa da Salvatorek berak jaso zuela Lesakan.

Kantaren zentzua bera aurreratzen du lehenxeago: “Arantzazura zetorren erromesen bat bidean galtzen ba'zan, uxo bat agertzen omen zitzaion bidea erakustera... Onako olerkitxoan beste gidari bat izendatzen dio uxoa Erdi-aro'ko Euskalerrri bidaztiari: Errodrigo” (AEP-2, 45. or.).

---

<sup>82</sup> Mitxelenak itxuraz ez zuen ulertu ‘fit’ hitza –galdera zeinua berarena da– Ipar Euskal Herrian erabiltzen duten ‘fite’ da seguruenik: azkar, agudo.

## ARANTZAZU BANUA, EZ DAUKAT DIRURIK

ARANTZAZU BANUA,<sup>83</sup>  
 ez daukat dirurik;  
 azpiko gona motza  
 salduko nuke nik,  
 Arantzazu bideko  
 faguaren onduan,  
 San Mikel aingerua  
 nukian goguan.

*Biltzailea:* Modesto Lekunberri (Ibero, 1918)

*Iturria:* DCV, 211. or., 144. zenb.

AKDB, 264. erg.

A — ran — tza — zu ba — nu — a, ez dau —  
 — kat di — ru — rik; az — pi — ko go — na mo — tza sal — du —  
 — ko nu — ke nik. A — ran — tza — zu bi — de — ko fa — gua —  
 — ren on — du — an, San Mi — kel ain — ge — ru — a nu — ki —  
 — an go — gu — an. A — ran — an go — gu — an.

<sup>83</sup> Arantzazu banua = Arantazura banoa?: arraroa forma; neurriak eskatuta? Ala "Arantazura nua" irakurtzekoa ote da?



**URIKO JAIA BAITA**  
**[Hiru dama Arantzazun]**

- 1 URIKO JAIA BAITA LAUREN DONEA,  
eskutik itzuri zait gabinarea;  
hegotxo nabarrear darama karte,  
urrezko hitzezkoa du gainaldea. Aupa!
- 2 Gure baratzan ginda heltzaka ta mina,  
gure kalean daude hiru mutxurdina;  
hirurak alkaturik Arantzazun dira,  
Santu Laurenek bemaie senargai dina.

*Lekukoa:* Josefa Ignacia Pozueta (Olazagutia)

*Iturria:* CPV, X, 100-905, 1053-1054 or. (ik. OEA, 35. dok.)

AKDB, 226. erg.

Lekukoaren izena eman ondoren, honela dio Azkuek: “Figura en el *Cancionero Selecto*, pág. 565. He aquí el poema (?), curioso de todas maneras, tal como llegó a mis oídos”.<sup>84</sup>

- 1 TRINIDADEAK ETA KOPO KRISTOAK (sic)<sup>85</sup>  
heldu dirade Pazkua maiatzekoak.
- 2 Trinitadeak ditu hiru aldare,  
hiru aldare eta zazpi lanpare.

---

<sup>84</sup> *Cancionero selecto*, Azkueren beraren kanta-bilduma zabaleko 200 bat aukeratuen beste edizio berezia, non doinuek Azkuek berak landutako pianoko laguntza baitaramate (Barcelona: A. Boileau y Bernasconi, 1921).

<sup>85</sup> ‘(sic)’ hori R. M. Azkue kanta-biltzailearena da. Neure aldetik “Kopo Kristoak”... “Corpus Christi”-ak izan daitekeela uste dut; Trinitadeak (Hirutasunaren jaia) eta “Corpus (Christi)” eguna (Gorpuzti, edo Bestaberri Ipar Euskal Herrian) oso hurbilekoak dira Elizaren liturgian eta herritarren festa-ospakizunetan.

- 3 Trinidadeta baita bai Trinidadeta  
eskutik bolatu zait gabinarea.<sup>86</sup>
- 4 Hegotxo nabarrea derama karte  
urrez eskribiturik gainean letrea.
- 5 Gure baratzen ginda, ondu ez ta mina,<sup>87</sup>  
gure kalean daude hiru dama linda.
- 6 Hirurak hiru dira, hirurak hemen dira,  
hirurak alkaturik Arantzazun dira.

Neronek jarri diot azpi-titulua; aurrenekoan “mutxurdirak” dira hiru emakumeak, bigarrenean “dama lindak”, Arantzazun elkartu direnak. Izatez, ez da Arantzazuko kanta hemengo hau, bestelako jai-giroko eta ezkongaiaren bilaketakoa baizik. Baina herriko jaietan senargai egokirik aurkitu ez eta, Arantzazura doaz nonbait hiru mutxurdirak Andre Mariari mutil laguna eskatzera. Erreferentzia horregatik edo, Arantzazuko balada eta kanta zaharren bere OEA sortan kopiatu zuen, bere eskuz, Omaetxebarriak, CPV-ko bigarren aldaera –“Trinidadetak eta Kopo Kristoak”–; eta “*Arantzazun dira*” azken hitzak azpimarratu zituen, etc’ gaineratuz azkenean, jarraitu beharko lukeela adieraziz edo. Izan ere, eta Azkuek adierazten duenez, jarraitu egiten zuten bestelako estrofeak, azken honekin bukatzeko:

Gure ganbaran kutxa, kutxa bera hutsa;  
asko senartzat baino hobe kutxa hutsa.

---

<sup>86</sup> Omaetxebarriak “(=murciélago)” idatzi zuen hitzaren alboan; horrelaxe zuen itzulia Azkuek ‘gabinarea’ hitza.

<sup>87</sup> Jastorritzkoan “ondu ezta ta mina” dago idatzita; kopiaren alboan honako hau idatzi zuen Omaetxebarriak, esaldia zuzendu nahian edo: “(ondu ez ta min da)”... Azkuek honetara itzulia zuen puntu osoa: “En nuestra huerta, guinda no ha madurado y ácida”.

## AIZKORRIKO KURTZEKO

AIZKORRIKO KURTZEKO  
krabelin gorria,  
Zegamako neskatxen  
kotsolagarria.

- 1 Bergarako neskatxen  
dote arriua,  
burruntzali *zahartxo* bat  
hiru txulokua.
- 2 Bergarako kalia  
atian atian,  
mutil txapel-gorriak  
presaka batian.
- 3 Baratzako pikuak  
hiru txorten ditu,  
neska mutil-zaliak  
oinak arin ditu.
- 4 Oinak arinak eta  
burua arinago,  
dantzan hobeto daki  
artajorran baino.
- 5 Artajorrara nua  
lur berri-berrira,  
artua jorratu ta  
belarra sasira.
- 6 Belarrik ederrena  
soluan garia,  
andrarik ederrena  
Birjina Maria.

7 Arantzazura nua  
Domuru-Santuruz,  
Lehenengo preguntia  
nun da Mari Jesus.

*Iturria:* OEA, 13. dok.:

(“De unos papeles viejos de Aránzazu, sin indicación ninguna”)

AKDB, 201. erg.

Zer dira “papeles viejos de Aránzazu” direlakoak? Ez dut aurkitu ahal izan aipaturiko jatorrizko dokumentu hori. Izatez, dantzarako arin-arin kanta honak ez du zerikusirik Arantzazuko Kanta Zaharren (balada eta koplak) eta bertso-paperen bildumakoekin. Hala ere, Omaetxebarriak horrelakoen artean kopiatu nahi izan zuen, Arantzazuko artxiboan aurkitu zuelako eta bereziki lehen eta azken ahapaldiengatik seguruenik.

Batean eta bestean aurki daitezkeen hainbat kopleto gaiak eta ahapaldiak daude hemen bilduta eta nahasian ipinita: Aizkorriko ermita eta Zegamako nesketetatik hasi, Bergarakoetara pasa eta Andre Maria, andrerik ederreneraino helduz. Azken ahapaldian Arantzazun bilatzen duen Mari Jesus-ek ez dauka zer ikusirik ez Andre Mariarekin eta ez Jesus haren haurrarekin. Urkiolako trikiti kantetako batean, “Durangon bazkaldu ta” hasieradunean, daukagu horren aldaera hurbilekoa:

Urkiolara jua  
Domilun Santirus,  
lenengo preguntia  
nun da Maria Jesus?

Seigarren ahapaldia bere horretan sartu zuen S. Mitxelenak bere *Poema*-n (AEP-2, 189. or.); hemengo bilduma honetan, berriz, “Arantzazu mendiko” koplak da: 9. aldaera bera.

Arantzazu mendiko  
krabelin gorria:  
belarrik ederrena  
soroan garia.  
Andrarik ederrena  
Birjina Maria.

## ALTUAN ARANTZAZU, BAJUAN OÑATI

1. ALTUAN ARANTZAZU  
bajuan Oñati,<sup>88</sup>  
neskatx eder galanten  
bila nabil beti.
2. Ederra zera, baina  
ez zera arrosa,  
kolore zuri-gorri  
neskatxa amorosa.

*Iturria*: “Literatura popular del País Vasco”.  
*Euskalerraren Yakintza*, Bilbao: Espasa Calpe, 1989, 4. t., 288. or.  
— *Hots* aldizkaria, I, 1983, 9. zenb., 17 or.  
— [www.ahotsak.com/bergara/](http://www.ahotsak.com/bergara/)  
AKDB, 287. erg.: “Altuan Arantzazu, bajuan Goñati”

Kopla hau ez da, jakina, Arantzazuko zaharretakoa, nahiz eta Arantzazu izena aipatu bertan.

Bergarako Bixenta Larrañagak beste honetara kantatzen omen du (<http://www.ahotsak.com/bergara/>):

Altuan Arantzazu, bajuan Oñeti.  
Zubilla(ga) barrenian tabernia beti.

Julian Alustizak, berriz, Felixiana Arsuagarengandik jaso zuen kanta luzea, honetara hasten dena (*Lihoaren penak eta nekeak*, Oñati: Jakin-Arantzazu, 1981, 62. or.):

Altuan Arantzazu,  
bajuan Oñati,  
eder galanten bila,  
urten dot etxetik.

---

<sup>88</sup> Jatorrizko iturrian ‘Goñati’ dago idatzita.

## BIDE BATEAN TOPATU NUEN

- 1 BIDE BATEAN TOPATU NUEN  
Aingeru guardakoa,  
nik hura zer zan ez nekian ta  
largatu nion zijoan.<sup>89</sup>
- 2 Nik berriz ere bilatuko det  
bide luzean banoa,  
bide luzean banoa eta  
bide onetik banoa (sic).
- 3 Ordu hartantxe emango diot  
anima gorputzarena,  
bera dijoan lekura eta  
Birjina Amaren etxera.<sup>90</sup>

*Lekukoa:* Juliana Izagirre

*Biltzailea:* Resurrección M. Azkue

*Iturria:* CPV, IX, 21-736, 854-855 or.

AKDB, 242. erg.

CPV-ko kanta hau ez da derrigorrez Arantzazuri buruzkoa, eta Arantzazuko Bilduman ez dago; baina Antonio Zabalak Arantzazukoen artean sartu nahi izan zuen (EERV, 701. or.). Izatez, S. Mitxelenak ere Arantzazukotzat ulertu zuen (ik. AHH, 99. or.).

---

<sup>89</sup> Honetara itzuli zuen Azkuek azken lerro hau: "...y dejé que se fuese".

<sup>90</sup> Mitxelenaren ustez (AHH, 99. or.), lekuz kanpo dago azken ahapaldi hau, eta "Kris-tiñau on bat ilten danian" kantakoa litzateke berez (ik. REA/JK, 126 or.; AKDB, 122. erg.).

## TXALOPIN–TXALO, TXALO, TXALO

TXALOPIN-TXALO, TXALO, TXALO,  
gure bihotza Amari begira dago;  
badago, bego, bego, bego.  
Gure Ama arantzaren gainean dago.

*Iturria: Arantzazu aldizkaria, I, 1921, 1. zenb., 31. or.*  
AKDB, 288. erg

Luletxo ezizeneko autoreak asmatutako kopla da hemengo polit hau. Zapatatxo berriak jantziak zituen haurraren ipuina eta amak abestu zion kopla dakar aurrenik bere artikuluan:

Txalopin-txalo, txalo, txalo,  
zapatatxo berrien begira dago;  
badago, bego, bego, bego,  
katutxua mizpira gainean dago.

Ipuineko haurraren antzera pozik omen zeuden Arantzazuko fraideak, inprimategi berria bertan ipini zutenean. Eta Andre Mariari eskaintzen dio goiko kopla hori. Jose Arrueren izena izan ote daiteke Luletxo ezizenak ordezkatzeko duena? Beste behin aurkitu dut *Arantzazu* aldizkari berean (I, 1921, 2. zenb., 53. or.), eta Julen Urkizaren zerrendan ere ez da ageri (ik. *Aldizkari eta egunkarietako euskal bertso eta olerkien bibliografia*, Markina-Xemein, 1999: “Olerkari eta bertsolarien izenordeak”, 17-27 or.).

## JESUS ESANDA HASITZEN GERA

- 1 Jesus esanda hasitzen gera  
emanaz printzipioa,  
bide batean bilatu nuen  
aingeru guardakoa,  
aingeru guardakoa.
- 2 Nik berriz ere bilatuko det  
bide luzean banoa,  
bide luzean banoa eta  
bide onetik banoa,  
bide onetik banoa.
- 3 Nik ura zer zan ez nerekien [*sic*],  
larga ni joan pijoa,  
nik berriz ere bilatuko det  
bide luzean banoa,  
bide luzean banoa.
- 4 Usotxu txuri hego-nabar bat  
.....<sup>91</sup>  
hegoren bata busti bagerik  
bestea zigari [*sic*] doa,<sup>92</sup>  
ordu hontantxen emango diot  
anima gorputzakoa,  
arren eraman behar dedala  
bera dijuan lekura,  
bera dijuan lekura eta  
Birjina Amaren etxera.

---

<sup>91</sup> Puntuzko lerroa EERV-koa da, ahapaldiari falta zaiona adierazi nahian edo. Badirudi bi ahapaldi batuta daudela hemen; eta, dena dela, zerbait hautsita dago eskema.

<sup>92</sup> Badirudi beste honetara ebakitzekoa dela: “besteaz igari doa”.



- 5 Birjina amaren magaletatik  
iturri dultze bat doa,  
Jesus, hau ura dultze ta presko  
Amaren magalekoa,  
Amaren magalekoa.
- 6 Hiru dontzeila josten ai dira  
Birjina Amaren beloa,  
dontzeilak ere ederrak, baino  
beloa ederragoa,  
beloa ederragoa.

*Lekukoa:* Josepa Dorronsoro (Ataun)

*Biltzailea:* Jokin Dorronsoro

*Iturria:* EERV, 700-701 or.; Aitzolen Bilduma)

AKDB, 254. erg.

Balada hau aski ezberdina da Arantzazuko tradizio handiko aldaerekin konparatuta; ez du gainera zuzenean Arantzazurik aipatzen, eta ez dago hango Bilduman; azken ahapaldiak, berriz, Arantzazuko zenbait aldaeraren oihartzun zuzenekoak du, zazpi badira ere Arantzazuko Andre Mariaren dontzeilak, eta ez hiru. “... ordu hontantxe emango diot / arima gorputzako...” delakoak ere (4. bertsoa) badu kidekorik liburu honetako beste kantetan (ik. “Bide batean topatu nuen”).

Beharbada horregatik Arantzazukoen artean sartu zuen Antonio Zabalak, zuzenean Aitzolen bildumatik hartuta. Iturriari buruz honela dio EERV-k: “Jose Ariztimuño Aitzol apaiz jauna zanaren bilduma, Ataungo Jokin Dorronsorok bialdua. Alboan argibide au du: «Josepa Dorronsorori entzun diot abesti au». Dorronsoro'tar Jokin”.

Zabalari jarraituz, Arantzazukoen artean sartu dut.

## PERRETXIKOTAN NENBILENEAN

- 1 PERRETXIKOTAN NENBILENIAN  
Mendiolako basoan,  
dama gazte bat aurkitu neban  
elorri baten alboan.
- 2 Gaztea nintzan, zoroa nintzan,  
jarri nintzako alboan;  
ametaltxoa zabaldu eta<sup>93</sup>  
hartu ninduen altzoan.
- 3 Itandu neutsan: Nongoa zera,  
damatxo bihotzekoa?  
Jakizu, ni naiz pobreen ama,  
Birjina Arantzazukoa.
- 4 Uhiak bere txantxarrak janda  
ez dabe osagilerik;  
*ohitura zaharrak* galdu ziran ta,  
hobenak lotu bagarik.
- 5 Gaztea nintzan, zoroa nintzan,  
itaundu neutsan men-menik:  
Zergatik zagoz, dama galanta,  
hain triste bakar-bakarrik?

*Lekukoa:* Frantziska Agirrezabala

*Biltzailea:* Jose Ramon Arbe

*Iturria:* Jose Ramon Arbe, *Doinu zaharren inguruan*  
[Printzak saila, 5] UEU, 1990, 42-43 or.

AKDB: 289. erg.

---

<sup>93</sup> Ametaltxoa = mantaltxoa.

Kanta hau Joxe Ramon Arbek Zeanurin bildu zuen bi aldaeratan: bata (5 ahapaldi) Frantziska Agirrezabalak abestuta, eta bestea (4 ahapaldi), Simona Intxaurbek kantatuta (ik. iturria kantaren azpian). Simona Intxaurberen aldaeran laugarren ahapaldia falta da –egia esan, ilunetan ilunena 4. ahapaldi horixe da, izan–; bestela ia berdina dira bi aldaerak, hitz bi kenduta: elorri / inarra (1/4) eta dama / ama (5/3); baina, oso adierazgarriak dira bi aldaeratxo horiek, guri dagokigunez.

Horien antzekoa den kanta jaso zuen Gandiagak Araozko Maria Joxepa Zumalderengandik: lehen bi ahapaldietan oso antzekoa, baina ondoren oso ezberdina. Hona hemen azken honen azpian idatzitako oharra (Paulo Agirrebaltzategi, *Araozko Kantuak eta Kontuak*, Oñati: Arantzazu E.F., 2012, 56. or.):

“Gandiagak jasotako aldaerak hiru bertso zituen; baina lehen bi ahapaldien eta hirugarrenaren artean puntu-lerroa erantsi zuen, zerbait falta zela adierazteko edo. Dena dela, ia 45 urte geroago (2011-10-28) Joxepari berriro kantarazita, berdina-berdina abestu du, baina azken epifonema gaineratuta”. “La-la-ra, la-la-la-ra-la” da epifonemaren lehen parte. Honetara dago Araozko hirugarren bertsoa, oso ezberdina, nabari denez, Zeanurikoaren aldean:

Baserritarra izanagaitik  
ez egin neuri burlarik,  
neure soineko perkalezkuak  
ez dauka inun zulorik.

Araozko kanta eta Zeanurikoa (bi aldaeretan) kidekoak izanik ere hasieran, ezberdintasun nabarmenak daude, lehen ahapalditik hasita, non Araozkoaren ‘arbola’ hitza ‘elorri’ edo ‘inar’ bihurtua baitago Zeanurikoetan. Eta hortik aurrera bi aldeetako tradizioak bakoitza bere aldetik doaz, hitz eta doinu; Araozkoa erromeri kanta arina eta alai gertatzen da, azken epifonema eta guzti; Zeanurikoek, berriz, balada erlijiozkoaren kutsua hartzen dute, eta “gazte zoroaren” eta damaren –orain “Ama Birjina Arantzazukoa” bihurtuaren– arteko elkarrizketa dramatiko samarraren airea.

Araozko aldaera ez dut bere horretan beste inon aurkitu. Zeanurikoa Hiru Truku taldeak abestu eta grabatua du (Hiru Truku II diska, Nuevos Medios, 1997).

## ARANTZAZU, ZER DAKAZU?

ARANTZAZU, ZER DAKAZU?

Ur goiena, ur barrena.

Ur goiena, ur barrena,

Urteberri egun ona.

Etxe honetan sar daiena

.....

Jose Maria Satrustegik Urtezahar-Urteberriko uraren errito eta ohitura herritar zaharraren berri zabala eskaini zigun, behean aipaturiko artikuluan. Bertan ematen dizkigu ospakizun horretan abesten zituzten koplari hainbat aldaera ere, bereziki Sakanako herrietan kantatzen zituztenenak (Etxarri-Aranatz, Bakaikoa, Iturmendi, Arbizu, Altsasu; Julian Alustiza frantziskotarrak ere bildu zuen aldaeretako bat Uharte-Arakilen 1965ean).

"Ur goiena, ur barrena" bertsoak, gehienetan hasieran ageri denak, ematen du erritoaren esanahia, formula sakramentalak biltzen. Hemen horixe bakarrik jaso dut, eta ez kanta osoa. Gertatzen da, zenbait aldaeratan erantzun bezala datorrela formula hori, galdera bitxi eta adierazgarri honi erantzunez: "Arantzazu, zer dakazu (dakezu > daukazu)?" Seguruenik Sakanako herrietan abesten zituzten Arantzazuko baladen oihartzun edo oroitzapen modukoa da galdera. Horrelako zerbait iradokitzen du Satrustegik berak (32. or.). Horrexegatik ekarri dut hona koplak hau.

Resurrección M. Azkuek ere jasoa zuen Urdiaingo aldaera, "Izotzetan" titulu pean (CPV, XI, 51-962, 1115. or.). Bigarren lekuan ipini zuen berak "formula erritualak", Arantzazuren erreferentzia eta guzti. Bakaikoako aldaeraren kanta osoaren azken lekuan dago, hor ere "Arantzazu, zer dakezu?" galderaren erantzun gisa.

*Iturria:* Jose Maria Satrustegi, "Canto ritual del Agua en el Año Nuevo",  
in: *Fontes Linguae Vasconum*, 1971, 7. zenb., 35-74 or.

AKDB: 1463. erg.

– II –

**ARANTZAZUKO  
BALADA “BATERATUAK”**

**BERRERAIKI ALA OSATU?**

*Berreraki eta osatu*, bi aditzek adierazten dute hemen zerbaiten zati edo puska sakabanatuak bateratzea, gorputz batu eta koherentea eratze-ko. Gauza jakina da Arantzazuko baladak aldaera askotan eta puska ugaritan iritsi zai(zki)gula. Ba ote dago horiek bateratzerik? Nola? Guztien azpian jatorrizko balada hipotetiko handia –bakarra edo bakanak– aurkituz? Ala hasierako kanta hipotetiko txikiari –bakarrari edo gehiagori– mendetan barna gaineraturiko aldaera eta buskak erantsiz, balada handi bat edo gehiago eraikitzeke? Horra bi hipotesi eta bi jokabide ezberdin.

Zuhaitzaren irudia erabili zuen Joxe Azurmendik Arantzazuko Balada edo Erromantzeen panorama deskribatzeko (Azurmendi 2003, 152. or.): “Kanta zaharra, izan ere, zuhaitzak bezala, beti adar berriak altxumatuz bizi da. Zenbat zabalduago eta hainbat aldaska gehiago eta diferenteagoak, gainera”.

Basora sartu izan diren aditu guztiek sentitu izan dute ordena ipini nahia, zuhaitzi edo txaradi horretan inausketa edo entresaka eginez nahiz zuhaitzak espezie jakin batzuetan sailkatuz, eta, ahal izatera, horietako jatorrizko landarea(k) begiz joz edo enbor nagusiaren –edo nagusien– ingurua garbituz.

Hainbat eta hainbat testu-aldaera eta -pusken artean aurkitu izan dira ikertzaileak: sarritan antzekoak eta erdizka errepikatuak eta beren artean gurutzatuak, baina gehienetan bakoitza bere doinu, grafia edota euskalki-berezitasunekin. Horiek ugarituz joan dira gainera. Gaur egun 150 aldaera inguru daude erregistratuta ADK liburukion oinarrian eratuturiko AKDB datu-basean.

Ordena jartze aldera, aldaera guztiak nolabait sailkatzea izan daiteke lehen ahalegina: darabiltzaten gaiaren, bildu izan dituzten herri edo eskualdeen, ispilatzen dituzten garaien edo testuinguru historiko-sozialen arabera. Arantzazuko Balada edo Erromantzeen– corpus osotu samarraren bi argitalpenak aipatuak ditut: Antonio Zabalarrena (EERV) eta Igone Etxebarriarena (ABK).

Etxebarriak gaien araberako ordena modukoa bilatu zuen bere liburuan; eta aldaerek titulurik ez dutenez gehienetan, horien hasieren arabera ordenatu zituen, aldaera ta puska bakoitza modu autonomoan hartuz, konparazio-lanak egiten eta horien arteko bestelako loturen bila ibili gabe (50 bat aldaera). Zabalak, berriz, “aldiera guztiak bata bestearen jarraian” eman zituen, inolako ordenarik bilatu gabe (55 aldaera).

Zabalarenak badu, ordea, eranskin moduko bat, non berak lehenago *Arantzazu* aldizkarian argitaraturiko bi “erromantze” hauen forma berreraikiak gaineratu baitzituen: “Aguztuaren amabostgarren. El romance de la romería del cautivo” (8 ahapaldi) eta “Arantzazura egin dut promes. El romance de los romeros de Aránzazu” (25 ahapaldi).

Zer da “erromantze berreraikia”? Zabalaren ustez, Arantzazuko Erromantzeen jatorrian kanta nagusi bat (edo gehiago) dago, enbor gisa, gero herritarren ahotan adar ugaritan zabaldu dena, puskatan zatituz eta aldaeratan sakabanatuz. Puska eta aldaera horiek bateratuz, jatorrizko erromantzea –edo erromantzeak– berreraikitzen iritsi nahi luke berak, “testu zaarra berriztatuz” –“restaurar”– (EERV, 671. or.).

Bestelako iritzikoa zen Salvatore Mitxelena. Haren ustez, Arantzazuko erromantzeek jatorri herritar apalagoa izan zuten, eta ahapaldi

bakarreko edo gutxiko kanta moduan sortu ziren, erromantze edo tradizio ezberdinen abiapuntu bezala, eta horien inguruan joan ziren kantariak aldaera eta puska berriak gaineratuz eta gurutzatuz edota aldatuz; horrela gertatu dira gauzak herri guztien erromantzeen historian, beraren iritziz: “Lehendabizi, albiste-txamar bat baizik ez zenuen, estrofa bat edo beste. Gerora, pixkaka-pixkaka, rapsodia batua osatuko zaizu estrofa haiekin: horra erromantzea” (AHH, 64. or.). Aztertzaile kritikoari dagokio aldaera eta puskok bildu, ordenatu eta txukundu, eta balada osatzea. Horixe egin nahi izan zuen bere liburuan, Arantzazuko hiru erromantze nagusiak –lehenak– “osatuz”, Menendez Pidal-ek *Flor nueva de romances viejos* obran egin omen zuenaren antzera.

Poetari legokioke erromantzeen gain poema handia lantzea: “Azkenik, erromantze horiek herri-ahoa ugaltu direnean, Homero batek denak bildu eta mamituz, *Iliada* ederra josiko dizu zati (*fragmento*) horiekin” (id., ibid.). Bere aldetik horrelako zerbait eskaini nahi izan zuen –xumeagoa, jakina– *Arantzazu. Euskal Poema* obrarekin.

Jose A. Lizarralde eta Ignazio Omaetxebarriak ez zuten Arantzazuko balada-aldaera eta pusken jatorriari buruz beren teoria garbirik zuzenean jaulki, baina agerian utzi zuten norberaren ikuspegia, horiek tratatzeko bakoitzaren metodologian bertan. Lizarralderen ustez, jatorrian oinarritzko balada bat zegokeen: Errodrigo txo Baltategikoarena; eta horren garapen tematikoak lirateke ondorengoak, “Arantzazuko poema” handia eratzeko bidean; puska eta aldaera ugaritan etorri zaigu hori, ordea, eta horiek konparatu eta ordenatzen saiatu zen bera, Erromantze “handia” osatze aldera. Omaetxebarriak, bere aldetik, garai eta testuinguru historiko ezberdinei erantzuten dieten baladak ikusten ditu Arantzazuko tradizioan, sortzez autonomoak eta gaiez diferenteak, gero herritarren ahotan sarritan gurutzatu eta nahastu egin direnak, balada bakoitzean hainbat aldaera eratuz. Horrela, Arantzazuko balada-aldaera eta -puskak testuinguru historikoan kokatzeaz gain, horiek sailkatzen, horien kidetasun-ezberdintasunak nabarmentzen eta horien arteko gurutzaketak bilatzen saiatu zen.

Joxe Azurmendi dugu orain arte azkena Arantzazuko baladen jatorriari buruzko eztabaida honetan, gorago aipaturiko I. Etxebarriaren liburuaren epilogoan. Bere azterketa historiko-kritikoan nabarmen uzten du jatorrizko balada bakarra ez, baina hainbat daudela Arantzazuko tra-

dizio herritarrean, garai eta testuinguru historiko eta sozial –eta politiko– ezberdinetan sortuak, zio eta interes ezberdinek eraginda gainera. Horietako bakoitzak herritarren ahotan eman dituen kanta-aldaera ugariak ordenatu eta bateratuz erromantze osatua(k) bilatzea ez da Azurmendiren helburua. Garbi dago, Azurmendiren ikuspegi historiko-kritikotik begiratuta, ez lukeela ez lekurik eta ez zentzu handirik izango “Arantzazuko Erromantze handia” –bakarra edo– bilatzen saiatzeak, ez tradizioaren hasieran eta ez amaieran.

Dena dela, Arantzazuko “Balada edo Erromantze handiaren” bila ez bada ere, bi edo hiru (edo gehiago) balada ardatzezko edo nagusien bila saiatu, gorago aipatu ditudan autoreak eta beste saiatu dira nolabait, dozenaka eta dozenaka aldaeren ohianean ordena tematiko eta logiko errazionalagoa ipini nahian. Ahalegin horien berri ematera dator, etorri ere, liburu honen atal hau, aurreko atalaren eranskin modukoa: aski luzea, bestalde.

Ekarriko ditudan balada berreraiki edo osatuok, ia denok, argitaratuta daude, bat edo beste behin baino gehiagotan. Hala ere, interesgarria iruditu zait hemen denak batera ematea, ahaleginok alderatu ahal izateko, aldera daitezkeen neurrian.

Zuzenean balada-aldaera eta puskak bateratuz osaturiko testuak ekarriko ditut hona, ez jatorrizko kanta jakin baten gain sorturiko bestelako kantarik –Azkueren eta Omaetxebarriaren “Arantzazu aldean”, adibidez–, eta ez autore-poemarik, baladetatik abiatuz eta horietan oinarrituz edota horietako puskak ere erabiliz sorturikorik –S. Mitxelenaren hainbat–.

*Azken oharra:* Orain arte ez bezala, euskara batuko ortografiara ekaritzeaz gainera, forma dialektalak ere euskara batura ekarri ditut gehienbat berreraikitako balada hauetan, bertsoaren neurriak eta errimak uzten duenean, nahiz eta berreraikitzaileek beraiek jatorrizko formak jaso izan. Horrela jokatu dut, batetik, birlandutako testuak direlako nolabait, eta gaurko irakurlearentzat hurbilagokoak gerta daitezen, bestetik.



## Anonimoa

### MELODÍA DE NUESTRA SEÑORA DE ARÁNZAZU AI ARTZAINTXOA, AI ARTZAINTXOA

*Iturria:* G2T, 079-082 + 083-084

*Musika:* "Melodía de Ntra. Sra. de Aránzazu" (AAB, 644-652 or.)

+ "Ai artzachoa, ai artzachoa" (AAB, 781-782 or.)

AKDB, 195 erg.: "Ai artzachoa, ai artzachoa"

Liburuaren sarreran kanta honen aipamena egina dut, Arantzazuko Baladen doinuen harmonizazioaren prozesua azaltzean. Arantzazuko Bildumako G2T sortaren azken aldean (79-91 or.) balada-kanten hainbat partitura dago. Bilduma bereko REA/JK koadernoan edo beste nonbait aurki daitezkeen kantak dira; horien doinuak kopiatu, harmonizatu edota horien doinuen gain bestelako pieza musikalak moldatu nahi izan zituzten musikariek.

Hemengo hau dugu horietan aurrena eta luzeena, "Melodía de Ntra. Sra. de Aránzazu" deitua. Testu honen autoreak ez zuen literatur irizpide historiko-kritikorik erabili eta zazpi atal sailean jarri besterik ez zuen egin, testu bateratuan baino gehiago pieza musikalean bilatuz koherentzia. Arantzazuko Bildumakoak dira zatiok. Osaturiko kanta honetan badira gaurko Arantzazuko Bilduma eta sortetan beste inon ez dauden ahapaldiak ere: 5.a eta 7.a, hain zuzen.

Bi aldiz eta bi erataro dator musikatua testu osatu-bateratua: lehenengoa polifonikoz (G2T, 79-82 or.), bigarrena gregorianoz (G2T, 83-84 or.). REA/JK, 42-43 orrialdeetan dagoen "Ai artzachoa, ai artzachoa" kantatik abiatu zen musikaria – ABK liburuan argitaratuta dago (65-66 or.)–. Horko doinu bera aplikatu zien ondorengo atalei ere. Polifonikoan dauden bi ahapaldi falta dira kanta gregorianoan: goian aipa-

turiko 5.a eta 7.a, hain zuzen; badirudi, beraz, aurrenik ahots bakarrean konposatu zuela kanta autoreak, eta ondoren polifonikoa, ahapaldi horiek erantsiz.

Bi partituren kopiatzailea bat bera da, zalantzarik gabe; baina ez testu-bateratzailearen eta ez musikariaren berririk dakigu zuzenean; uste izatekoa da, Arantzazuko fraideren bat dela. 1886an, Arantzazuko Andre Mariaren koroazioaren kariaz antolaturiko lehiaketan aurkeztu bide zuen pieza hori; ez zuen saririk jaso (ik. 5. ahapaldiko koroazioaren erreferentzia).

Atalak eta ahapaldiak zenbakiz markatzea editore honen lana izan da. Ahapaldi gehienak errepikatuta datoz polifonikoan, doinu-aldaera edo tonu ezberdinean. Beren horretan, errepikatuta, jaso ditut, beraz, –ez *(bis)*’ seinale hutsez–.

## I/

- 1 Ai ARTZAINIXOA, AI ARTZAINIXOA,  
nire esan bat egizu;<sup>94</sup>  
aita *hori* ere harotza duzu,  
ermitatxo bat eidazu.

Ai artzaintxoa, ai artzaintxoa,  
nire esan bat egizu;  
aita *hori* ere harotza duzu,  
ermitatxo bat eidazu.

- 2 Hiru lata ta zazpi teila  
asko\_ 'ituela esaizu:<sup>95</sup>  
hiru lata ta zazpi teila  
asko\_ 'ituela esaizu.

Hiru lata ta zazpi teila  
asko\_ 'ituela esaizu:  
hiru lata ta zazpi teila  
asko\_ 'ituela esaizu.

<sup>94</sup> Jatorrizkoan ‘egin zu’ dator idatzita; Omaetxebarriak ‘egi zu’ zuzendu zuen gainean, baina OSJ kopian ‘egidazu’ idazi zuen; EERV-k eta ABK-k ‘egizu’ idatzi zuten.

<sup>95</sup> MSJ-k ‘azcoitubala’ dena batean interpretatu zuen. Partiturako hitzean lotura modukoa ageri da, ageri, baina musikak eskatuta izan daiteke.

- 3 Zenbait amaren bai seme maite(k)  
izango luke ostatu;  
izango luke ostatu eta  
kaliza gora altxatu.<sup>96</sup>

Zenbait amaren bai seme maite(k)  
izango luke ostatu;  
izango luke ostatu eta  
kaliza gora altxatu.

II/

- 4 Zazpi dontzeilek josi omen dute,  
Birjina Amaren beloa.  
Dontzeilak ere ederrak ziren,  
ederragoa beloa.

Zazpi dontzeilek josi omen dute,  
Birjina Amaren beloa.  
Dontzeilak ere ederrak ziren,  
ederragoa beloa.

III/

- 5 Denborarekin jarriko zaio  
koroia zilarrezkoa.  
Aloñan berak aukeratu du  
arantzazkoa tronua.

Denborarekin jarriko zaio  
Koroia zilarrezkoa.  
Aloñan berak aukeratu du,  
arantzazkoa tronua.

---

<sup>96</sup> REA/JK-ko jatorrizkoan "caliza ura alchatu" dago idatzita bietan; Omaetxebarriak 'ura' hitzaren ordez 'gora' idatzi zuen aurrenekoan. Eta 'gora' ageri da OSJ-n (ik. O4S, 42) eta ABK-n. EERV-k, ordea, 'ura' idatzi zuen, Omaetxebarriaren zuzenketari jaramonik egin gabe. Lehen puntuko parentesi arteko 'k' neuk erantsi dut.

IV/

6 Arantzazura egin dut promes,  
edo gau edo egunez;  
edo gau edo egunez eta,  
oinutsetan ta dolorez.

Arantzazura egin dut promes,  
edo gau edo egunez;  
edo gau edo egunez eta,  
oinutsetan ta dolorez.

V/

7 Neke hori gustoz igaroko dut,  
Amatxo, zure amorez;  
nire bihotza saltoka dabil,  
zu ikusitzeko pozez.

VI/

8 Izar eder bat ateratzen du [*sic*]  
urtean egun batean;  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.

9 Haren argitan ni joan nintzen  
Arantzazura bidean;  
Birjina ama ta bere semea  
topa nituen bidean.

10 Kontseilu on bat eman zidaten  
Ama-Semeen artean:  
ona ta umila izan nendila,  
munduan nintzen artean.

VII/

11 Ona ta umila izan nendila,  
munduan nintzen artean.  
Ez zitzaidala, ez, damutuko  
heriotzako trantzean.

Hona hemen atalez atal bakoitzaren iturria eta zenbait ohar:

I/ REA/JK, 42-43 or. Hiru ahapaldiko kanta da lehen atal hau; jatorrizkoan bezala errepikaturik dator ahapaldi bakoitza. Atal honetxen doinua aplikatu zien musikariak berreraikitakoaren ondorengoei ere. Aldaketa ortografiko txiki-  
kiren bat edo beste sartu zuen berreraikitzaileak. ABK-k (65-66 or.) eta EERV-k (695. or.) argitaratua dute atal hau; aurrenak, jatorrizko doinu eta guzti.

II/ REA/JK, 37-38 or. Josefa Auzmendirengandik jasotako "Arantzazura egin det promes" aldaerako 14. ahapaldia izan daiteke hau, errepikatuta, eta zerbait aldatuta; honetara dago jatorrizkoan: "Zazpi doncellak / josi omen dute / Birgiña Amaren belua, / Zazpi doncellak ederrak ziran / Belua ederragua".

III/ Ahapaldi errepikatu hau az dago partitura gregorianoan. Eta ez da ageri Arantzazuko Baladen Bilduman eta bertako sortetan ere. Seguruenik autore berreraikitzaileak gaineratu zuen, aurrekoaren osagarri edo.

IV/ Ahapaldi errepikatu hau ezaguna da hainbat balada-aldaeraren hasieratzat (ez errepikatuta). Ortografia, berriz, nahikoa berezia du, iturrietan ageri ez dena: egunes, dolores, oñutzetan. Ataltxo hau bera honetara dago REA/JK, 52. or.an, Etxarriko seminarista baten ahotatik jaso, doinu eta guzti: "Arantzazura egin det promes / oñutsetan da dolorez, / oñutsetan da dolorez eta / edo gau edo egunez (sic)". ABK-k (42. or.) eta EERV-k (678. or.) bere horretan argitaratu zuten hau ere.

V/ Ahapaldi hau ez dago partitura gregorianoan. Guztiz berria da, bestalde, Arantzazuko Baladen Bilduman eta bertako sortetan; ez hitzei eta ez ideari begiratuta aurki daiteke horrelakorik. Hemendik aurrera ez daude errepikatuta ahapaldiak.

VI/ Hitzez hitz hartuta, atal honetako hiru ahapaldion berdinek ez dut aurkitu Arantzazuko Bilduma eta Sortetan, baina bai oso hurbilekorik bat baino gehiago: Adibidez, REA/JK, 37-38 or., A-B zut.). Gai oso ezaguna da Santutegiko Baladen tradizioan.

VII/ Ahapaldi honen bigarren puntua aski normala da aurreko ahapaldia-  
ren ondorio gisa-edo, Arantzazuko Baladetan. Hemengo autore osatzaileak, ordea, bi puntuko bertsoa behar zuen nonbait, eta aurreko bertsoetik hartu zuen lehen puntua, haren oihartzun gisa edo.

**Jose Adrian Lizarralde**

**ARANTZAZUKO POEMA**

**“LA VIRGEN DE ARÁNZAZU EN EL ROMANCERO VASCO”**

*Iturria:* “La Virgen de Aránzazu en el Romancero Vasco”,  
in: *Arantzazu*, XII, 1932, 235-238 or.

Arantzazuko Baladen aldaeren interpretazioari buruz J. A. Lizarralderekin izandako eztabaida kontatzen digu M. Lekuonak.<sup>97</sup> Bera baladaren (koplaren) teknika literarioa eta muina aztertzearen aldekoa zen bitartean, Lizarralderen kezka nagusia aldaeretan jatorrena –“autentikoa”; jatorrizkoa?– zein zen jakitea omen zen.

J. Azurmendiren iritziz, Andre Mariaren agerpenaren gertakari harri-garrian ipintzen du Lizarraldek Arantzazuko erromantzearen sorburua, “koplaren bati balada handi bat inspiratuz” (...) “Agerpeneko erromantze bakar horren hondarrak eta aldaerak izanen lirateke han hemen sakabaturik egun aurkituriko hainbat puxketa” (...) eta “jatorrizko erromantze zaharraren «fragmentotzat» hartu ditu...” (ABK, 149. or.).

Neure zalantzak ditut horrenbestearino zehaz ote daitekeen Lizarralderen teoria edo ametsa, Arantzazuko Baladen aldaera eta pusken jatorriari buruzkoa. Lekuonari idatzitako gutunetan agian argi agertua zuen bere azterbidea, baina argitaratu, ez zuen horretaz lan teoriko apartekorik argitaratu; ariketa praktikoa bat eskaini zigun, ordea, “La Virgen de Aránzazu en el Romancero Vasco” artikuluan (*Arantzazu*, XII, 1932, 235-238),<sup>98</sup> non Arantzazuko Balada edo Erromantzearen –“Poema” handiaren– haria bilatu eta jarraiera agertzen baitigu.

---

<sup>97</sup> Ik. “Salbatore Mitxelena'ren «Arantzazu»”, in: *Lekuona'tar Manuel. Idaz-lan guztiak. II. Azken urratsak*, [Kardaberaz bilduma - 32], Librería Técnica de Difusión, Tolosa, 1987, 339-340 or.

<sup>98</sup> Artikulu hori bi emanalditan argitaratu zuten, autorea hil ondoren, *El Día* egunkarian (1935; lehen zatia irailaren 8koan).

Ordurako beharbada idatzia zeukan bere HVSA liburuaren sarrera Lizarraldeak. Bertako 5. atalean aurki dezakegu aipatua dudan ariketa praktikoaren oinarri teorikoa azalduta. "Poema" handiaren jarraiera logiko-tematikoa eta historikoa bateratsu doaz Lizarralderentzat; edo jarraiera historikoak erakusten digu jarraiera logiko-tematikoa ere.

Lau aldi –"jornadas"– bereizten ditu berak balada edo kanta handiaren sorkuntzan:

1. Hasiera-hasierako aldia, Andre Mariaren irudiaren "agertzea" –edo "aurkitzea", biak erabiltzen baititu– kontatzen duen kanta: "Errodrigotxo Baltzategiko", funtsean.
2. Bigarren aldia, XVI. mendearen erdi ingurukoa: ermitaren erai-kuntzari buruzko eztabaida eta tirabirak kontatzen dituen.
3. Erromesari buruzko kanta dator hirugarren aldian –"Ya se presente que en el poema ha de suceder ahora el canto dedicado al peregrino". Erromantzearen lau aldaera nagusi bereizten ditu Lizarraldeak hirugarren aldi honetan, herrialdeen arabera: a) Oñati ingurukoa edo Gipuzkoakoa, b) Bizkaikoa, c) Nafarroakoa; laugarren bat ere izan zen, Arabakoa, bere osoan geratu ez zaiguna, baina bai puskaren bat. Oñati aldekoaren adibide adierazgarriena "Abuztuaren hamabosgarren" hasten den kanta litzateke; Bizkaikoaren eta Nafarroakoaren adibide nagusiak, berriz, "Arantzazura egin dut promes" eta "Eguna zela eguna zela" –edota "Birjina Amaren bezpera da ta"– lirateke; Arabakoa, azkenik, erromesa gidatzen duen usoaren kanta litzateke, "Arantzazura egin dut promes" aldaeretako baten bigarren partea osatzen duena (ik. AKDB, 221. erg.).
4. XVII. mendeko edo geroagoko aldia – "Las adiciones hechas al poema en tiempos posteriores al siglo décimo sexto": Erromesen Arantzazuko gaubeilen inguruko kantak.

Andre Mariaren irudiaren "agertzearen" gertakari harrigarria erabakigarria izan zen Lizarralderentzat, historiara eta herri-literaturara ireki zuelako horrek Arantzazu. Horregatik, "Errodrigotxo Baltzategiko" kantaren jarraipen edo garapen logikotzat-edo hartzen zituen berak ondorengoak, berauen aldaera ugaritan, Arantzazuko poema handia osatzeraino.

Hasieratik bertatik koplari jakin batek poema handia asmatu eta kantatu izanaren ideia ez dut uste aurki daitekeenik Lizarralderengan. Horixe adierazten duela uste dut berak *Arantzazu* aldizkarian egindako “ariketak” ere; izan ere, poema hipotetiko hori lortzearen erromantzearen aldaerak –“variantes”– aurkeztuz hasi baitzen. Poemari hasiera emango dion “Errodrigotxo Baltzategiko” (hiru ahapaldiko kanta laburra) “la primera y más divulgada versificación” (235. or.) da berarentzat: poemaren lehen muina, bai, baina ondoren erromantze ezberdinetan garatuz eta osatuz joango zena, gaiaren aldetik eta historian barna.

Aurreko eskema teoriko horixe agertzen du ia erabat Lizarraldek 1933an *Arantzazu* aldizkarian eskainitako Arantzazuko “poemak”, artikuluen epigrafeek beraiek erakusten dutenez: 1. Variantes [Aparición de la Virgen *eta* Construcción de la ermita], 2. El peregrino, 3. En Aránzazu, 5. Ejercicios piadosos [santutegian], 6. Algo de idilio [baladaren aringarri poetikoa], 7. Escala del cielo [konklusioa, alegia]. Azken biak poemaren osagarri edo koroitzat ematen dituela dirudi Lizarraldek.

Hamabi aldaera edo puska bateratu zituen Lizarraldek “poema” handia osatzeko. Baina ez zigun eskaini hasieratik bururainoko ibilbide linealik eta irakurketa jarraikorik, aldaera eta pusken artean bere iruzkin eta ohar luzeak tartekatu baitzituen. Alde batera utzi ditut hemen iruzkinok eta balada osatuaren ahapaldiak bakarrik ipini ditut jarraian, autoreak markaturiko kapituluen jarraiera errespetatuz, berak gaztelaniaz emandako tituluen bidez adierazita. Atal bakoitzeko tarteko euskarazko epigrafeak sartu ditut neure aldetik, baladen aldaerak eta puska ezberdinak, autoreak lotzen dituenak, hobeto markatzeko. Horien arabera doaz balada osatuaren ondorengo oharrak ere, neure aldetik erantsitakoak.

HVSA liburuko VIII. kapituluan ere –“El peregrino de Aránzazu”– erromesaren balada-aldaeren bilketa apartekoa eskaini zigun Lizarraldek, gaiaren azalpenaren arabera ordenatuta eta nolabait lotuta; baina ez da berariaz egindako “Erromesaren poema” osatzeko ariketa, hemengo “Arantzazuko poemarena” bezalakoa. Horregatik ez dut hona ekarri.

*Oharra:* Eskuizkribuko hitzen batzuk oker irakurri zituela dirudi Lizarralderen artikuluko testuen kopiatzaileak: Arrodrigotxu (Errodrigotxo), santa Adrian (san Adrian / Santa Tria), onridotxo (ondotxo), alegen (allegau), etab. Balada osatua (berreraikia?) oro har euskara batuan idaztearekin batera, horrelako formak zuzendu egin ditut.



## [AGERPENA ETA ERMITAGINTZA]

### I/ Agerpena (tradizio nagusia)

- 1 Errodrigotxo Baltzategiko,  
nire esan bat egidazu;  
aita zurea harotza da ta,  
etortzeko esaiozu.
- 2 Ermitatxo bat egin diezadan,  
deritzona Arantzazu;  
hiru latatxo, zazpi teilatxo,  
hoietxek askoko ditu,
- 3 Ama onaren semerik asko [*sic*]  
han izango du ostatu,  
han izango du ostatu eta,  
bai sarri kaliza altxatu.

### II/ Agerpena (tradizio osagarria)

- 4 Nik zainduko (d)itut zure ardiak  
santa Triako haitzean,  
santa Triako haitzean eta,  
belartxo garbi batean,  
belartxo garbi batean eta  
elorriondotxo batean.
- 5 Elorri horri para izkiozu  
bi pilaretxo aldean,  
bi pilaretxo aldean eta  
hiru teilatxo gainean.

### III/ Oñatiarrak, Oñatikoak

- 6 Oñatiarrak, Oñatikoak,  
Ai zelan penatzen nauzu(e)n!

Zeuen San Migel Oñatikora  
birritan eratsi nauzu(e).

- 7 Hirugarrrenian banaramazu(e)  
gogoan izango duzu(e)...<sup>99</sup>

## EI PEREGRINO

### IV/ Abuztuaren hamabosgarren

- 8 Abuztuaren hamabosgarren,  
Jesus Maria goizean;  
Birjinearen debotatxo bat  
Arantzazura zihoan.
- 9 Oinetan ere ortozik,  
ta abitu beltza soinean,  
San Frantziskoren kordoitxo bat  
gerrian hiru doblean.
- 10 San Agustinen liburutxo bat  
eskutxo bien erdian.  
Pausoa baratz botatzen zuen  
Urtiagako gainean.

### V/ Eguna zela ta eguna zela

- 11 Eguna zela ta eguna zela,  
bart ilargia zenean,  
egunerako ailegau nintzen,  
zazpi legua bidean.
- (12) Zazpi legua eginda ere,  
Arantzazura nindoan.

---

<sup>99</sup> Jatorrizkoan ‘nazun’, ‘nazu’, ‘banaramazu’, ‘dezu’ dago idatzita: singularrean, subjektua pluralean egon arren. Seguruena Lizarraldeko zuzendu nahi izan zituen forma ‘arkaiko’ horiek, eta honetara idatzi zituen: nazuen, nazue, banaramazue, dezue. Euskara batuko formatara ekarri ditut hemen, baina ‘e’ pluralizatzailea parentesian artean utziz..

**VI/ Arantzazura egin dut promes**

- 13 Arantzazura egin dut promes  
edo gau edo egunez,  
edo gau edo egunez eta  
oinutsetan ta dolorez.
- 14 [Birjina Amaren bezpera da ta,]  
goazen Arantzazura,  
Santa Luziaren begi ederrak  
argi egiten digula.  
(Gau on Jaungoikoak digula.)
- 15 Izar eder bat ateratzen da  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean.
- 16 Haren argitan ni joan nintzen  
Arantzazuko bidean  
Birjina Ama ta bere Semea  
topa nituen bidean.

**EN ARÁNZAZU**

**VII/ Birjina Ama Arantzazukoa**

- 17 Birjina Ama Arantzazukoa,  
urre gorriaz koroa,  
urre gorriaz koroa eta  
zilar zuriaz lepoa;  
zilar zuriaz lepoa eta  
zeta dindilaz beloa.
- 18 Zazpi dontzeilek josi omen dute  
Birjina Amaren beloa,  
zazpi dontzeilak ederrak ziren,  
beloa ederragoa.

- 19 Birjina Amaren magal santutik  
iturri eder bat dijoa;  
egunean *be/in* han ura edanda  
uso zuria dijoa.  
Ai! hura ez da uso zuria.  
Aingeru goardakoa.

## EJERCICIOS PIADOSOS

### VIII/ Pauso santuak ongi kontatzen

- 20 Pauso santuak ongi kontatzen  
mundu honetan *lehenena*  
Ama Birjina (hasi) izan zen,  
hilez geroztik Seme ona.
- 21 Dударик gabe, egia dela  
*na/hi* duzu klaridadea?  
Ama Maria Agredakoak  
emanen dizu fedea.

### IX/ Birjina Arantzazuko

- 22 Birjina Arantzazuko  
lore ederrari,  
graziak eta alabantzak  
ematen nator ni.
- 23 Asko etortzen gara  
munduaren kabotik,  
hasi Frantzian eta  
Espainia guztitik.
- 24 Guztiok bidaltzen gaitu  
bai kontsolaturik,  
*lehenengo* konfesatuta,  
bai komulgaturik...

## ALGO DE IDILIO

### X/ Arantzazu mendiko

- 25 Arantzazu mendiko  
pagoaren ondoan,  
Birjina Arantzazuko  
neukan nik gogoan.
- 26 Birjina Arantzazuko,<sup>100</sup>  
Amatxo maitea!,  
ez eidazu mudatu  
hau nere semea. Loo, loo!

### XI/ Agur orain, dama gaztea

- 27 Agur orain, dama gaztea  
Arantzazura arteko;  
hantxe egongo naiz, besoak zabalik,  
zatozenez hartzeko.
- 28 Arantzazura erromerian  
na<sup>hi</sup> duzunean etorri,<sup>101</sup>  
amoriozko begi ederrak  
erakutsiaz elkarri.

## ESCALA DEL CIELO

### XII/ Mundu honetan gura duenak

- 29 Mundu honetan gura duenak  
Zeruko lorak ikusi,  
Arantzazuko mendiok gora  
behar du bidea ikasi.

---

<sup>100</sup> 'Arantzakoa' edo 'Arantzazuko' dago idatzita, jatorrizko aldaeren arabera. Lizarralderen 'Arantzazukoa' formak neurria hautsi egiten duela dirudi.

<sup>101</sup> Jatorrizkoan 'dozunian' dago idatzita, ez 'dezuenean' edo 'dozuenian'

**I. Agerpena** (tradizio nagusia) (REA/JK, 35. or. ). “Errodrigotxo Baltzategiko” –aldizkariko ‘Arrodrigotxu’ forma inprimategiko okerra da seguruenik– Euskal Herri osoan hainbat lekutan entzuten zela dio Lizarralde; “el fragmento regular y uniformemente rimado” iruditu zitzaion I. Omaetxebarriari ere, eta bere balada osatuaren buruan ipini zuen (ik. “Rodrigo, el hijo del carpintero”, in: *Arantzazu*, XXIX, 1944, 249. zenb., 260. or.; AIZ, 204-205 or.). ABK liburuak ere bere horretan jaso zuen (63-64 or.), doinu eta guzti; EERV-k, berriz ez zuen jaso forma autonomoan.

**II. Agerpena** (tradizio osagarria) (REA/JK, 37. or. eta 24. or. (3), A zut.). Bi lekuotan berdintsu ageri da atal hau; bietako transkripzio aldrebes samarra I. Omaetxebarriak “zuzendu” zuen. Bestalde, Lizarralderen artikuluko transkribatzailea ez zen oso fin ibili –‘Santa Adrian’, ‘Santa Tria’ edo ‘San Adrian’ idatzi beharrean; ‘onridotxo’ ‘ondotxo’-ren orde; ‘elorri ori’, ‘elorri orri’ idatzi beharrean...–. Omaetxebarriak REA/JK, 37. orrialdean finkaturiko testua ekarri dut hona. Jakin ondo daki Lizarralde Agerpenaren bestelako tradizio bati dagokiola aldaera hau –“los de Segura quieren que la aparición tuvo lugar en el puerto de San Adrián...” (236. or.)–, baina lehen atalaren osagarri iruditzen zaio, bestalde, eta horregatik Arantzazuko "balada handian" sartzekoa. Izatez, REA/JK, 24. or.ko 3 ahapaldiko aldaeraren azpian ‘Segura’ dago idatzita; horren lehen ahapaldia, berriz, parentesi artean ipini zuen, itxuraz Omaetxebarriak. Bada atal honen beste aldaera bat, REA/JK-n eta Arantzazuko oraingo bilduma eta sortetan ez dagoena, baina S. Mitxelenak bere *Ahoz aho* liburuan jaso zuena (AHH, 75. or.), eta tartean honela dioena:

Nik zainduko ‘itut zure ardiak Santa Triako aitzean,  
Santa Triako aitzean eta belartxo garbi batean,  
belartxo garbi batean eta elorri-ondo batean.  
Elorri horri para izkiozu bi pillaretxo aldean,  
bi pillaretxo aldean eta iru latatxo gañean.

Nabari denez, aldaera honekiko hurbilagoa da Lizarralderen testua, ABK liburuak (62. or.) eta EERV-k (698. or.) osorik eta modu autonomoan argitaratua baino (3 ahapaldiak).

**III. Oñatiarrak, Oñatikoak** (REA/JK, 26. or., A-B- zut.). “Mundu honetan gura dauenak” baladatik bereizitako 3. eta 4. ahapaldiak izan

daitezke hemengo hauek; horko beste ahapaldiak hemengo aurrekoetan jasota daude nolabait (forman nahiz edukian), eta horregatik bi ahapaldi horiek bakarrik atera zituen Lizarraldek. 2. ahapalditzat dagoena horrelaxe zegoen REA/JK-ko kopian; eta hirupuntukoa erantsi zion berak, bigarren puntua falta dela adierazteko edo. Omaetxebarriak jatorrizkoan ipinitako ahapaldien numerazioan ahapaldi bakarren hirugarren puntua litzateke hori. ABK-k (55-56 or.) eta EERV-k (691. or.) REA/JK-ko balada osorik argitaratu zuten modu autonomoan.

**IV. Abuztuaren hamabosgarren** (REA/JK, 23. or. (1), A zut.). Bost ahapaldiko kanta da jatorrizkoan; baina lehen hirurak bakarrik jaso zituen Lizarraldek. Oñatiko Bidaurretako Kaietanaren ahotatik jaso da kanta hau, Salvatore Mitxelenari jarraitzen badiogu (ik. AKDB, 007. erg.). Aldizkariko transkripzioan bada 'ta' hitza –Jesus *ta* Maria–, jatorrizkoan ez dagoena, eta bertsoaren neurria hausten duena; kendu egin dut, beraz; gainera 'Birjin(i)aren' hitzaren 'i' hori Omaetxebarriak sartua da eskuizkribuan, bertsoaren neurria osatzeko edo. ABK-k eta EERV-k osorik argitaratu zuten aldaera hau.

**V. Eguna zela ta eguna zela** (REA/JK, 25. or. (1), A zut.). Zornotzako Eujenio Larrañagaren ahotatik jaso eta horrela hasten den lau ahapaldiko balada-aldaeraren lehen ahapaldia zuela dirudi hemen Lizarraldek. Honetara jarraitzen du bigarren ahapaldiak jatorrizkoan: "... Birgiñie ta bere semie / topeu nittuzen bidien". Ondorengo bi ahapaldietan Arantzazuko erromesaren balada-aldaeretan oso ezaguna den gaia dator: Ama-Semeek erromesari ematen dioten aholkuarena, alegia. Jakin ez, zergatik baztertu zituen Lizarraldek bi ahapaldi horiek, berak osaturiko "poema" handiaren beste ataletan ere ez baita ageri. Balada osorik argitaratu zuten ABK-k (50. or.) eta EERV-k (687. or.). Lizarraldek berak Areatzako (Arratia) Eujenia Langararengandik jasotako baladaren beste aldaera bat argitaratu zuen (HVSA, 166. or.); baina hemengoaren aldean aski ezberdina da.

**VI. Arantzazura egin dut promes** (JK/REA, 37-38 or., A-B zut.). Horrelaxe hasten den 17 ahapaldiko aldaera luzearen lehen hiru ahapaldiak eta laugarrenaren parte jaso zituen hemen Lizarraldek. Bosgarren ahapaldian gorago aipaturiko erromesarentzako aholkuarena dator, baina berriro kanpoan utzi zuen gai hori. — Bigarren ahapaldiko azken lerroa oso arraroa da Arantzazuko kanta zaharretan, eta lekuz kanpo dagoela dirudi; horregatik Omaetxebarriak parentesi artean ipini zuen

eskuizkribuan eta baztertu bere OSJ kopian; ahapaldiaren bestelako hasiera iradoki zuen puntuzko lerroaren bitartez, eta, beraren iritziz, honetara hasiko litzateke ahapaldia: “Birjina Amaren bezpera da ta”. — Hirugarren ahapaldiko azken lerroko ‘gure’ hitza –jatorrizkoan halaxe zegoen– ‘ura’ (hura) interpretatu zuen Omaetxebarriak. — Laugarren ahapaldiko lehen eta laugarren lerroak jaso zituen Lizarraldek, baina tartean puntuzko lerro bat idatziz, jatorrizkoan akatsen bat dagoela adierazi nahian edo; akats hori zuzentzeko asmoz, hain zuzen ere, honetara idatzi zuen I. Omaetxebarriak ahapaldi osoa: “Aren argitan ni joan nintzan / Arantzazuko bidean, / Birgiña Ama ta bere Semea / topa nituan bidean” (ik. AKDB, 025. erg.); horrelaxe osatu dut Lizarralderena, euskara batura ekarriz.

**VII. Birjina Ama Arantzazukoa** (JK/REA, 37-38). “Arantzazura egin det promes” balada beraren 12-14-15 ahapaldiak aukeratu ditu hemen Lizarraldek, 12.eko errepikapenak kenduz. Jatorrizko testua zerbait murriztuta eta aldatuta dago atal honetan, eta lerroren batzuetan gaizki irakurrita –adibidez, ura au ≠ an ura–. Zuzenean jatorrizkoa ekarri dut hona, beraz, Omaetxebarriak bertan egindako moldaketa txiki eta guzti.

**VIII. Pauso santuak ongi kontatzen** (REA/JK, 41. or. (3), B zut.; CPV, X, 38-843, 983. or. edo G2T, 14. or.; CPV, IX, 14-729, 848-849 or.). Kanta honen bi aldaera daude behintzat Arantzazuko Bilduman, biak Azkueren CPV-tik jasoak: aurrena Arruako Joan Kruz Iriondorena –beste kanta baten eranskina–, eta bigarrena Oskozko Justa Goldarazena (“Amabost pausuz konponitzen da” hasten den lau ahapaldiko kantaren bigarren eta hirugarren ahapaldiak); horietako bat erabili zuen seguruenik Lizarraldek atal hau osatzeko. Parentesi harteko ‘(hasi)’ ez dago REA/JK-ko jatorrizkoan, baina bai CPV-ko aldaeretako batean; eta horrela irakurri zuen Omaetxebarriak.

**IX. Birjina Arantzazuko** (REA/JK, 33. or.). Kosme Lamarain fraideak Otxandion bildutako balada da atal honetarako Lizarraldek aukeratu duena. HVSA liburuan ere argitratu zuen (204. or.). Jatorrizkoan “Franzijan eta España guztitik” dago idatzita, ez “Franzi eta España guztitik” (ik. aldizkarian): neurriak ere hala eskatzen du eta.

**X. Arantzazu mendiko** (REA/JK, 31 or.). Arantzazuko umorezko koplak edo sehaska-kanta labur hau sartu nahi izan zuen Lizarraldek



“poema” handian. Zergatik? Seguruenik ukitu samur –idiliko– hori ere eta koplak bera jatortzat jo zituelako Arantzazuko balada herritarren tradizioan. Koplak bi aldaera nagusi ditu Arantzazuko Bildumakoetan: batak sehaska-kantaren itxura du, bere “loo, loo” epifonema eta guzti; besteak umorezko koplak dirudi –“ez eidazu mudatu / neure humoria” bukatzen da bigarren ahapaldia (G2T, 76. or.)–. Lehen aldaera aukeratu zuen Lizarralde, erromesaren otoitz airea ere baduelako edo.

**XI. Agur orain, dama gaztea** (REA/JK, 36. or., A-B zut.). Zazpi ahapaldiko balada-aldaeraren lehen eta hirugarren ahapaldiak aukeratu zituen Lizarralde atal honetarako; jatorrizkoa “Adios orain dama gaztea” hasten da. Lizarralde berak bildutako balada da, Aretxabaletako Goronaeta (Korueta) auzoan, Maria Azkoitiaren ahotatik. ABK-k (100-101 or.) eta EERV-k (369-370 or.) osorik argitaratu zuten REA/JK-ko balada.

**XII. Mundu honetan gura duenak** (REA/JK, 26. or., A-B zut.). Horrela hasten diren bi balada-aldaera daude Arantzazuko Bilduman, 7 eta 9 ahapaldikoak; eta beste hainbat aldaeraren barruan ere kantaturik dago gaia. Koruetako Maria Azkoitiaren aldaerakoa jaso zuen nonbait Lizarralde, “mendixok gora” forma hor bakarrik ageri baita –bestetan “mendixa gora” edo “mendan gora”–.

Jatorrizkoan honetara dago hitzez hitz eta hizkiz hizki Koruetakoa:

Mundu yonetan<sup>102</sup> gura dauenak  
 Zeruko lorak ikusi,  
 Arantzazuko mendixok gora  
 biar dau biria ikasi.

Balada osoaren ondorio moduan aukeratu zuen nonbait Lizarralde azken koplak hau.

<sup>102</sup> (i)onetan... ‘i’ eufonikoa.

## Ignazio Omaetxebarria

### RODRIGO, EL HIJO DEL CARPINTERO ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO

*Iturria:* “Rodrigo, el hijo del carpintero”.

*Arantzazu*, XXIX, 1944, 249. zenb., 260-264 or.; AIZ, 204-211 or.

I. Omaetxebarria dugu Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren biltzaile oparoenetakoa eta aztertzaile zorrotzenetakoa. Argitaratu, ez zuen askorik argitaratu gaiari buruz: artikuluren batzuk. Denak daude bilduta *Arantzazu izena. Evocación franciscana y proyección misionera* artikulubilduman (ik. bibliografian, AIZ). Oso baliozkoak zaizkigu gainera berak argitaratu gabe utzitako eskuizkribuak.<sup>103</sup> OEA siglaz dago izendatuta artxibo hori. Ezin dugu Omaetxebarriaren iritzi finko eta erabatekorik aurkitu horietan, hipotesiak eta bilaketa-eskemak besterik ez direlako, ez beti koherenteak, baina beti baliozkoak eta iradokiorrak.<sup>104</sup>

Omaetxebarriaren iritiz, balada ezberdinak daude Arantzazuko tradizioan, jatorrian autonomoak, garai eta leku ezberdinetan eta tradizio ezberdinetatik sortuak eta ondoren han eta hemen beren aldaerak eman dituztenak, eta batzuetan pusketaka kantatu izan dituztenak, behin baino gehiagotan bestelako enborreko puskekin nahasiz gainera. Ildo edo tradizio bereko aldaerak eta puskak bildu eta baladak osatzen baino gehiago kantak sailkatzen saiatu zen Omaetxebarria: sortutako garaien, gehien kantatu zituzten eskualdeen edota darabiltzaten gai nagusien arabera.

---

<sup>103</sup> Ik. Paulo Agirrebaltzategi, “Arantzazuko Baladak eta Kanta Zaharrak. Ignazio Omaetxebarriaren artxiboko corpus berria”, in: *Litterae Vasconicae*, 2010, 112. zenb., 119-126 or.).

<sup>104</sup> Omaetxebarriak Arantzazuko Kanta Zaharren alorrean egindako lana ezagutzeko, ik. Paulo Agirrebaltzategi, “Arantzazuko Kanta Zaharrak. Ignazio Omaetxebarriaren ekarpena”, in: *Cantabria Franciscana*, LX, 2009, 177. zenb., 31-44 or.

Sailkapen geografikoa eta kronologikoa alde batera utzirik, Omaetxebarriak iradokitako gaiezko sailkapena dagokigu batez ere orain eta hemen. OEA sortako 5. eta 6. dokumentuetan eskaintzen digu horietako sailkapen bana. 5.ekoa da osatuena eta zehatzena; horren osagarri baliozkoa da 6. dokumentua. Zazpi sail hauek ematen ditu 5. dokumentuan: A) Canciones aisladas – B) El hijo del carpintero – C) El peregrino nocturno – D) Fragmentos – E) La peregrina descalza – F) Rodil – G) Kanpanila txiki bat.

Lehen A) sailekoak –zortzi kanta– besteetan sailka ezinezkoak dira, batzuetan beren barruan aldaerak ere dituztenak, besteetan aldaera bakanekoak. Azken G) sailekoak bertso berriak direla dirudi (XIX. mendekoak); “Kanpanila txiki bat” izenarekin Telleriarteko Plazaolaren bertso sorta ospetsua adierazi nahi duela dirudi; horrekin batera “Pello Errota” aipatzen du: horrek Arantzazuko peregrinazioari buruz kantaturiko bertsoak, zalantzarik gabe –horrelako hiru bertso sorta ditu Asteasuko bertsolariak–. Beraz, A) eta G) alde batera utziz, besteak geratzen zaizkigu, Arantzazuko baladen beste hainbeste ardatz gisa.

B) **El hijo del carpintero**: 6. dokumentuan baladaren zortzi aldaera biltzen ditu, lehen ahapalditik hasita; baina beste hainbat baladaren barruan ere abesturik dago gai hori. Denen hasierak eta iturriak adierazten ditu.

C/D) **El peregrino nocturno**: 8 aldaera identifikatzen ditu, zuzenean gai hori darabiltenak (C); eta horietako bosten elementu edo zatiak aurki daitezke bestelako ahapaldietan ere (D).

E) **La peregrina descalza**: Hemen “Abuztuaren hamabosgarren” erromantzea seinalatzen du; baina une honetan badira dozenaren bat Arantzazuko Bilduman “Agostuaren (Agustuaren) amabostgarren (amaboskarren)” hasten diren aldaerak.

F) **Rodil**: Arantzazuko komentu-elizen erreketaren balada hau berandukoa da, XIX. mendearen erdi ingurukoa; ez du aldaera askorik eta ez du inola ere goiko hiru baladen ez pisu eta ez tradiziorik; baina Omaetxebarriak seinalatuta utzi nahi izan zuen.

Nahikoa ondo identifikatuta utzi zituen, bada, Omaetxebarriak Arantzazuko hiru balada nagusien gai ardatzak: B, C/D, E; baina horien historia aberatsik ez duten bestelakoak ahaztu gabe.

Sailkatzeaz gain, sail edo ardatz bakoitzeko aldaera eta puskak bilatu eta konparatzen saiatu zen Omaetxebarria; baina ez zigun balada “osaturik” eskaini, aldaera eta puskok ordenatu, txukundu eta hari logikoren batean bateratu eta lotuz, Lizarralde (1), Mitxelenak (3) eta Zabalak (2) eskaini zizkiguten bezala, bakoitzak bere erara eta bere irizpideekin. Omaetxebarriak ez bat, ez bi eta ez hiru. Berari ez zitzaion agian metodorik egokiena iruditu Arantzazuko Baladak aztertzeke, horrelako testuak berreraikitzen edo osatzen saiatzea. Bestelako azterbideak markatu zituen (ik. “La leyenda de oro”, in: AIZ, 212-219 or.).

“Errodrigotxo Baltzategiko” balada –berak romance de “Rodrigo, el hijo del carpintero” ere deitzen duena, eta S. Mitxelenak “Andre Maria agertu zenekoa” deituko zuena– XVI. mendearen hasieratakoa izan daiteke. Besteak beste, bertako bertsoetako batean ageri den “komentu poderoso” iragarpenean oinarritzen da: “Supondremos que se trata de los primeros tiempos de la habitación del convento por los hijos de San Francisco (1514), cuando tuvieron lugar los pleitos entre Dominicos y Franciscanos por su posesión, cuando ya era convento respetable, pero no se había borrado aún el recuerdo de la primitiva pequeña ermita, por lo cual era tanto mayor el entusiasmo que entre los fieles producía el contraste, no tan fácilmente explicable más tarde, al acostumbrarse a considerar el convento como cosa normal” (“Rodrigo, hijo del carpintero”, a.a., 211. or.). 1944an argitaratu zuen testu hori Omaetxebarriak. Urte berean ari zen S. Mitxelena bere *Aboz abo. Arantzazuko kanta zarrak* liburua idazten, eta, beraren iritziz, 1468an artzainak irudia aurkitu ondorengo urte hurbiletakoa da (ik. AHH (ADK-IX), 74-75 or.). J. Azurmendik, berriz, hirugarren lekuan ipintzen du, “Oñatiarrak, Oñatikoak” eta “Abuztuaren hamabosgarren” baladen ondoren.

Errodrigoren balada da, zalantzarik gabe, Euskal Herrian zabalduena eta ugariena, Omaetxebarriak berak idatzi zuenez: “Este romance, que está divulgado por Navarra (Larraun, Echarri), Vizcaya (Lequeitio, Luno, Villaro), Guipúzcoa (Oñate, Goronaeta...) y Alava (Aramayona), tiene infinidad de variantes. En la mayoría de estas versiones se combina con fragmentos de diferentes procedencias” (AIZ, 205. or.).

Horren aldaerak Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren “basoan” bilatzen eta identifikatzen saiatu zen Omaetxebarria. Baina horiek ordenatu, bateratu eta “garbituta”, ustez jatorrizko edo helburuan osa-

tu-itxurako poema bilatu beharrian, beren horretan aurkeztu zizkigun nagusienak bata bestearen ondoren ipinita, bakoitzaren jatorriaren berri emanaz eta beraien arteko kidetasunak eta ezberdintasunak erakutsiz. Beraz, Errodrigotxoren, edo Andre Mariaren irudiaren aurkikuntzaren, balada berreraiki edo osaturik ez daukagu hemen; baina baditugu beharbada horretara iristeko elementuak, aldaera eta puska ugari eta iradokiorrak begien aurrean ditugula.

Horrexegatik, hain zuzen ere, iturrietako testuak ekarri eta iruzkindu besterik egin ez duelako Omaetxebarriak, berak jaso bezala utzi ditut horiek, forma dialektal guztiekin; ortografiaren aldetik euskara batura aldatuta bai, baina morfologiaren aldetik ez, atal honetako beste balada (berr)eraiki eta osatuetan egindakoaren kontra.

### (A) ALDAERA AUTONOMOA

*Iturria:* REA/JK, 35. or. (?)

AKDB, 023. erg.

- 1 ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO  
neure esan bat eidazu:  
aita zurea harotza da ta,  
etortzeko esaiozu.
- 2 Egin deidala ermitatxo bat<sup>105</sup>  
deritxona Arantzazu;  
hiru latatxo, zazpi teilatxo  
hoietxek askoko ditu.
- 3 Ama onaren seme on askok  
han izango dau ostatu,  
han izango dau ostatu eta  
bai sarri kaliza altzatu.

---

<sup>105</sup> Jatorrizkoan "ermitatxo bat egin dezadan" (dezaidan, diezadan) dago idatzita.

**(B) NAFARROAKO ALDAERA**

*Lekukoa:* Juliana Etxarri (Etxarri-Larraun)

*Iturria:* CPV, X, 24-829, 961-962 or. – OEA, 29. dok.  
AKDB, 222. erg.

*Birjina Amaren bezpera da ta,  
goazen Arantzazura,  
Santa Luziren begi ederrak  
argi egiten digula.*

*Arantzazura bidea luze  
hara orduko kantsatu,  
Birjina Ama ta bere Semea  
bidean ditut topatu.*

*Kontseju on bat eman zidaten  
Ama-Semeon artean,  
ona ta umila izan nendila  
munduan nintzan artean.*

- 1 AI ARTZAITXOA, AI ARTZAITXOA,  
nere esan bat egizu,  
ait'ori ere zurgina dezu,  
honera bidali ezazu.
- 2 Ermita honi emaizkiozu  
apeotxu bi aldera,  
apeotxu bi aldera eta,  
zazpi teilatxo gainera.
- 3 Denporarekin izanen baita  
ermita kurioa,  
ermita kurioa eta  
komentu poderoso.
- 4 Zure ardiek [*sic*] ongi dabilta  
Santa Triako haitzean,  
belartxo goxo batean eta  
iturri baten aldean.

- 5 Iturri hartan jabonatzen da  
Birjina Amaren beloa,  
berak iruna, berak ehoa,<sup>106</sup>  
Birjina Amaren beloa.

**(C) AREATZAKO (VILLARO) ALDAERA**

*Lekukoa:* Eujenia Langara (Areatza, Arratia)

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* REA/JK, 25. or. (2), B zut.  
AKDB, 016. erg.

*Eguna zala, eguna zala  
bart gauberdia zanean,  
egunerako ailegau ginan  
zazpi legua bidean.*

*Birjinea ta bere Semea  
topau genduzan bidean.<sup>107</sup>*

*Emon oskuen kontseju on bat  
Ama-Semion artean...*

- 1 ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO,  
erdu hona ta entzuizu:  
aita zurea harotza da ta,  
arren esan bat eidazu.
- 2 Egin deiela ermitatxo bat,  
deritxona Arantzazu;  
hiru latatxo, zazpi teilatxo  
nunbaiten askoko ditu.
- 3 Hamaika amaren seme on askok  
han izango dau ostatu;  
San Frantziskoren semeak bere  
hantxe kaliza altzadu...

---

<sup>106</sup> "... berak iruina, berak egoa" idatzi zuen Azkuek, eta harengandik Omaetxebarriak.

<sup>107</sup> AKDB-ko aldaera ia denetan "topau nituan", "emon eustien" edo horrelakoren bat aurki daiteke: hau da, bakarra da erromesa.

**(D) ALDAERAK**

*Lekukoa:* Maria Azkoitia (Korueta, Aretxabaleta)

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* REA/JK, 26. or.

AKDB, 017. erg.

*Mundu honetan gura dabenak*

*Zeruko lorak ikusi,*

*Arantzazuko mendiok gora*

*behar dau bidia ikasi.*

**(D-1) Aldaera**

*Biltzailea:* Jesus Goitia (Lumo-Gernikan bildua)

*Iturria:* AIZ, 207-208 or.

AKDB, 258. erg.

- 1 ERRODRIGOTXU BALTZATEGIKO  
Birjina-bilatzalea,  
zorionean joan zinean  
a/huntzaren bila mendira.  
Birjinatxo bat hantxen egoan  
arantzan zeuri begira...
- 2 Ardizaintxoa, pastoretxoa,  
erdu hona ta entzuizu.  
Aita harotza dozu zuk eta,  
hari esan egiozu,  
egin deidala ermitatxo bat  
deritxona Arantzazu.
- 3 Hiru lata ta zazpi teilatxu,  
eurok na/hikua dituzu;  
ge/hiago behar baldin badozu,  
bertan aurkituko iatzu...



## (D-2) Aldaera

*Lekukoa:* Maria Azkoitia (Korueta)

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

*Iturria:* REA/JK, 27. eta 25. or.  
AKDB, 018., 190., 229. eta 016. erg.

- 1 ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO,  
Birjina-bilatzailea,  
a/huntzaren bila joan zinan zu (1)  
Arantzazuko mendira.
- 2 Birjina Ama bilatu zendun (2)  
Arantzan zeuri begira.  
Laister ta arin etorri zinan  
enbajadiaz herrira...
- 3 Oñatiarrak joan ziraden  
prozesioaz mendira... (3)

*Oñatiarrak, oñatiarrak  
gaxkiro –kazkiro– penatzen nozu  
Aita San Migel Oñatikora  
birritan eroan nozu.  
Hirugarrenez banarozazu  
gomutan eukiko dozu.*

## (A) Aldaera autonomoa

Iturri zehatzik ez du ematen Omaetxebarriak, seguruenik oso antzeko askotxo dagoelako Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren Bilduman; hori bera doi-doi ez dut inon aurkitu, hala ere. REA/JK, 35. or. koak berak baditu ezberdintasunen batzuk: “egin deidala ermitatxo bat” – “ermitatxo bat egin dezadan”, “Ama onaren seme on askok” – “Ama onaren semerik asko”... Gainera REA/JK-koa doinu eta guzti dago, eta lehen eta bigarren bertsoetan “bis” egiten du bukaerak. Omaetxebarriarenak bizkaiera-kutsu handiagoa du REA/JK, 35ekoak baino; agian bizkaierazko beste aldaeraren bat zuen berak esku artean.

Beste aldaera bat oso hurbilekoa REA/JK-ko 27. orrialdeko “Mundu onetan gura dabenak” hasten den baladaren amaiera da:

- 7 Errodrigotxo Baltzategiko,  
neure esan bat eidazu,  
aita zurea harotza da ta,  
itten bat eman eiozu.
- 8 Egin deidala ermitatxo bat  
deritxona Arantzazu,  
hiru latatxo zazpi teilatxo,  
oietxek askoko ditu.
- 9 Ama maitien seme on askok  
han izango du ostatu,  
han izango du ostatu eta  
sarri kaliza altxatu.

Seinalatzekoa da Omaetxebarriak baladari eman zion titulua: “Balada del hijo del carpintero”, horren aldaeretako elementu nagusia nabarmendu nahian edo: “Rodrigo de Balzátegui, pastor de cabras, era además, hijo de carpintero”. Normalean “Errodrigo Baltzategiko” –Errodrigotxo Baltzategiko– izendatu izan dute, ordea, aldaera gehienetako hasieraren arabera.

### **(B) Nafarroako aldaera**

“Birjina Amaren bezpera da ta” hasten den eta Omaetxebarriak “El peregrino nocturno”-ren balada deitzen duenaren –Nafarroan dago jasota batez ere–, horren barruan ageri den Errodrigotxoren kanta da hemengo hau. Omaetxebarriak aipatzen duen Azkueren CPV-ko aldaeraz gain, AKDB-en badaude beste hiru (Hermenejilda Lakuntzarendik Jokin Dorronsorok jasoa, eta Aitzolen Bilduman dagoena, 256. erg.; Julian Alustizak Etxarri-Larraungo Maria Lizarragandik jasoa, AKDB, 206. erg.; Omaetxebarriak berak Lakuntzako Martina Sanz Ganboaren ahotatik jasoa, AKDB, 205. erg.). Horietan denetan, hemengoan bezala, Andre Maria ez zaio izenez zuzentzen mutilari, eta “Ai artzaitxoa, ai artzaitxoa” deitzen dio.

### **(C) Bizkaiko aldaera (Areatza)**

“Eguna zala, eguna zala” hasten den beste aldaera baten barruan ere bada-  
go Errodrigotxoren balada, Mari Karmen Uriguenek Julia Uriarterengandik  
jasoa, non mutila “Erolitetxu Altzetariko” [*sic*] izenez ageri baita (AKDB,  
281. erg.).

## (D) Bizkaiko eta Leintz aldeko aldaerak

“Mundu honetan gura duenak (dabenak)” hasten den kantaren barruan ere ageri da Errodrigoren balada: Horietako bi aldaera dakartza hona Omaetxebarriak. AKDB datu-basean beste bi behintzat aurki daitezke: Maria Azkoitia berarengandik Koruetan jasoa (REA/JK, 26. or.; AKDB, 017. erg.) eta J. K. Gerrak bildutakoa (AKDB, 272. erg.).

### (D-1) *Aldaera* (Lumo-Gernika)

Jesus Goitia fraideak (Forua) Omaetxebarriaren eskuetan utzi zuen nonbait Lumoko aldaera hau, beste inongo iturritan ez baita ageri. Aldera hau ere “Mundu honetan gura dabenak” ahapaldiarekin hasten ote zen? Autonomo dauka jasoa Omaetxebarriak bere artikuluan.

### (D-2) *Aldaera* (Oñati - Leintz - Arratia - Araba)

Maria Azkoitiarengandik jasotako kanta osoaren barruan (REA/JK, 27. or.) “Oñatiarrak, Oñatikuak” ahapaldia dago ondoren tartekatua. Gai berari buruzko bestelako aldaera gaineratu zuen Omaetxebarriak hemen azkenean, honako oharrarekin (AIZ, 208. or.): “Casi todas estas versiones –exceptúese la de Luno– intercalan otro fragmento extraño, que la versión de Villaro trae al final”. Villaro-Areatzakoa jaso zuen, hain zuzen, hemen Omaetxebarriak (REA/JK, 25. or.; AKDB, 016. erg.). Omaetxebarriak berak eta bereziki J. Azurmendik autonomotzat jotzen dute jatorriz “Oñatiarrak, Oñatikuak” kanta: ez besteren erdian ez azkenean jartzekotzat.

## Salbatore Mitxelena

### ARANTZAZUKO LEHEN HIRU BALADAK OSATZE ALDERA

Salbatore Mitxelenak liburu osoa idatzi zuen Arantzazuko baladak aztertuz, horien artean nagusienak identifikatu eta osatzeko: *Aboz abo. Arantzazuko kanta zarrak*, 1944tik aurrera idatzia eta handik berrogei urtera (1984) lehen aldikoz argitaratua –hemen ABB siglaz izendatu dudana–. Horren eskuizkribua Arantzazuko Literatur Artxiboan dago (lehen, Zarauzko Frantziskotarren komentuko artxiboan, Caj 144, D 11). ADK liburuki haue-  
tan IX.ak Mitxelenaren liburu osoaren edizio kritikoa eskaintzen duenez, hara bidaliko dut irakurlea, hark eraturiko “osatu-txukunduen” berri zabalagoa jakiteko: *Ahoz ahoz. Arantzazuko Kanta Zaharrak* (AHH).<sup>108</sup> Hala ere, eta Salbatoreren ahaleginik gabe hemengo “Arantzazuko balada bateratuen” atal hau oso erren geratuko litzatekeelako, hemen ere sartu nahi izan ditut hark proposaturiko hiru balada bateratuak.

Mitxelenaren ustez, ezin da Arantzazuko jatorrizko balada handi bakarrak hitz egin. Gehiago dira Arantzazuko baladak edo erromantzeak: “Sei erromantze gizalditsu, osorik bezala; eta zenbait bakarrezko koplak apurño”, dio berak (AHH, 43. or.).

---

<sup>108</sup> Mitxelenaren obraren hiru fasetako testua daukagu: a) Autorearen eskuizkribua (ABA), b) horren lehen edizioa, K. Iturriak eta J. A. Gandariasek egina (ABB), c) jatorrizkoaren edizio kritikoa (P. Agirrebaltzategik eratua) eta ADK liburu sail honetan IX. liburukia osatzen duena (AHH).

Sei "erromantze gizalditsuok" zeintzuk diren ez du zuzenean esaten Mitxelenak. Dena dela, horien hasiera eta sorrera oso xumeak izan ziren, haren iritziz, eta ezarian ezarian eta puskaka joan ziren handituz eta zabalduz herritarren ahotan, bakoitza gai ardatzeko edo nagusiren baten inguruan.

Hiru balada aukeratu zituen Mitxelenak, Arantzazuko hiru lehenak beraren ustez (ik. AHH, 56. or.); eta bakoitzaren ardatzeko gai nagusia identifikatu zuen, hasteko: a) Andre Mariaren aurkikuntza eta ermitagintza, b) Seroraren Arantzazuko igoera, c) Erromesaren Arantzazura bidegintza eta bertako gaubeila. Eta honetara izendatu zituen hiru baladok: I. "Errodrigotxo Baltzategiko", II. "Abuztuaren hamabosgarren" eta III. "Arantzazura bidean. Erromeria".

Mitxelenaren "folklore-lanaren" helburua ez zen, ordea, aldaerak konparatu eta bateratzea bakarrik, horiek "txukundu" eta lotuz, balada osatua eta "hobetua" eskaintzea baizik. Honako irizpide eta arauok erabili zituen bere lanerako (ik. AHH, 64-65 or.):

- 1) *"Versión" edo era denak bakarrera ekarri.*
- 2) *Era zaharrena eta ederrena, biak bat datozenean, aukeratu; bestela ederrena, mamitsuena.*
- 3) *Gaiak etena duenean, hitz gutxienez eta herrikoienez eta egiatsuenez, herri-aseletik (tradiziotik) hornitu, iruzkinean agertuz.*
- 4) *Erdal hitzen batzuk, garbitu, aldatu.*
- 5) *Iruzkinetan epai ziurrik ezin denean, aieruz aztertu, galderaz adierazi. Eta esan dizudanez: Azken epaia geroaren esku utzi.*

– I –

## ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO

*Iturria:* Salvatore Mitxelena, *Ahoz aho. Arantzazuko Kanta Zaharrak* (Ed.: Paulo Agirrebaltzategi), [ADK saila, IX], 67-89 or. (ik. ABB, 633-643 or.)

Omaetxebarriaren bide bertsua jarraitu zuen Mitxelenak balada hau osatu nahian, aldaerak konparatuz (ik. ABB, 635-640 or.; AHH, 70-79 or.): Errodrigotxo Baltzategiko (jatorrizkoa) – Josefa Auzmendiren Nafarroako aldaera – Maria Azkoitiaren Koruetako aldaera... “Txoragarritzko berri gozoa” ere (REA/JK, 24. or.) aldaeratzat hartu zuen hasieran Mitxelenak (AHH, 80 or.); geroago konturatu zen nonbait kanta hori ez zela balada, Buenabentura Zapirainen *Antton Piperrri* operako zatia baino. Dena dela, *Aboz abo* liburuaren eskuizkribuan jasota utzi zuen (ik. ABB, 640. or.: oin-oharra, edo AHH, 79-80 or., 63.: oin-oharra).

Kanta guztiz sintetiko honetara ekarri zuen bide horretatik Errodrigotxoren balada osatua –“Honelaxe, motx-motx, honetara derizkiot nik eder politena, giharrena, esanguratsuen”– (AHH, 82. or.):

- 1 ERRODRIGOTXO JOAN ZENEAN  
ardiangana mendira,  
hantxe zegoen Birjina arantzan  
artzaintxoari begira.
- 2 Errodrigotxo Baltzategiko:  
ermitatxo bat eidazu,  
ermitatxo bat eidazu eta  
nirea izango zara zu.
- 3 Nire euskal seme on denek  
hemen izango dute ostatu,

izango dute ostatu eta  
euskal Meza non opaldu....

“... politena, giharrena, esanguratsuen” bai agian, baina soilduegia, murriztuegia ere iruditu zitzaion nonbait gerora, eta 10 ahapaldiko beste balada osatuago hau proposatu zuen (AHH, 83-85 or.):

- 1 ERRODRIGOTXO BALTZATEGIKO:  
Antxo-txapel deitzen dana,  
Aloña mendi tontorrean zen  
goiz-goizetikan joana.
- 2 Errodrigo txo hurreratzean  
arranaren elorrira,  
hantxe zegoen Birjina arantzan  
artzaintxoari begira:
- 3 Errodrigo txo Baltzategiko:  
nire esana egizu,  
nire esana egizu eta  
nirea izango zara zu.
- 4 Aita zurea harotza da ta,  
etortzeko esaiozu:  
Egin deidala ermitatxo bat  
deritzona Arantzazu.
- 5 Hiru latatxo zazpi teilatxo:  
hasteko nahikoa ditu.  
Nire euskal seme on askok hemen  
izango dute ostatu;  
San Frantziskoren semeek ere  
urre-kaliza goratu.
- 6 Denborarekin han izango da  
ermita kurioa,  
ermita kurioa eta  
komentu poderosa.

- 7 Nire kontura utzi ardiak  
abisu eman artean.  
Nik zainduko 'itut zure ardiak  
elorri honen aldean,  
elorri honen aldean eta  
belar onezko (garbizko) larrean.
- 8 Errodrigotxo laster joan zen  
Oñatiko kalera,  
agintariei, bertako denei  
berri ona ematera.
- 9 Oñatiarrak laster *joan* ziren  
prozesioan mendira:  
hantxe zegoen Birjina arantzan  
bere herriari begira:
- 10 Ene herri maite, ene Euskal Herri,  
ermitatxo bat eidazu,  
ermitatxo bat eidazu eta  
nirea izango zara zu.
- 11 Arantzazuko eliza *honetan*  
izan dezazun (izango dezu) ostatu,  
izan dezazun (izango dezu) ostatu gozo (eta)  
urre-kaliza goratu...  
(euskal Meza non opaldu...)

Balada aldaera eta puskak lotzeaz gain, nolabait birmoldatu egin zituen Mixelenak, eta ez da inola ere erraza zehaztea ahapaldi bakoitzaren oinarrian Arantzazuko Bildumako zein aldaera edo puska dagoen.

Balada laburraren nahiz luzeago honen azken ahapaldietako (haren hirugarreneko eta honen bederatzi-hamargarreneko) ideiak ez datoz, zuzenean behintzat, Arantzazuko baladetan. Dirudienez, osatze eta egokitze aldera ere erantsi zituen bere aldetik.



– II –

**ABUZTUAREN HAMABOSGARREN**

*Iturria:* Salvatore Mitxelena, *Ahoz aho. Arantzazuko Kanta Zaharrak* (Ed.: Paulo Agirrebaltzategi), [ADK saila, IX], 91-104 or. (ik. ABB, 645-651 or.)

Mitxelenaren AHH, 95-96 orrialdeetan aurki daiteke balada osatu hau. Testuaren aurretik honela dio: “Lau herritatik jasota lau aldiz dator kanta zahar hau gure artxibo-bilduman: pgs. 21, 23, 25. 23ko orrialdean luzeena honela:”... Eta ondoren dator baladaren testua. REA/JK koa-dernoaren orrialdeak ari da aipatzen Mitxelena. Izatez, horko 21-22 orrialdeetan bi aldaera daude, “Agustuaren amabostgarren” hasten direnak, ezkerreko zutabeen bata (7 ahapaldi) eta eskumakoan bestea (6 ahapaldi); 25. orrialdean ez dago horrela hasten den aldaerarik, baina horren aldaeratzat jotzen ditu nonbait Mitxelenak orrialde horretako “Egune zala ta egune zala” hasten diren bi aldaerak (bi dira eta ez bat). Bestalde, REA/JK-ko 20. orrialdean badaude “Abuztuaren hamabosgarren” baladaren beste bi aldaeren hasierako ahapaldiak, doinu eta guzti, CPV-tik jasoak, baina hango testu guztia kopian gabe (ikus osorik AKDB-n, 002. eta 003. erg.).

Eta REA/JK-ko 23. orrialdekoari buruz zer? Balada-aldaera nagusitzat eta nolabait eredutzat hartu nahi izan zuen nonbait 23. orrialdekoa Mitxelenak, testuaren buruan dioenez. Bere MSJ kopia daktilografiatuan (2. or.) REA/JK-ko 23-24 orrialdeetako testua dena batean jaso zuen berak, gerora Omaetxebarriak lau testu edo aldaeratan zatikatu zuena (ik. M4S, 2. or.; AKDB-ko 010. erg.). Banaketa horren ondorioz, lehen atala bakarrik litzateke (5 ahapaldi) “Abuztuaren hamabosgarren” baladaren aldaera.

Izatez, eta Mitxelenak testuaren buruan dioenaren kontra, ez dirudi REA/JK-ko 23. orrialdekoa jaso zuenik balada osatuaren eredutzat; REA/JK-ko 21-22 orrialdeko A) zutabeko aldaera ote? Hori izan daiteke, izan, aldaketaren batzurekin: Mitxelenak eginak. Baina azken aha-

paldi bat erantsi zion, hor ez datorrena. REA/JK-ko 21-22 orrialdeetako bigarren aldaeraren azken ahapaldia (6.a) izan daiteke; bestalde, Josepa Dorronsororen ahotatik Jokin Dorronsorok bildutako “Jesus esanda asitzen gera” hasten den baladan inspiratua dagoela ere esan daiteke –Aitzolen Bilduman dago azken hau, eta A. Zabalak argitaratu zuen (EERV, 700-701 or.; ik. AKDB, 254. erg.)–. Dena dela, lekuz kanpo ote dagoen balada osatuaren zortzigarren ahapaldi hau!.

Mitxelenak eredutzat hartu bide zuen aldaera ere (REA/JKko 21-22, A zut.) argitaratua du Zabalak (EERV, 703-704. or.); ABK-k ere bai (80-81 or.), J. K. Gerra emanez biltzailatzat –lekukoaren berririk ez dugu–.

Arantzazuko Bildumako aldaera hori hartu bazuen ere oinarritzat “serora erromesaren” balada osatzeko, ez zituen ahaztu bestelako aldaerak eta horietan agertzen diren formekin konparatu zuen oharren bidez (ik. AHH, 97-100 or.).

- 1 ABUZTUAREN HAMABOSGARREN  
Andre Maria goizean<sup>109</sup>  
Birjina Amaren debotatxo bat  
Arantzazura zihoan.
- 2 Oinetan ere zapata gabe,<sup>110</sup>  
abitu beltza soinean,  
San Frantziskoren kordoetxo bat  
gerrian hiru doblean.
- 3 San Agustinen liburutxo bat  
eskutxo biren erdian,  
Pausua baratz botatzen zuen  
Urtiagako gainian.
- 4 Hala ta ere baratzagoa<sup>111</sup>  
San Eliasen parean.

<sup>109</sup> REA/JK-ko aldaeretan “Jesus Maria” dator, eta ez “Andre Maria”.

<sup>110</sup> REA/JK-ko 21-22 orrialdeetako bi aldaeretan “Oñetan ere zapata gabe” dio puntu honek; 23. orrialdekoak berriz, “Oñetan bere ordozik eta”.

<sup>111</sup> REA/JK-ko 21-22 orrialdeetako aldaeran “Ala bere ta baratzagua” dio puntu honek; “aingeru batek irten zioskan” dio gainera jatorrizkoan bigarren puntuak eta ez “aingeru bat irten zitzaion” –Omaetxebarriaren “zuzenketa da azken hau–. Ahapaldi hau ez dago REA/JK-ko 23. or.ko aldaeran.

Aingerutxo bat irten zitzaien  
San Eliasen parean.

5 Salbetarako helduko zela  
Kurtzepizio-gainean,  
Kurtzepizio-gainean eta  
Birjina Amaren etxean.

6 Erregu eder egin zizkion  
Birjina Amari aurrean,  
Birjina Amari aurrean eta  
Santiagori oinean.

7 Moro herriko gatibu denak  
libra zitzala airean.  
Moro herritik banator ere  
neu ez naiz moro-umea.<sup>112</sup>

.....<sup>113</sup>  
.....

8 Be/in bide baten bilatu nuen  
Aingerutxo bat bidean,  
berriz ta ere bilatuko dut  
bide hartatik banoa.

---

<sup>112</sup> S. Mitxelenaren arabera, urruneko Santiagotik dator debotatxo erromesa; Joxe Azurmendiren arabera, berriz, hemengo Santiago hori izan daiteke Araozko Sandailiko ermitakoa: horren aurrean egina izango zion erromesak bere otoitza Done Jakueri. ("Arantzazuko kanta zahar zaharrenaz ohar historiko batzuk", in: *Arantzazuko Baladak edo Kanta zaharrak*, a.l., 161. or.).

<sup>113</sup> Puntuzko lerro hauek ahapaldiren bat falta dela adierazi nahi dutela dirudi. Baina Mitxelenak ez du esaten ezer bere azterlaneko oharretan hutsune horri buruz

– III –

**ARANTZAZURA BIDEAN**

*Iturria:* Salvatore Mitxelena, *Ahoz aho. Arantzazuko Kanta Zaharrak* (Ed.: Paulo Agirrebaltzategi), [ADK saila, IX], 105-144 or. (ik. ABB, 653-671 or.)

Arantzazuko erromesaren balada da hemengo hau, Mitxelenak “osatu” eta “txukundua”. Beraren AHH liburuan aurki daiteke (105-115 or.). “Arantzazura”, besterik gabe, ipini zion aurrenik titulua, gero aldatu, eta “Arantzazu-bidean” idatzi zuen; agian M. Lekuonak “Ama Birjiña eguna da ta” kanta “Arantzazuko bidia” izendatua zuelako. Ez du esaten Arantzazuko Bildumako zeintzu aldaera eta puska baliatu dituen osatzelanean; baina gehienak identifikatu ahal ditugu. Horietan egindako aldaketak banan banan aitortzen ditu autoreak (ik. *ibid.*, 130-141 or.).

Tarteko poema-atalen tituluak Mitxelenarenak berarenak dira. Atal bakoitzari buruzko ohar laburrak baladaren azkenean ikus daitezke, batez ere bakoitzeko iturriak seinalatzen dituztenak. Euskara batuko ortografiaren aldetik salbuespentxoren batzuk utzi ditut, errimari amore emanetz. Parentesi artean emandako aldaerak errespetatu egin ditut.

**Erromeria**

- 1 ARANTZAZURA EGIN DUT PROMES  
edo gau edo egunez,  
edo gau edo egunez eta  
oinutsik eta oinazez...
- 2 Arantzazuko Andre Maria  
gure Amatxo maitea:  
poz du haretzek seme-alabak  
erromerian joatea.

- 3 Arantzazura abiatzean  
Ez nuen (ez dut) besterik goguan:  
nola joan ta nola etorri  
kristau zintzoen moduan.

### **Pauso santuak kontatzen**

- 4-5 Pauso santuak kontatutzeko  
erromerian barrena,  
Birjinak berak ematen digu  
ejenplua ta kemena.  
Birjinak berak kontatu zituen  
mundu honetan aurrena  
Jesu Kristoren pauso santuak,  
hil orduko Seme ona.  
Dudarik duenak ikasiko du  
gau-bijilian egia:  
Ama Maria Agredakoak  
emango digu argia.

### **Bidean gaua**

- 6 Arantzazura bidea luze,  
hara orduko iluna...  
Santa Luzian begi ederrak  
argi egin dezaigula.  
Birjina Amaren promesadunak,  
gabon Jainkoak deigula!
- 7 Zeru altuan bide-erakusten  
izar ederrak ugari:  
galdu ez dadin Ama Birjinak  
piztuak erromesari...

### **Goiza. Ama-Semeak Kalbariora, bide-lagun**

- 8 Eguna zela ta eguna zela  
bart ilargia zenean,  
egunerako iritsi nintzen  
zazpi legua bidean.

- 9 Izar eder bat ateratzen da  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean...
- 10 Haren argitan abia nintzen (... nekez nindoan)  
Arantzazura bidean (... ustean);  
Arantzazura bidean ala  
Kalbariora bidean?
- 11 Birjina Ama ta bere Semea  
topa nituen parean.  
Ama kupidaz, Semea minez,  
oinutsik, gurutze-lorrean:  
Odola franko bazerieten  
gure ongarriz lurrean (bekatarien onean).
- 12 – Ene Semea, eutsi zapatak,  
jantzi izkidazu soinean.  
– Ez, Amandrea, largatu bedi,  
honela noan artean.  
Nik heriotza hartu behar dut  
gurutze gogor batean,  
gurutze gogor batean eta  
Kalbarioko gainean.  
Nik heriotza hartu behar dut  
Gurutze gogor batean.
- 13 Nere albotik zihoaztela (Nere aurretik...)  
Arantzazura bidean,  
kontseju on bat eman zidaten (kontseju hauxe...)  
Ama-Semeen artean:
- 14 – On ta umila izan nendila  
munduan naizen artean;  
penitentzia maite nezala,  
Ama-Semeen antzean,  
Ama-Semeen antzean eta  
Gurutze-bide berean.

- 15 Gero ez nuela damu izango  
mundutik nindoanean,  
mundutik nindoanean eta  
zerua irabaztean.

**Arantzazu, erromesaren Zerua**

- 16 Mundu honetan *nahi* dituenak  
zeruko lorak ikusi  
Arantzazuko mendian gora  
behar du bidea ikasi.
- 17 Arantzazura bidea luze,  
gainera aldapa-goria;  
aldaparen gain Haurtxoarekin  
zeru bera den Maria.  
Zilar labratuz atea eta  
diamantezko giltzia.  
Urre-siloian jarririk dago  
Birjina Andre Maria.
- 18 Harrimailatan altuan dago  
Birjina Begoñakoa,  
hala ta ere altuagoan  
Birjina Arratekoa;  
Birjina horietan ederrena zu,  
Ama Arantzazukoa.
- 19 Arantzazuko Andre Mariak  
zilar zuriz du koroa,  
zilar zurizko koroa eta  
urre dindilaz lepoa,  
zilar zuriaz lepoa eta  
India-zetaz beloa.  
Zazpi dontzeilak josten diote  
bere buruko beloa.  
Dontzeilak ere ederrak dira;  
Birjina ederragoa.

- 20 Arantzazuko Ama Birjinak  
eguteraan du leihoa;  
lurretik itzal darioneko (batetik...)  
zerurantz aldatzekoa. (bestera...)
- 21 Ama denetan xamurrena zu,  
Birjina Arantzazukoa:  
erromerian datorrenaren  
zerua eta gozoa.

### 1-3. Erromeria

Atal honetako lehen ahapaldia “Arantzazura egin dut promes” hasten den hainbat kanta-aldaeratan aurrena da; horietako ahapaldiaren bukaera “oinutsean ta dolorez”, edo antzeratsu ere izan ahal da; ‘oinaze’ hitza ez da erromantzeetan ageri, ‘dolore’ baizik. Bigarren eta hirugarren ahapaldiak “Adios orain, dama gaztea” erromantzeko (REA/JK, 36. or.) 2. eta azken ahapaldi moldatuak dira. Erromesaldia adierazteko darabil, jakina, Mitxelenak hemen ‘erromeria’ hitza.

### 4-5. Pauso santuak kontatzen

Azkueren CPV-en bi aldaera daude hemengo gaia kantatzen dutenak: “Pausu santuak ongi kontatzen” (CPV II, X, 38/843, 983. or.) eta “Amabost pausuz konponitzen da” (CPV II, IX, 14-729, 848 or.). Bi horien nolabaiteko moldaketa egin du hemen Mitxelenak. Lehen puntuko “erromerian barrena”: horrelako ideia edo esamolderik ez da Arantzazuko baladetan ageri.

### 6-7. Bidean gaua

“Arantzazura egin det promes” hasten den erromantze-aldaeretan ageri da nolabait tartean santa Luziaren ahapaldia. Izar bide-erakusleen ideia, berriz, “Izar ederrak argi egiten du” hasten diren kanta-aldaeretan ageri da bereziki (ik. Azkuek bildutako aldaera hauek: CPV, X, 44-849, 988-989 or. (AKDB, 244. erg.), CPV, X, 45-850, 990-991 or. (AKDB, 245. erg.) eta CPV, X, 46-851, 991. or. Azken hau REA/JK koadernora ere jaso, 45. or. (AKDB, 037. erg.).

### 8-15. Goiza. Ama-Semeak Kalbariora, bide-lagun

Zortzigarren ahapaldiari dagokionez, hamar bat kanta-aldaera daude AKDB-n ahapaldi horrekin hasten direnak, guztiak berdinak, hitzen baten grafia gorabehera: REA/JK, 25. or. (1), A zut. (AKDB, 015. erg.), REA/JK,



25. or. (2), B zut. (AKDB, 016. erg.), G2T, 23. or. (2) (AKDB, 163. erg.), OEA, 21. dok (AKDB, 213. erg.), etab. Gauez, ilargiaren argitan, bidea egiten duen erromesaren kanta da.

Ondorengo ahapaldiak, berriz, beste tradizio batekoak dira: San Joan eguneko izarrarenak. Gauez ilargi pean zazpi legua ibili ondoren, 9-10. ahapaldietan badirudi berriro abiatzen dela erromesa, San Joan goizeko izarrak lagunduta. Eguneko erromes-bidegintza honetan, berriz, (10-12 ahapaldiak) M. Lekuonak bildu eta argitaraturiko "Ama Birjiña eguna da ta" erromantze-aldaeraren 8-12 ahapaldiak ditu Mitxelenak oinarri. Bere erara moldatu zituen, ordea.

10-12 ahapaldiak kenduta, atal honen hari tematiko nagusia Azkueren "Izar eder bat ateratzen da / urtean egun batean" aldaeran aurki daiteke (ik. AKDB, 249. erg.). Aldaera hau ez zuen seguruenik Mitxelenak ezagutu, argitaratu gabe zegoelako; bai, ordea, Arantzazuko Bildumako antzekoa: REA/JK, 37-38 or.ko testua (AKDB, 025. erg.).

14. ahapaldiko "penitentzia maite izatea" ez da Arantzazuko baladetan ageri; baina bai "on eta umila" izatearena.

### 16-21. Arantzazu, erromesaren Zerua

16. ahapaldia "Errodogotxo Baltzategiko" baladaren buruan dago, sarrera gisa edo, REA/JK-ko bi aldaeretan (26. eta 27. or.) eta Joan Karlos Gerrak argitaraturikoan (*Los cantares antiguos del euskera*, San Sebastián, 1924, 182. or.). Mitxelenak atera egin du hortik, lekuz kanpo-edo zegoelakoan; eta hona ekarri du.

Arantzazuko erromesaren erromantzearen aldaeretako askotxo "Ama Birjina(ren) eguna da ta" edo "Birjina Amaren bezpera da ta" hasten dira; horien barnean dago 17. ahapaldia; modu edo testuinguru ezberdinetan. Ahapaldiaren azken puntua aldatu egin zuen Mitxelenak, Andre Maria zeruan irudikatuz edo, Kalbario-bidea egin ondoren. (Ahapaldi honen eraketari buruz xehetasun gehiagorako, ik. AHH, 111. or., 113. oharra).

18-19 ahapaldietako kanta leku askotan daukagu Arantzazuko Bilduman, aldaera txikiekkin; tartean elementu berriren bat edo beste sartu zuen, ordea, Mitxelenak hemen: erdibitu egin zuen kanta, tartean 19. ahapaldiko lehen parte "Arantzazuko Andre Mariak (...) India-sedaz beloa" sartzeko.

20. ahapaldia "Arantzazura egin dut promes" baladako 13. ahapaldia da (CPV, X, 15-820, 948 or.; AKDB, 221. erg.).

Azken ahapaldia (21.a) Mitxelenak bere aldetik erantsia dela dirudi, ez baita Arantzazuko Bildumakoetan horrelakorik ageri, ezta horrelako ideiarik ere. 18. ahapaldiaren oihartzuntzat-edo dago jarrita, autoreak berak adierazi zuenez, baladari bukaera egokia eman nahian, edo "koroa" modukoa ipini guran horri.

## Antonio Zabala

### ARANTZAZUKO BI BALADAK OSATZEN

S. Mitxelenak ez bezala ikusten zituen Antonio Zabalak Arantzazuko baladen jatorria eta ondorena; kanta osotua –edo kanta osotuak– izate-tik hasieran, aldaera ugaritan sakabanatuz eta hainbat puskatan nahas-tuz joan zen (edo ziren) ondoren herritarren ahotan, Zabalaren ustez. Jakin ere, ez omen dago ziurtasunez jakiterik bakarra izan zen Aran-tzazuko balada jatorriz ala gehiago izan ziren.

Honela dio Zabalak (EERV, 671. or.): “Arantzazuko kanta edo erro-mantze zaar auek irakurtzen asi eta laster, naaste aundia dagoela iku-siko du irakurleak. Bertsoa, alegia, eta bertso-lerroak ere berdin, toki jakiñik ez dute, eta ara eta onera dantza egiten dute. Oztopo aundia izan da ori guretzat. Taldeka bildu aal izateko oso lan zailla, alegia. Zenbat kanta diran ere ez baitakigu. Eta asieran kanta edo poema bakarra izan ote zan ere pentsa diteke. Orrela balitz, andik eta emendik bildu diran puskak zugaitz beraren adarrak izango lirake”.

Anfora txikitua berrosatzea-edo da, beraz, jatorrizko balada(k) be-rrearaikieza: lan nekeza, agian ezinezkoa. Hala ere, haietako bi behin-tzat identifikatu uste zuen nonbait, eta horiek berreraikitzen saiatu zen. 1969an argitaratu zituen bi artikulua *Arantzazu* aldizkarian: “Aguz-tuaren amabostgarren. El romance de la romería del cautivo” (XLVIII, 470 zenb., 26-27 or.) eta “Arantzazura egin dut promes. El romance de los romeros de Aránzazu” (XLVIII, 471. zenb., 17-21 or.); beraietan eskaini zizkigun bi balada “berreginen” testuak, gaztelaniazko itzul-pen eta guzti. 1998an EERV liburuko “Arantzazuko erromantze zaa-

rrak” atalaren eranskintzat sartu zituen artikulu biak (715-722 or.). I. Etxebarriak ere bere ABK liburuan jaso zuen horietako bigarrena (104-107 or.).

Orain arteko balada bateratuen autoreen (Anonimoa, Lizarralde, Omaetxebarria, Mitxelenaren) ondoren dator A. Zabala, 1969koak dienez bere bi pieza “berreraikiak”. Baina agian ez zituen horien ahaleginak ezagutzen, ez baititu inon aipatzen –anonimoa Arantzazuko artxiboko paperen artean zegoen, baina ez REA/JK koaderno nagusian; Lizarralderena eta Omaetxebarriarena *Arantzazu* aldizkarian zeuden argitaratuta, baina erdi galduta; eta Mitxelarenak argitaratu gabe zeuden artean–.

Agian horrela bakarrik uler daiteke nolatan ez zuen Zabalak Errodrigotxo Baltategikoaren “erromantzea” identifikatu, zuhaitz “bakararren” enbortzat nahiz zuhaitz autonomo gisa, berak identifikaturiko bien artean behintzat. Izan ere, Lizarraldek bere poema bateratuaren buruan jarri zuen Errodrigotxorena, anonimoak ere bai –“Ai artzaintxoa, ai artzaintxoa”–; Omaetxebarriak balada horren aldaerak bateratzean ipini zuen, hain zuzen, bere ahaleginik handiena, Arantzazuko balada guztietan nagusitzat hartuz edo; azkenik, Lizarraldek Arantzazuko baladarik zaharrenetakotzat zeukan eta ardatz nagusietakotzat, hainbat aldaera eta pusken artean. Zabalak, berriz, erromesaren baladaren barruan tartekatu zituen Errodrigotxori zegozkionak (irudiaren aurkikuntza, ermitagintza, etab.); eta “Oñatiarrak, Oñatikuak” kanta ere –Joxe Azurmendiren ustez, zahar-zaharrena– testuinguru horretantxe tartekatu zuen, irakurleak ikusi ahal izango duenez.

Gorago adierazitako irizpidearen arabera, ortografian ezezik, hitzen formetan ere euskara batura ekarri ditut oro har Zabalaren balada berreraikiak, bertsoaren neurriak eta errimak hala onartuz gero.

– I –

**ABUZTUAREN HAMABOSGARREN**  
**EL ROMANCE DE LA ROMERÍA DEL CAUTIVO**

*Iturria:* Antonio Zavala, *Euskal Erromantzeak. Cancionero Vasco*,  
[Auspoa liburutegia], Oiartzun: Sendoa arg., 1998, 715-717 or.

Dirudienez, ez Mitxelenak eta ez Zabalak izan zuten neke handirik erromes banakoaren balada, “Abuztuaren hamabosgarren” hasten dena identifikatzen –horren aldaerak ere nahikoa homogonoak dira–; eta biek erabili zituzten elementuak –puskak– eta osatu duten narrazioa berdintsuak dira. Mitxelenarenean hemengo 5. ahapaldia falta da –formaren aldetik ez dago han aingeruaren eta erromesaren arteko elkarrizketarik–, eta haren azkena berak asmatua da, gorago adierazi dudanez.

Neke handiagoa eman zien nonbait horko elementuen irakurketa historiko-kritikoa egiteak, eta Mitxelenarentzat penitentziatzko erromesaldian igotzen den serora, Zabalarentzat mairuen gatibua da. “Romance de la romería del cautivo” jarri zion Zabalak azpititulu baladari, eta beraren ustez, moroen eskuetan gatibu egon eta askatutakoren baten erromesaldia kontatzen du baladak: “Se trata, pues, del regreso de un cautivo a su tierra y de su romería, en acción de gracias, al santuario mariano” (EERV, 717. or.). S. Mitxelena eta beste batzuren ustez “debotatxo” hori serora da, ez moroen gatibu egona –Donejakueren eta moroen erreferentziak era ezberdinez interpretatu izan dituzte autoreek–.

Zortzi aldaera aurkitu omen zituen Zabalak balada honenak, Azkueren CPV-n eta Arantzazuko Bilduman. Orain AKZB-n bertan beste bi aldaera gehiago ikus ditzakegu (ik. G2T, 7 eta 75-76); Igone Etxebarriak beste bi argitaratu zituen (ABK, 86-87 eta 90. or.): Mikel Zarate Mintegian dagoena, bata, eta Gurutzi Arregik bildua, bestea.

- 1 ABUZTUAREN HAMABOSGARREN  
Andre Maria goizian,  
Birjina Amaren debotatxo bat  
zihoan erromerian.

- 2 Oinetan ere zapata gabe,  
abitu beltza soinean,  
San Frantziskoren kordoetxo bat  
gerrian hiru doblean.
- 3 San Agustinen liburutxo bat  
eskutxo bien erdian,  
pausoa baratz botatzen zuen  
Urtiagako gainian.<sup>114</sup>
- 4 Hala ere ta baratzagoa  
San Eliasen parean,  
aingeru batek irten zioskan<sup>115</sup>  
San Eliasen parean.
- 5 – Preguntatxo bat egin behar dizut  
aingerutxoan legean:  
Salbetarako helduko ote naiz  
Kurtzepizio gainean?
- 6 – Salbetarako helduko zara  
Kurtzepizio gainean,  
Kurtzepizio gainean eta  
Birjina Amaren etxean.
- 7 Erregu eder egin zizkion  
Birjina Amari aurrean,  
Birjina Amari aurrean eta  
Santiagori oinean.
- 8 Moro-herriko gatibu denak  
libra zitzala airean,<sup>116</sup>  
“moro-herritik banator ere  
neu ez naiz moro-umea”.

---

<sup>114</sup> EERV-n “San Eliasen parian” aldatu zuen bertsoaren bukaera. “Urtiagako gañian” da jatorrizkoa; San Eliasen (Sandailiren) parera iritsi baino lehenxeago dago Ur-tiagain.

<sup>115</sup> Bi aldaeretan horrelaxe dago; horietako batean Omaetxebarriak zuzendu (!?) zuen, “aingeru bat irten zitzaion” idatziz gainean.

<sup>116</sup> Jatorrizkoan ‘zezala’ (ez ‘zitzala’) da aditzaren forma; “los librara por el aire” itzu-li zuen Zabalak; baina ‘aidian’ (=airean) hitzak ‘azkar’ adierazi nahi du hemen.

## II

### ARANTZAZURA EGIN DUT PROMES

#### EL ROMANCE DE LOS ROMEROS DE ARÁNZAZU

*Iturriak:* 1) Antonio Zavala, *Euskal Erromantzeak. Cancionero Vasco* [Auspoa liburutegia], Oiartzun: Sendoa arg., 1998, 718-722 or.

2) “Arantzazura egin dut promes. El romance de los romeros de Aránzazu”, in: *Arantzazu*, XLVIII, 1969, 471. zenb., 17-21 or.

“Erromesen erromantzea” deitu zuen honen sarreran dio, hogeita hamaika aldaera aurkituak zituela kantarenak, denak zatikakoak. Izatez, balada-aldaera eta puska oso heterogenoak bateratu zituen Zabalak hemen: Irudiaren aurkikuntzako eta ermitagintzako balada-aldaerak, erromesarenak eta bestelakoak batean hartu zituen; guztien jatorrian erromantze bakarra ikusi uste zuen nonbait: “No pretendemos que el resultado obtenido sea el texto exacto del romance primitivo; pero sí creemos que da una idea más aproximada de lo que pudo ser éste” (EERV, 728. or.). Omaetxebarriak eta Mitxelenak tradizio ezberdinekotzat jo zituzten Errodrigo Batzategikoaren eta erromesen baladetak aldaerak, adibidez.

*Arantzazu* aldizkarian argitaratu zuen aurrenik erromantze berreraiki hau 1969an –gorago erreferentzia osoa–, eta gero EERV liburuan (718-722 or.). Aldizkarian hainbat oin-oharrez aberastu zuen testua, gero liburuan baztertu zituenak; hemen berriro jasoko ditut, oso interesgarriak direlakoan; berak ipinitako ohar-zenbakiak baliatu ditut, baina testuaren atzean jarri ditut oharrok.

- 1 ARANTZAZURA EGIN DUT PROMES  
edo gau edo egunez,  
edo gau edo egunez eta  
oinutsean ta dolarez.
- 2 Birjina Amaren bezpera da ta,  
goazen Arantzazura,

- Santa Luziren begi ederrak  
argi egiten digula. (1)
- 3 Izar eder bat ateratzen da  
urtean egun batean,  
urtean egun batean eta  
hura San Joan goizean. (2)
- 4 Haren argitan ni joan nintzen  
Arantzazura ustean,  
Birjina Ama ta haren Semea  
topa nituen bidean. (3)
- 5 Kontseju on bat eman zidaten  
Ama-Semeen artean:  
ona ta umila izan nendila,  
munduan nintzen artean.
- 6 Gero ez dudala damu izango  
zeruko tribunalean,  
zeruko tribunalean eta  
Jaungoikoaren aurrean, (4)
- 7 Errodrigotxo Baltzategiko  
Birjina-bilatzailea,  
zapatu egun batean joan zen  
mendira ardien bila.
- 8 Errodrigotxo joan zenean  
ardiengana mendira,  
Birjina ama bilatu zuen  
arantzan berari begira.
- 9 – Ai artzaintxoa, ai artzaintxoa,  
nire esan bat egizu,  
nire esan bat egizu eta  
nirea izanen zara zu.
- 10 Aita zurea harotza da ta,  
esan beharko diozu,

- ermitatxo bat egin deidala,  
deritzona Arantzazu.
- 11 Hiru latatxo, zazpi teilatxo,  
hoietzek askoko ditu,  
eta *gehiago* behar badira  
bertan agertuko zaizu. (5)
- 12 Denborarekin hura izango da  
ermita kurioa,  
ermita kurioa eta  
komentu poderosa.
- 13 Ama onaren semerik askok  
han izango du ostatu,  
han izango du osatu eta,  
sarri kaliza altxatu. (6)
- 14 Nik zainduko ditut zure ardiak  
Santa Tria-ko haitzean,  
Santa Tria-ko haitzean eta,  
belartxo goxo batean. (7)
- 15 Errodrigotxo laster joan zen  
enbajadiaz herrira,  
oñatiarrak laster joan ziren  
prozesioaz mendira. (8)
- 16 – Oñatiarrak, Oñatikoak,  
ai zelan penatzen nozun!<sup>117</sup>  
Aita San Migel Oñatikora  
birritan eroan nozu,  
hirugarrenez banaroazu  
gomutan eukiko dozu. (9)
- 17 Etxeak bana binaka dira  
Arantzazura bidean,  
etxea etxe seinalea da  
arbola eder bat aurrean.

---

<sup>117</sup> Ahapaldi honetako aditz-formak beren horretan utzi ditut, singularrean: ‘nozun’ (=nauzun, nauzuen), ‘nozu’ (nauzu, nauzue), ‘dozu’ (duzu, duzue).



- 18 Arbola eder bat aurrean eta  
mahats beltza beste aldean,  
mahats beltza beste aldean eta  
iturri hotz bat aurrean.
- 19 Iturri hartan bataiatu zen  
Kristo Erredentorea,  
Kristo Erredentorea eta  
guztien Salbadorea.
- 20 Birjina Ama Arantzazukoak  
eguzki aldera leihoak,  
batetik itzal darioneko  
bestera aldatzekoak.
- 21 Birjina Ama Arantzazukoak  
urre gorriaz koroa,  
urre gorriaz koroa eta  
zilar zuriaz lepoa,  
zilar zuriaz lepoa eta  
zeta-indiaz beloa.
- 22 Zazpi dontzeilek josten diote  
Birjina Amari beloa,  
dontzeilak ere ederrak, baina  
beloa ederragoa.
- 23 Birjina Amaren magal santutik  
iturri eder bat dihoa;  
Jesus, ai ura dultze ta fresko  
Amaren magalekoa!
- 24 Egunean be/in han ura edanda  
uso zuria dihoa;  
ai hura ez da uso zuria,  
aingeru guardakoa!
- 25 Jende guztia miran zegoen  
usoa nora zihoan,

hego txuriak han busti eta  
Paradisura dihoa.

---

(1) En una versión de Baraibar esta estrofa tiene seis versos por la inserción en el centro de estos versos: “Arantzazu'ra bidea luze, / ara orduko illuna...”

(2) He aquí una variante de esta estrofa y siguientes en una versión de Oñate:

Izar eder bat argitu zala  
Santa Anatxo goizian,  
beran argitan jua nintzala  
zazpi legua bidian.  
Zazpi legua bidian eta  
Arantzazu'ra nijoian,  
Birjiña eta Semia bere  
ara joiazan orduan.

Otra variante, de Ceánuri, dice así:

Egune zala, egune zala  
bart gaberdie zanean,  
egunerako egin nituzen  
zazpi legua bidean.  
Zazpi legua bidean eta  
Arantzazu'ra ni noian,  
Birjinea ta bere Semea  
topatu nituzen bidean.

(3) Este encuentro con la Virgen y su Hijo se describe así en una versión de Echarri Larraun:

Arantzazu'ra bidea luze,  
ara orduko kansatu,  
Birjiña Ama ta bere Semea  
bidean ditut topatu.

Pero, según una versión de Villaro, los peregrinos tienen otro encuentro:

Jua giñean Arantzazu're  
baña beti bidean,  
pastoretxo bat topau genduen  
arbola baten gañean.

(4) Estos consejos de la Virgen y su Hijo tienen estas variantes en las versiones:

berak jakiñen zuala gero  
zer egin al zezakian...  
gero eztuala damu izango  
zer egin al zezakian...

eurak lagunduko eustiela  
mundutik niñoanean...

- (5) La estrofa sobre la construcción de la ermita es en otras versiones completamente distinta. He aquí la de una versión de Echarri-Aranaz:

Elorri orri para izkiozu  
bi pilartxo aldean,  
bi pilartxo aldean eta  
iru latatxo gañean.

Seguramente debería decir pilaretxo, pero lo transcribimos tal como fue recogido. He aquí la variante de la versión de Echarri-Larraun:

Ermita oni emaizkiozu  
apeotxu bi aldera,  
apeotxu bi aldera eta  
zazpi tellatxo gañera.

He aquí la variante de una versión de Segura:

Elorri orri para leioke  
bi pillaretxo alboan,  
bi pillaretxo alboan eta  
iru latatxo gañean

- (6) Para alguna versión el cáliz es de oro: Urre-kaliza altxatu.  
Alguna otra introduce a los franciscanos:

San Frantziskoren semiak bere  
bai kalizia altxatu.

- (7) Una versión, de Echarri-Aranaz, alarga esta estrofa con otros dos versos:

belartxo garbi batean eta  
elorri ondotxo batean.

Para otra versión, en Segura, la peña es la de San Adrián: San Adrian'go aitzean...

- (8) He aquí el descenso de Rodrigo a Oñate según otra versión:

Errodillotxu laster juan zan  
bai Oñati'ko kalera,  
ango sazerdotiai  
zer zan kontu emotera.

- (9) Alguna versión emplea aquí el verbo "eratxi nozu" (me habéis hecho bajar), pero luego se ve mal para la medida: irugarrenez eresten nai banozu.

- (10) Para otras versiones es la misma Virgen la que, no sólo viste el velo, sino también la que lo hila y teje:

Berak iruin, berak eundu ta  
berak soñean darua...

Parece que el tema del velo se trataba con mayor detenimiento, pues en una versión, de Echarri-Aranaz, encuentro esta estrofa que no he sabido dónde colocar:

Zori onian jaiorik dago  
arren jabonaduria,  
arren jabonaduria eta  
Maria Magdalena.

Otra estrofa para la que tampoco he sabido encontrar sitio, es ésta que recogió D. Juan Carlos de Guerra:

Mundu onetan gura dabenak  
zeruko lorak ikusi  
Arantzazuko mendixa gora  
bear du bidia ikasi.

## ERANSKINAK

Liburuaren sarreran esandakoa gogoratu beharra dago hemen, hau da, Igone Etxebarriaren *Arantzazuko Balada edo Kanta Zaharrak* (ABK) liburuaren osagarria dela hemengo hau, hartan jaso baitzituen berak Arantzazuko Kanta Zaharren Bildumako REA/JK koaderno nagusiko baladak; hemen, berriz, eta orain arte bestelako sortetatik jaso ditut gehienbat baladen eta kopla zaharren aldaerak, Arantzazuri berari buruzkoak.

Bildumaren berri osoa emate aldera, ordea, bertako koaderno eta sortetan jasota dauden bestelako gai edo generoko kanta zaharren berri eman nahi izan dut eranskin hauetan; ohartaraziz, hala ere, Bilduma bereko bertso sortak ADK liburu sail honetako bestelako tomotan joango direla. Lau eranskinetan ordenatu ditut, beraz, hemengoak:

1. ARRATEKO BALADAK, ARANTZAZUKO BILDUMAKOAK.
2. GAI EZBERDINETAKO BALADA, KOPLA ETA KANTAK.
3. ARANTZAZUKO GAUBEILETAKO KANTAK.
4. ARANTZAZUKO ERROMESEN NEKALDI-KANTAK.

## I. ERANSKINA

### ARANTZAZUKO BILDUMAKO ARRATEKO BALADAK

Arantzazuko Baladak (Erromantzeak) eta Kanta Zaharrak biltzeko irekia zuen J. A. Lizarralde REA/JK koadernoak; baina hasieratik ageri dira bertan jasota Arrateko baladaren bi aldaera (Korueta Maria Azkoitiak eta Bermeoko Isabel Bazterretxeak kantatuak), B. Mendiak eskuz kopiatuta (118-119 or.). Hala ere, I. Omaetxebarriak hartu zien bereziki arreta Arrateko kantei, Arantzazukoak biltzen eta aztertzen hasi orduko; eta beste zortzi aldaera kopiatu zituen aurreko bien ondoren, bere eskuz; horietako bi berak bildutakoak izan daitezke: bata, Sor Maria de los Angeles Martitegiren ahotatik (Gernika, 1936), eta bestea Nikolas Iturbe frantziskotar arrasatearraren (“A. Iturberen”) amarengandik (1935). Beste seiak Polikarpo Larrañagak bilduak dira, eta 1926an argitaratuak (“Arrate”, in: *Itzaldiak* [4. saila], Donostia: Euskal-Esnalea, 1926, 125-128 or.). Geroago bere artxiboan beste bi ere jaso zituen Omaetxebarriak, Joan San Martinek bildutakoak, dirudienez (OEA, 25. dok.; AKDB, 217. eta 218. erg.).

Bi artikulu argitaratu zituen Omaetxebarriak Arrateko santutegiari eta bertako erromantzeei buruz: “Un antiguo santuario de la Inmaculada”, in: *Arantzazu*, XXIII, 1943, 240. zenb., 244-248 or. (ik. AIZ, 220-229 or.), eta “Sobre el poema viejo de Arrate”, in: *Eibar*, 1963 (6. zenb.), 7. or. Bigarrenak lehenengoaren bigarren zatia ia bere horretan jaso zuen. Arrateko baladen berri ematearekin batera, bi santutegien, Arratekoaren eta Arantzazukoaren arteko tradizio-hurbiltasuna, are kidetasuna, agertzen saiatu zen; ezberdintasunak ahantzi gabe, hori bai.

Zein kidesun dago Arantzazu eta Arrate santutegien artean? Artzain batek aurkitu omen zuen Arrateko irudia ere. Arantzazuko lehen ermitaren eraikuntzari buruzko “lehiaren” berri dakienak harrিতuta irakurririko ditu Joan San Martinek idatzitako hauek (“Arraten sortzen da bizitza”, in: *Zenbait, Piarres Laffitte-ri omenaldia* [Iker-2], Bilbo: Euskaltzaindia, 1983, 852 or.):

“Artzai batek aurkitu zuen Arraten Andra Mariaren irudia, kondairak dionez; eta Azitainera jaitsi omen zuten, Eibartik hurbilago edukitzeko.

Azitainen hasi ziren eliza eraikitzeke asmoz harriak biltzen, baina gauaz, elizagintzarako harriok norbaitek garraiatzen omen zituen Arrate gainera. Zaintzaileak jarri zituzten gauaz. Eta, zelatan zeudela, bei zuri eta belzdun gurdi bat agertu omen zen, aingeru itxurako neska eder bat bere gainean zela, eta harriak kargatuz esan omen zuen:

Aida, txuri ta belio;  
zelataka dagoanari  
begiak urten bekio;  
berriz makurka dagoana,  
oker gelditu beio.

Eta odei argitsu batek harturik eroan omen zituen gurdia eta beiak aingeru itxurako neskatila lirain zoragarriarekin. Zelatari ziren Pagoaga eta Zelai baserriko mutilak, bata begibakar eta bestea lepoker gelditu omen ziren eta arrezkero bi baserriotan begibakar eta lepokerrak jaiotzen omen dira”.

Eta San Martinek berak ohartarazten gaituenez, Euskal Herriko beste hainbat lekutan dago errepikatuta istorio berbera... Eta, gainera dezagun: beste herri eta bazter askotan ere bai.

Omaetxebarriak dionez, “Aránzazu y Arrate fueron dos de los más famosos Santuarios marianos del país. Y Arrate lo fue seguramente por su carácter concepcionista (...) Y así como en Aránzazu era casi imprescindible que los romeros confesaran y comulgaran, en Arrate se citan como funciones características la misa y la salve” (AIZ, 228. or.).

Arantzazun bertan ere indartsua izan zen, ordea, espiritualitate “inmakulista”; nola ez gero, Sortzez Garbiaren doktrinaren defendatzaile sutsu ziren Frantziskotarren ardura pean egonik Santutegia (ik. Jose A. Lizarralderen HVSA, 246-248 or.). Andre Mariaren irudia gordetzen zuen ermita txiki geratu eta XVI. mendearen erdi inguruan eliza handiagoa eraiki zutenean, erdian utzirik ermita historikoa, aldare nagu-

sian Sortzez Garbiaren irudia ipini zuten, geroago Arantzazuko jatorrizko irudia kaperatik aldare nagusira eraman zuten arte. Eta Arantzazuko Andre Mariaren jaia abuztuaren 15etik irailaren 8ra –Andre Mariaren jaiotzakora– aldatu zuten; handik urte gutxira aldatu zuten egun berera Arratekoarena ere –abendutik irailera ekarriz–, “Arrateko Andre Maria Sortzez Garbia” titulu eta guzti (ik. ibid., 98. or.; orobat Lizarralde beraren *Andra Mari. Reseña histórica del culto de la Virgen santísima en la provincia [Guipúzcoa]*, Bilbao: Impr. C. Dochao de Urigüen, 1926, 50-51 or., eta Ignazio Omaetxebarria, AIZ, 222. or.).

Bestalde, Arantzazuko eta Arrateko baladak gurutzatu egiten dira batzuetan. Deigarria da nola Arrateko elizkizun zerutiarretan San Frantzisko den ageri organo-jole. Alderantziz, Arrateko baladetako meza-ospakizunaren ideia Arantzazuko balada-kanta zenbaitetan ere ageri da.

Orain arte esandakoagatik guztiagatik, ez da harritzekoa Arantzazuko baladen artean Arratekoak ere aurkitzea. Eta ez da harrizekoa Igone Etxebarriak, bere *Arantzazuko balada edo kanta zaharrak* (ABK) liburuan Arratekoen eranskina sartzeko tentazioari ezin eutsi izana, horietako hainbat aurkituta Arantzazuko REA/JK koadenoan. Horko gehienak (zortzi) jaso zituen liburuan, koadernotik kanpo bestelako iturritan aurkitu zituen beste bost aldaerekin batera. Sorta ugaria eta ia osoa, beraz.

Baina liburu honek, I. Etxebarriarenaren gehigarria eta osagarria izatearekin batera, Arantzazuko artxiboko Kanta Zaharren Bildumako balada eta koplak aldaera guztiak argitara emateko asmoa duenez, hemen jarraian jaso ditut ABK liburutik kanpo geratu ziren Arrateko kanta-apurrak ere: REA/JK koadernoko bat (121. or., 4.a) eta Omaetxebarriaren OEA sortan aurkituriko beste hiru.



## AMA BIRJINA ARRATEKOA

AMA BIRJINA ARRATEKOA  
harkaitz arteko loria,  
hastera noa aingeruekin  
esaten Abe Maria.

*Lekukoa:* Jorje Irigorri

*Biltzailea:* Polikarpo Larrañaga

*Iturria:* REA/JK, 121 (4) or.

AKDB, 115. erg.

“Jorge Irigorri, aprendido de su abuela”, dio ahapaldiaren azpian. Gorago esanda dagoenez, Polikarpo Larrañagak bildua eta argitaratua da (“Arrate”, in: *Itzaldiak*, [Laugarren saila], Donostia: Euskal Esnalea, 1926, 125-128 or.). Iturri horretatik jaso zuen I. Omaetxebarriak eta REA/JK-n kopiatu, hango beste bosten artean.

Joan San Martinek ere argitaratu zuen kanta labur hau, Larrañagarengandik jasota berak ere (ik. “Arrateko kantategia”, in: Zenbait, *Homenaje a Odón Apraiz / Odon Apraizi omenaldia*, Gasteiz: Arabako Foru Aldundia, 1976, 245. or.; amonagandik ikasia zuen nonbait Larrañagak.

## ARRATEKO ZELAIKO

- 1 ARRATEKO ZELAIKO  
bai floridadea;  
handixe gora dago  
zerura bidea.
- 2 Aldatza igarota  
zelai landa baten,  
Birjina ta Semea  
dira han aurkitzen;
- 3 gura neuke hemendik  
zerurantz goratu,  
horretarako bada:  
Ama, Ama, zain gaitzazuz.  
Arrateko bai floridadea,  
handixek gora, gora bidea.

*Biltzailea:* Joan San Martin

*Iturria:* OEA, 25. dok. (2)

AKDA, 218-1. erg.

Joan San Martinek berak bildu zuen kanta hau, eta Omaetxebarriari esku-ratu zion nonbait, txukun daktilografiatuta, “Arrate-ko zelaiko” titulu pean. Lekukorik ez dakar. Ondoren beste kanta bat erantsi zuen, aurrekoaren bigarren partetzat entzun zuena nonbait. Eta honako ohar hau idatzi zuen tartean: “Bigarrenko bertsoak badu gure amak inoiz kantatzen duanaren antza (Gure ama jaiotzez Abadiño-koa da baña bere gurasoak Otxandio-koak zituan ta aieri ikasia du)...”.

San Martinek A) eta B) markatu zituen bi puskak; kanta beraren “bi bertsozat” jotzen zituen nonbait, eta beharbada bata bestearen ondoren entzun zituen. Baina argi dago bi kanta izan zirela jatorrian; edukiaren azterketak ere horixe erakusten du. Horregatik bi balada moduan eman ditut hemen: hemengo hau eta ondorengo.

## MENDIAK IGARO ETA

- 1 Mendiak igaro eta  
zelai eder baten  
Jesustxo topau nuen  
mezia esaten;
- 2 aingerutxo eder bi  
meza erasoten,  
aita San Frantziskoa  
organoa jotzen;
- 3 hamabi apostoluak  
koruan kantatzen,  
mila ta bost birjina  
mezia entzuten.

*Biltzailea:* Joan San Martin

*Iturria:* OEA, 25. dok. (3)

AKDB, 218-2. erg.

San Martinen ustez, kantaren jatorria Otxandion dago, bere amona otxandiarrek bere amari kantatzen omen zion eta (ik. aurreko kantaren azpian jasotako haren testigutza). Ez du Arraterik aipatzen kanta honek, baina garbi dago Arrateko balada-aldaeren gaia eta airea duela. Biltzaileak bertso bakarrean transkribatu bazuen ere, hirutan banatu dut, Arrateko kanta gehienek neurri eta bertso-banaketari jarraituz.

## ARRATEKO AMA

- 1 GOAZEN ARRATERA  
Mariarengana,  
goazen bai ematera  
laztan goxo bana. (*Berriz*)
  
- 2 Izar bat agertu da  
gutziz pozgarria,  
hara nola dagoan  
mendian jarria. (*Berriz*)
  
- 3 Poztu, bada, bai poztu,  
O! Euskal Herria:  
adi ezazu kontu [*sic*, kontuz]  
dakarren berria. (*Berriz*)

*Biltzailea:* Joan San Martin

*Iturria:* OEA; 25. dok. (1)

AKDB, 217. erg.

Joan San Martinek bildu, kopiatu eta Omaetxebarriari eskuratu zion non-bait kanta hau ere, Arrateko beste bi baladekin batera (OEA, 25 dok.). Hau ez da, ordea, “kanta zaharra”, ez balada; eliz kanta da, besterik gabe.

Azpian honako oharra dakar: “Juanito Gisasola eibartarrak armonizatua izan bear du. Atzeko bertso biak ez dute Eibar-ko euskeraren tankerarik; kipu-txa dirudi. Ta gañera Kristo-ren jayotzarena geiago dirudi”. Badu, bai, Gabon-kantaren airea; baina erromes-kanta da itxuraz; hitzen batzuk aldatuta, kanta bera aurki daiteke, Arantzazuko erromesentzako argitaratutako diptikoetako batean (REA/JK, 77. or.). Hemengoan “izarra” –Andre Maria? Jesus?– mendian jarria dagoen bezala, Arantzazuko kantan arantzan dago jarria.

Kantaren hasiera “Guazen arriartera” abesten omen zuten batzuek.

## HEGUAK BALIRADE

Heguak balirade  
argizerizkuak,  
urtuko litukie  
eguzki beruak,  
bai eta (i)ausi ere<sup>118</sup>  
ipartxo senduak.

*Lekukoa:* A. Nikolas Iturberen ama

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria

*Iturria:* GAK, XXXI. doinua

“Arrateko zelaiko / bai floridadie” baladaren, Igone Etxebarriak argitaratutakoaren (ABK, 121-122 or.) 3. ahapaldia da hemengo hau, aldaera txikiren batzurekin (ik. REA/JK, 117. or.). Azken hau ere A. Iturberen amarengandik jaso da, eta bederatzi ahapaldi ditu: lauko txikiak denak, hirugarren hori izan ezik, eta azkena. Dena dela, badirudi bestelako iturriren batetik kopiatu zuela GAK-en kopiazaileak, ez REA/JK-tik zuzenean, edo lekuko beraren beste kantaldiren batean jaso zuela; hala ematen dute aditzera bietako hitzen batzuren aldaerek: argizerizkuak – argizarizkuak, balirade - baliradez, litukie - litukiela, bai eta (i)ausi ere – bai eta ausi ere; gainera Aita Iturbe “N.” (Nikolas) izen eta guzti ageri da GAK-en eta gabe REA/JK-n.

The image shows a handwritten musical score on two staves. The top staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody is written in a cursive hand. Below the notes, the lyrics are written in a similar cursive script. The lyrics are: "6 guakba li ra de er pi. zer ie kiu ak urtu kolle kiu ki-e 8 - gus ki be-ru-ak bai eta (i)ausi ere - i partxo senduak". The number 6 is written above the first note, and the number 8 is written above the first note of the second line. The score ends with a double bar line.

<sup>118</sup> ausi = hautsi. ‘(i)’ hori bertso-kantariak batzuetan bokalen artean tartekatu ohi duen letra eufonikoa da.

## 2. *ERANSKINA*

### ARANTZAZUKO BILDUMAKO BESTELAKO BALADA, KOPLA ETA KANTAK

Garbi dago J. A. Lizarralderen proiektua Arantzazuko “Erromantzeen” bilduma egitea zela nagusienik, eta horrelakoak jaso eta kopiatzeko ireki zuen REA/JK koadernoan. Horiekin batera Arrateko baladaren batzuk ere agertu ziren, eta, honen aurreko atalaren sarreran azalduta geratu denez, I. Omaetxebarria sistematikoki saiatu zen Eibarko santutegiari buruzkoak ere biltzen, eta Arantzazuko Bilduman horiei lekua egiten.

Badira, ordea, Arantzazuko Bilduman bestelako gaiak aipatzen dituzten kantak ere, eta baladen (edo erromantzeen) edo koplak zaharren generoan sartzekoak; eta bestelako baladen eta koplak zaharren artean bada bestelako eskuizkriburik ere, gabon-kantak nahiz plaza- edo erromeriakorik jasotzen duenik, edota San Frantzisko Asiskoari kantatzen dion bertso sortarik.

Arantzazuri buruzko baladen eta koplak zaharren kontua eman ondoren, beraz, eta eranskin gisa edo, horrelakoak jaso ditut hona, Arantzazuko artxiboan galduta gera ez daitezken, besteak beste. Kantuok izan daitezke Arantzazuko biltzaileek beren landa-lanean bide batez entzun eta aurkitutakoak, eta, deigarriak eta baliozkoak iritzita, Arantzazukoekin batera Bildumara jasotakoak; ala izan daitezke, Arantzazuko kanten sortaren baten barruan sartuta zeudenak.

Horrelakoen hamabost aldaera edo puska identifikatu ditut. Bildumako REA/JK koaderno nagusian (8) eta G2T sortan (7) daude sakabatu-ta horietako ia denak.

Argibide horiek emanda, ulertuko du irakurleak hemengo eranskin hau nahas-mahas modukoa izatea, laburra baina heterogeno samarra, generoen, estiloen eta gaien aldetik. Seguru aurkituko duela tartean literatur pitxi ederrik ere.

Alde batera utzi ditut, bestalde, Arantzazuko Kanta Zaharren Bilduma berean aurkitzen diren bertso-paperak, edozein gaitakoak, ADK-ko liburuotan X. tomoa osatuko dutelako horiek; eta, jakina, ADK bereko III. tomorako utzi ditut, era berean, Arantzazuko kondaira kantatzen duten bertso sortak.

## BERGELOK AIDEZ AIDE

- 1 BERGELOK AIDEZ AIDE<sup>119</sup>  
ipartxo dultzia,  
bergelok aidez aide;  
ipartxo dultzia.
- 2 Landa min ederretan  
doien errekoa,  
hantxen bilatu neban  
Birjina Ama Andria.
- 3 Orrazketan zeguan  
buruko ilia;  
ez zan hura ilia,  
ez bazan urria.
- 4 Ile ondo bakoitzeko  
bai perla paria,  
ilia lotutzeko  
falta dau zintia.<sup>120</sup>
- 5 Birjina Ama Andria,  
beutso (sic) ule zintia,<sup>121</sup>  
kania lareun dukat  
Madrilen kostia.

---

<sup>119</sup> REA/JK-ko orrialdearen barrenean honako oharra dator: “Bergela: Abanico hecho de ojas verdes”. MEB-k argitaraturiko aldaeretan, bestelakoa da hasierako hitza: “Orriak aidez aide”, “Orbelak airez aire”, “Odeiak aidez aide”.

<sup>120</sup> “Adios orain dama gaztia” hasten den baladaren 4. ahapaldia zinta eder urdin-berdegorriaz, Arantzazuko erromesak bere maiteari eskatutakoaz, ari da (ik. AKDB, 024 erg.; ABK, 369-370 or.). Ez dirudi zer ikusirik dutenik bietako zintek.

<sup>121</sup> Jatorrizko eskuizkribukoa da “(sic)” seinalea.



6 Bergelok aidez aide,  
ipartxo dultzia;  
bergelok aidez aide,  
ipartxo dultzia.

*Lekukoa:* Araozko erromesak

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde

*Iturria:* REA/JK, 122 (A-B zut.)

AKDB, 117. erg.

Ber-ge- lok ai- dez ai- de i- partxo dultzia.

Ber-ge- lok ai- dez ai- de i- par- txo dultzia

a

J. A. Lizarraldeak Arantzazuko erromesen kanten artean ipintzen du hemengo hau ere, Arantzazurik aipatzen ez duen arren. Araozko erromesen ahotan ipintzen du, ipini ere (ik. HVSA, 178. or.), Arantzazuko erromes-taldeez ari dela: “Menos numerosa naturalmente, pero, tan devota y tradicional se debe considerar la caravana que todos los años por la primavera sube de la anteglesia de Araoz. Es popular aquí este canto que tiene aire de romería”... Eta ondoren oso-osorik dakar kanta. Uste izatekoa da, Lizarraldeak berak jaso zuela, eta REA/JK-n kopiarazi. Izatez, hemengo Andre Maria ez da elorri gaineko irudi irribarretsua, erreka ondoko dama ederra baino, lamiaren antzekoa.

B. Gandiagak Euskaltzaindiaren aurrean aurkeztu zuen erromantze hau, irakurketa poetikoa eginez (ik. “Hiru erromantze eta goratzarre bat”, in: *Euskera*, XX, 1975, 301-315 or.). Berak ez zekien nork bildua zen; seguruenik ez zuen Lizarralderen oharra ezagutzen.

MEB-k gure aldaera hau ez, baina erromantze beraren beste lau aldaera dakartza (92-97 or.), doinurik gabe. “Jainko-giroko” erromantzeetakotzat hartzen du, gatzelaniatzko “romance a lo divino” itzuliz horrela. Beste hainbat aldaeraren berri ere leku berean emana du (ik. 92. or.). I. Etxebarriak ez zuen bere ABK liburuan sartu, Arantzazuri buruzkoa ez delako agian.

## ALEJOTXO, JANTZI 'TTUZU

ALEJOTXO, JANTZI 'TTUZU  
pantalo berriak.  
Zer esango ote dizu  
Altsasuko *herriak*.

Altsasuko neskatxok  
euren kutralok  
enamoratu dira  
frantses mutilok.

Frantses mutilok doaz  
zubi berrin *behera*,  
baita neskatxok ere  
akonpainatzera.

Mutilok aurrera ta  
neskatxok atzera.  
Adios, Alejotxo,  
etorriko al zera.

Etxera joan eta  
Katalinek amari:  
Alejotxoren minez  
hiltzera noa ni.

Ixilik egon hakit.  
nere alabia,  
etorriko jakun bai  
Alejotxo guria.

T'andik etortzen baden  
hil dala berria,  
eskainiko jitxanau  
argia ta ogia.

Iturria: G2T, 77. or.

Doinua: Pello Zabala - Bitoriano Gandiaga

AKDB, 193 erg.

The image shows a handwritten musical score on two staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a 4/4 time signature. The melody consists of quarter and eighth notes. The bottom staff is in bass clef with a key signature of one flat and a 4/4 time signature. The bass line consists of quarter and eighth notes. The lyrics are written in Basque below the staves.

A - le - jo - txo jantzi ttusu kanta - lei be - rri - ak zer  
e - sango a - te a - zu a - ta - zu - ku e - rri - ak.

Bazen Arantzazun Balada eta Kanta Zaharren Bilduma eta sortetan koardnotxo bat (4 orrialdekoa?), orain nonbait galdua dena, eta 1973. edo 1974. urtean J. J. Iturriozek egindako fotokopiaren bidez ezagutzen duguna. Badi-rudi bost kanta daudela bertan: “Alejotxo jantzi ttusu” [sic] (77. or.) eta beste lau txiki (78. or.): a) “Astelena, martizena, eguastena”, b) “Udaberria datorrenian”, c) “Egun batian nijoalarik”, d) “Atanboratxo berria”. Azken lau hauek bata bestearen ondoan daude; lau kanta ezberdintzat hartzekoak direla uste dut, bai gaiari eta bai neurriari begiratuta. Horregatik, bost kantok bata bestearen ondoren jaso ditut hona.

Alejotxoren kanta hau Hiru Truku taldeak abestu eta argitaratu zuen bere “Nafarroako kanta zaharrak” CDan (2004), honako hiruzkin honekin: “Esta canción la encontramos en el archivo de Aránzazu. Según parece, a finales del siglo XIX vinieron a la zona de Alsasua numerosos trabajadores franceses para construir el tren. Y las chicas de Alsasua se interesaron por estos franceses. Uno de ellos era Alejotxo. Al final de la canción se cita también la costumbre que había de poner luz y pan cuando alguien se moría. La canción la encontramos sin música, por lo que utilizamos una melodía recogida por Azkue de boca de Francisca Irigoyen de Arizkun, para completar la canción”.

Askoz lehenago agitaratua zuen B. Gandiagak, “Bergelok aidez aide” kantarekin batera (ik. “Hiru erromantze eta goratzarre bat”, in: *Euskera*, XX, 1975, 301-315 or.). Eta bestelako doinua erantsia zion oin-oharrean dioenez (306. or.): “Baina nik kantuz emango dizuet. Gure aitak bertsoak kantatu egi-ten zituen, doinu jakinik baldin bazuten harez, eta ez baldin bazuten, sortu alakoaren gainean irakurriz. Haren harira jokatu dut hemen. Aita Pello Marik [Zabala] eta biok jarri diogu aidetxoa”.

## ASTELEHENA MARTITZENA EGUAZTENA

ASTELEHENA MARTITZENA EGUAZTENA,  
eperrak kantatzen du  
Joxe Lontxonian.  
Joxe Lontxo, Joxe Lontxo,  
martiri maitia,  
zelan pasatu degu  
juan den astia.

*Iturria:* G2T, 78. or. (1)

AKDB, 194-1. erg.

## UDABERRIA DATORRENIAN

UDABERRIA DATORRENIAN  
nik jakingo det zer egin,  
atxurra eta palia hartu ta  
Naparruara teilagin.

*Iturria:* G2T, 78. or. (2)  
AKDB, 194-2 erg.

Arantzazuko Bildumako aipaturiko koadernotxoak ez du kanta honen iturriaren berririk ematen. R. M. Azkuek horren aldaera argitaratu zuen 1922an (CPV, VII, 76/544 zenb., 724. or.), lekukoaren berri ere emanez: Alejandro Altube (Mondragoe):

Udabarria datorrenean  
neuk yakingo dot zer egin:  
artu atxurra eta palea  
Naparroara tellagin.  
Lara lara lara lala  
larala lara lara lara lala lala  
larala larala.

Arantzazuko eskuizkribua ez da, ordea, Azkuerenaren kopia; besteren batengandik jaso dago. Lekukorik ematen ez duen arren, gipuzkeraz kantatu zuen nonbait: ‘det’ (dot), ‘nik’ (neuk). Doinu eta guzti dator Azkueren bildumakoa; G2T-koak ez du epifonemarik, eta ez du doinurik ematen..

## EGUN BATIAN NIJOALARIK

EGUN BATIAN NIJOALARIK  
Aizkorriko mendietan  
artzain maiteak bisitatzera,  
zerbait harturik maletan,  
aitona *zaha*r bat bilatu nuan  
zebilela han *ihintz*etan  
ta, egun on! esan zizkidan [*sic*]<sup>122</sup>  
pipa harturik hortzetan.

*Iturria:* G2T, 78. or. (3)  
AKDB, 194-3 erg.

---

<sup>122</sup> Jatorrizkoan 'zizkidaa' ere irakur daitekeela dirudi; letra-transposizioa alde batera, 'zidan' edo 'zidaan' beharko luke nonbait.

## ATANBORATXO BERRIA

ATANBORATXO<sup>123</sup> BERRIA,  
Bilbotikan ekarria,  
bost errial pagatu ta  
erdia urre gorria.

*Iturria:* G2T, 78. or. (4)  
AKDB, 194-4 erg.

---

<sup>123</sup> atanbora: pandero, danbor, zaldabai (*Lavayru hiztegia*).

## EZ DOK, EZ DOK, BAI DOK, BAI DOK

EZ DOK, EZ DOK, BAI DOK, BAI DOK,  
inork andrarik ezin xok (ddok);  
Sasiolako komentutik(an)<sup>124</sup>  
hamalau frailek urten xok.

– Atsotxo batek esan ei xok,  
ez diela horrek hamalau.  
– Hamar Padriek, frailiek lau,  
horra nun dien hamalau.

Ondo esan ta, sarri esan (ta),<sup>125</sup>  
frailiek engainatu nau,  
sointxo berri bat ingo zidala,  
dendari kalien sartu nau.

– Horra nun donan<sup>126</sup>  
oihalak aukeran,  
gura badozan  
– Nik oihala hartu neban,  
baina frailiek  
dirurik ez eban.

Beti izan dot bildurra,  
frailien poltzia tximurra.

*Lekukoa:* Maria Jesus Igartuaren alaba (Araotz)

*Iturria:* REA/JK, 142. or.

AKDB, 124. erg.

---

<sup>124</sup> “Komentutik” zegoen idatzita hasieran eskuizkribuan; norbaitek erantsi zuen gero azken ‘an’ luzagarria. Bertsoaren neurriaren arazoa aparte, Araozko lekukoak nekez kanta zezakeen “komentutikan” forma.

<sup>125</sup> Parentesi arteko ‘ta’ hori (iturrian ‘da’) norbaitek erantsi zion jatorrizko testuari.

<sup>126</sup> Horrelaxe dago ebakita bertso hau jatorrizko eskuizkribuan.



## KRISTINAU ON BAT HILTEN DANIEN

- 1 Kristinau on bat hiltan dani  
egiten dabe bi parte,  
gorputze lurrez estaldu eta  
arimie paradisure.
- 2 Paradisuko atien dago  
bakarrik eta tristerik;  
Redentoriek urtetan deutso<sup>127</sup>  
piedadiez beterik.
- 3 – Kristinau ona, zuk zer dakazu  
mundu hontako gauzarik?  
– Umildadie, karidadie,  
ez dakat, Jauna, besterik.
- 4 – Horrexek biok dakarrezanak  
ez dau biherko besterik.  
Ia aingeruak, erduze hona,  
hartu egizue eskurik [*sic*].
- 5 Eruen eizue paradisure  
Birjina Amaren aurretik,  
Birjina Amaren aurretik eta  
santu guztien albotik.

*Lekukoa:* María de los Ángeles Martitegui (Gernika, 1936)

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria

*Iturria:* REA/JK, 126. or. (1)

AKDB, 122. erg.

---

<sup>127</sup> ‘Redentorien’ hitzaren aurretik ‘(Kristo)’ izena dago idatzita jatorrizkoan, parentesi artean; ez da, jakina, bertsoaren parte, iruzkin edo zehaztapen gehigarria baizik.

Ignazio Omaetxebarriak María de los Ángeles Martiteguiaren ahotatik jasotako kantetako bat da hemengo hau. Doinu eta guzti jaso zuen, baina doinua ez da bere informatzailearena. Hemengoaren gai bera darabilten bi aldaera jaso zituen Azkuek CPV-n: “Kristau onak bear luke” eta “Kristinau onak bear leuke” hasten direnak (ik. CPV, IX, 58-773 eta 59-774, 884-885 or.). Aurrena Olazagutiko Josefa Gaztanbidegandik eta bigarrena Murelagako Maria Martina Maruriren ahotatik jasoak dira. Bakoitzak doinu ezberdina du Azkuerenean. Omaetxebarriak Azkueren bigarren doinua aplikatu zion jasotako aldaerari. Hona berak idatzitako partitura:

Kristinau onak bear luke - ai egi-ten dabe bi par  
 te, gorpuzte erroan e-liza-ra ta buruz ertaldan.  
 ten da- be. *Maria Martine Maria, Murelaga, IX, 179*  
 Ogete - langurera dequ benderan, jenu salbadoria jaso da guberan  
 Baita beko amonak mela kantatzen du doin ori beza:

## [HOGEITA LAUGARRENA]

HOGEITA LAUGARRENA  
degu Abenduan,  
Jesus Salbadoria  
jaio da gaubian.

*Iturria:* REA/JK, 126. or.

AKDB, 123. erg.

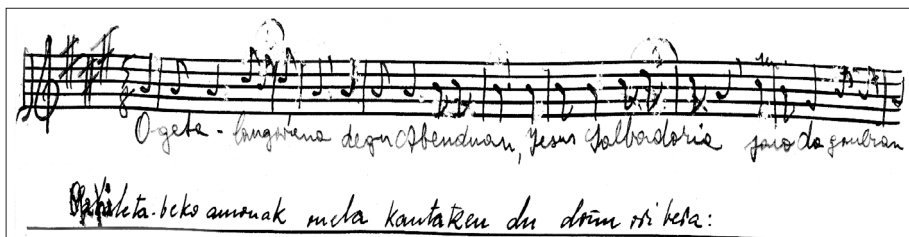
Gabon-kantaren puska da hemengo hau. Modu arraroan dago testutxoak kopiatuta, doinu eta guzti, Arantzazuko Bildumako REA/JK koadernoan. Kaligrafiak Omaetxebarriarena dirudi. Bestalde, beste norbaitek –itxuraz, Mitxelenak– zera dio jarraian: “Zabaleta-beko amonak onela kantatzen du doñu hori bera:”... baina kopiatu gabe utzi zuen doinua. Ezaguna da Mitxelenak bestelako kantarik ere jaso zuela Zabaleta-beheko emakumearengandik, bere *Ahoz aho* liburuan aitortzen duenez (AHH, 81. or.).

Bada Gabon-kanta ezaguna, “Hogeita laugarrena” hasten dena, eta lehen bi ahapaldietan honetara dioena.

Hogeita laugarrena  
degu abenduan,  
deseo genduen  
logratu genduan.

Gaueko hamabiak  
jo daben orduan  
gure Salbadoria  
jaixo da munduan

Bien sintesi modukoa dirudi gure ahapaldi bakarrek (ik., adibidez, Joan San Martin, “Gure amagandiko Gabon kantak”, in: Zenbait, *Federiko Krutwig-i omenaldia* [Iker-10], Bilbo: Euskaltzaindia, 1997, 304. or.



## AGUR, MUNDU ZORUA

AGUR, MUNDU ZORUA,  
agur gaurtik;  
agur, ene lagunak,  
bihotzetik.  
Danak itxiten dodaz  
Jesusgaitik.

*Iturria:* REA/JK, 19. or.

*Biltzailea:* Jose A. Lizarralde (?)

AKDB, 001. erg.

Nahiz eta iturriak ez ekarri ez lekukoaren eta ez biltzailearen aitorenik, badirudi Lizarralde jo dezakegula biltzailetzat, kaligrafiari begiratzuz; bere eskuz kopiatua zuen nonbait REA/JK koadernoan.

## ILARGI ARGIXA

- 1 ILARGI ARGIXA,  
nun zerade, Marixa?  
Zeruko izar ederra  
marinelaren gixa.<sup>128</sup>
- 2 Gaur dala jaiue jaio,  
gaur dala jaiotzia  
semia egin dabela,  
Birjina dontzailia [*sic*].
- 3 Beste andra guztiak  
*ohi* daue doloria,  
hark ez zun dolorerik,  
zelan zan Birjina.
- 4 Hotzari negarrez dago  
jaio dan infantia,  
amak esaten dio:  
ixi [*sic*, *ixo?*], neure Semia.
- 5 Bilozik bazagoz bere  
ez zara zu pobria,  
zeruak [*sic*] josirik dago  
zuretzat erropia.
- 6 Zeruan erropia ta  
munduan azotia,  
zu izango zara  
mundu honen jabia.

*Iturria*: REA/JK, 120. or. (1) (A-B zut.)  
AKDB, 111. erg.

---

<sup>128</sup> Kopiatzailearen oharra dago hitzaren alboan: “(sic: guía)”... ‘gixa’ hitza interpretatu nahian, dirudienez. Ahapaldi honetako oinak jatorrizkoaren ortografian utzi ditut.

[FRANTZISKO ASISKOA]

1 Bertsuak paratzeko  
jarri naiz zalantzan,  
Aita San Frantziskoren  
hondran ta alabantzan.

Zeruko Aita lagun  
nago esperantzan,  
zure doia ez banu  
ezin ezer esan.

2 Italiako lurrian  
santu hau jaio zan;  
ia pekatariak,  
aditu kontuan.

Tresabian jaio zan  
(Jesusen moduan),  
lan misteriosuak  
haren bataiuan;

3 aingeruak jaso zuan  
hura besuan,  
Jesusen antzekua  
izan zan munduan.

Frantziskok ama ona  
eta aita gaiztua,  
komertzianta aberatsa  
gizon sonadua.

4 Hala segitzia ez zan  
semearen gustua.  
Gurasua jarri zan  
txit haserratua.

Justiziara eraman  
koleran juezari,  
harek biak bialdu

obispo jaunari.

- 5 Gogua konplitzeko  
libre seme hori.  
Jaun zerukua zeukan  
santuak giari.

Frantziskok izan zuan  
zerutikan boza:  
giatu behar dezu  
fedeko eliza.

- 6 Esan hau konplitzeko  
santu honen poza,  
utzi alde batera  
munduko interesa;  
hortarako eskojitu  
beretzat probeza [*sic*] etc.

*Lekukoa:* Maria Jesus Igartua Gaztañaga, Araotz, 1935

*Biltzailea:* Ignazio Omaetxebarria

*Iturria:* REA/JK, 143. or., A-B zut.

AKDB, 125. erg.

I. Omaetxebarriak bildutako bertsoak dira nonbait, eta berak kopiatuak REA/JK-n. Lekukoaren izenaren azpian honako ohar hau idatzi zuen: “(Como se ve, las estrofas son desiguales y es muy insegura la versión ésta)”. Zortziko txikian ebaki ditut, eta egoki kantatzekoak direla dirudi; azken bertsoa geratu da airean, “etc.” horrekin. Seguruenik gehiago ziren bertsoak ere.

Bertsoak pora-ge/ko jari naiz zabaluzan eta gantzen/izkera on  
dhan aulabuzan. Heruko eta lazun nago esperantzuan,  
zure dnis ezman ezin ezet eman.

## AINGERU EDER BATEK

- 1 AINGERU EDER BATEK  
emanik berria,  
ia gizon egin zala  
Jaungoiko handia,  
desagerturik zure  
tristura guztia,  
hartu zenduan, Jose,  
atsegin haundia.

**Leloa** (estribillo)

*Kontsuelo horrengatik,  
Jose ta Maria,  
alkantza iguzute  
zeruko gloria.*

- 2 KONTSUELOZ BETE ZINAN,  
Jose, ekustean  
aingeru ta artzainak  
guztiak batean  
adoratzen zutela  
Belengo estalpean  
Jesus jaioberria  
ganadu tartean.

*Kontsuelo horrengatik...*

- 3 Pozik eman zinion  
Jesusen izena,  
bere Aitak zeruan  
paratu ziona,  
salbagilea dala  
esan nahi duena;  
horixen zan zurezat  
berririk onena.

*Kontsuelo horrengatik...*



- 4 Simeoni<sup>129</sup> emanik  
zeruko berria,  
gure salbagilea  
zala etorria,  
ekustean Jaunaren  
misericordia,  
hartu zenduan, Jose,  
atsegin handia.

*Kontsuelo horrengatik...*

- 5 Egiptora joanik  
han ailegatzean,  
hango idolo haiek  
lurrera erortzean,  
eta hori zure begiz  
ongi ekustean,  
atsegin handia zan  
zure bihotzean.

*Kontsuelo horrengatik...*

- 6 Galilea aldera  
berriz itzultzeko,  
esanik Aingeruak  
ez ikaratzeko,  
haurra bere Amarekin  
zerekin hartzeko,  
ez zegoala beldurrik  
ia haurra galtzeko.

*Kontsuelo horrengatik...*

- 7 Jesus bilaturikan  
juduen elizan,  
ekusirikan nola  
disputan ari zan,  
doktore haiek ezin  
konbertiturikan,

---

<sup>129</sup> Badirudi 'Simeonic' irakurtzekoa dela hitza eskuizkribuan.

zure bihotza pozez  
negarrez hasi zan.

*Kontsuelo horrengatik...*

*Iturria:* G2T, 71. or.

AKDB, 289. erg.

1868koak dira bertso hauek. Orduan ez zegoen fraide-komenturik Arantzazun, eta santutegiko apaiz kaperau moduan bizi ziren bertan fraide esklastaturen batzuk. Horietakoren batek –jakin ez zeinek– bere adiskide Joan Bautista Oleaetxea Ikaztegieta parrokoari idatzitako gutunean daude bertso hauek. Honetara dago datatuta gutuna: *Aránzazu, 5 de marzo de 1868*. Eta honako helbidea gutun-azalean: “Guipúzcoa - Sr. Dn. Juan Bautista de Olaechea, Rector por Tolosa en Icasteguieta”. Ez da erraza irakurtzen eskuzko gutuna gure fotokopian, baina honelatsukoa da:

*“Querido Juan Bautista: ay [sic] le remito unos versos que a toda prisa he puesto a mi modo; porque la traducción literal del castellano no me gusta. Esa la cantan en Lizarza. Éstos van en octava, con el estri-villo en cada octava: haber si (...) se amoldan (?), pues yo no tengo ya más habilidad”.*

Azkenik, honetara dago gutunaren amaiera:

*“Nosotros estamos locos de contento cantando Benedi...”*

“Benedictas”? Hortik aurrerakoa janda dago fotokopian. Garai hartan maiz kantatzen zuten horrela izendaturiko Andre Mariaren Bezperen otoiz-ordua.

San Joseri eskainitako bertsoak dira hemengo hauek; garai hartan bazen “San Joseren zazpi atsekabeak eta zazpi atseginak” izeneko debozioa, oso zabaldua parroketan eta fededunen artean; horretarako idatzitakoak dira, bada, bertso hauek: atsekabe-atseginaldi bakoitzeko leloa eta zegokion estrofa kantatzeko.

## IKUSTEAN BELENEN

- 1 IKUSTEAN BELENEN  
haur jaioberria,  
txit haundia zan, Jose,  
zure alegría.

### **Leloa**

*Kontsuelo horrengatik  
Jose ta Maria,  
alkantza iguzute  
zeruko gloria.*

- 2 AINGERUZ BETERIKAN  
portale guztia  
ikustean, zenduan  
atsegin haundia.

*Kontsuelo horrengatik...*

- 3 Jesusen izen gozo  
ta zoragarria  
paratzean, zenduan  
atsegin berria.

*Kontsuelo horrengatik...*

- 4 Jauna haur bat eginik  
eta haur txikia  
ikusteak, bai zizun  
eman pozaldia.

*Kontsuelo horrengatik...*

- 5 Egiptoko idolo  
lurrera eroriak  
aumentatu zizkizun  
gozamen aldiak.

*Kontsuelo horrengatik...*

6 Galileara itzulita,  
Jesusen bizia  
seguratu zanean,  
hura alegria!

*Kontsuelo horrengatik...*

7 Tenpluan erakusten  
doktrina berria  
bilaturik, bete zan  
pozezko neurria.

*Kontsuelo horrengatik...*

*Iturria: G2T, 70. or.*

*AKDB, 188. erg.*

Arantzazuko aurreko lagun berberak bidali zizkion bere adiskide Joan Bautista Oleaetxeari beste bertso hauek ere, 1868ko martxoaren 9an dataturiko gutunarekin batera –zalantzazkoa da hemen ere horren irakurketa–:

*“Aranzazu 8 de marzo de 1868*

*Querido Juan Bautista: Le remito (a) otros versos más fáciles para cantar en el tono de la canción de misiones o como quiera, reducidas a zortzicos con el estrivillo, que aunque no incluyera la traducción literal del castellano, contienen en algun modo su sentido principal: y son como siguen:”...*

Ondoren datoz bertsoak. Eta azkenik, honetara amaiatzen da gutuna:

*“Sin más, con afectos a la Martina, chiqui [?]”...*

Hortik aurrerakoa janda dago fotokopian. Zazpi dira hemengo bertsoak ere, San Joseren zazpi atsekabe-atseginen arabera.

### 3. ERANSKINA

## ARANTZAZUKO ERROMESEN GAUBEILETAKO KANTAK

Arantzazuko Balada eta Kanta Zaharren REA/JK koaderno nagusiko 80-84 orrialdeetan badira testu oso bereziak, Salbatore Mitxelenak idatziak eskuz, kaligrafiak ondo erakusten duenez. Batetik, “Gau-bijilitako kalbario-puxkak = Via Crucis” izenpean Maria Josefa Ollakin-dearen ahotatik jasotako abesti-testu zatiak daude (80. or.); eta, jarraian (81-84 or.) beste bi testu luzeago, elkarrizketa moduan eratuak, A. Donostiak Gasteizen egindako Musika Sakratuaren IV. Kongresu Nazionalan (Espainiakoan, 1928) emandako hitzaldian aurkeztuak: “Gurutze santuaren bai misterioa” eta “Zeren bila zabilta, andre Madalena” hasten direnak –“La canción popular religiosa y artística, en sus diversas manifestaciones” zuen titulua A. Donostiaren hitzaldiak–.<sup>130</sup>

Arantzazuko historialariek eurrez hitz egin izan digute santutegiko erromesen gaubeila horiei buruz, eta beraietako “Gurutzearen ariketez” –ABK: J. Azurmendiren *Epilogo*, 180-184 or.–, non abestiak eta irakurraldiak Jesusen nekaldiko pausoen antzezpen biziarekin bateratzen batzituazten.<sup>131</sup> REA/JK-ko orrialdeetan bilduta dauden testuak horre-

<sup>130</sup> Ik. P. Donostia, *Obras Completas, IV. Conferencias-I*, Sociedad de Estudios Vascos, Donostia, 1985, 189-223 or. (gure bi testuak: 261. eta 263. orrialdeetan).

<sup>131</sup> Ik. J. A. Lizarralderen HVSA, IX. kap., 191-213 or., eta berezikiago S. Mitxelenaren beraren *Ama-semeak Arantzazuko kondairan*, VII. kap., eta AEP-2, 135-145 or. “Gau-bijilia” du izena AEP-ko atalak, eta horietako “kanta-jardunak, penitentziaketak, aldaretako irudi pasiokoak” kontatzen ditu bertsoan. Horren aurreko atalean, erromesaren bidaldia, “Gurutz-bidea”, kantatzean, herri-kanten hainbat

lako gaudietako kanten eta antzezpeneen testuak dira: horien “puskaren” batzuk.

Kanta-zation biltzaileari dagokionez, honako hau dio L. Villasantek: “Gogoan dut (...) nola joan giñan irurok [S. Mitxelena, E. Agirretxe eta bera] Arantzazuko Albitxuri baserrira. Josefa Ollakindea, amona xahar batek, Arantzazuri buruzko kanta zaharrak zekizkiala, eta hoiek jasotzera” (“Ama-semeak”, in: *Salvatore Mitxelena* [Jakin sorta, 2], 1970, 68. or.) –94 urte zituen amonak, Mitxelenak oharrean zehazten duenez: 1850 inguruan jaioa, beraz–.

Testigutza hori berretsi zion Villasantek gutunez Antonio Zabalarri, beronek aitortua duenez. Izan ere, testu – erromantze?– hauei buruz artikulua berezia idatzi zuen Antonio Zabalak (“Lagunak lagun kanta dezagun”, in: *Arantzazu*, XLVIII, 1969, 472. zenb., 17. or.). Hona Zabalarren interpretazioa testuoi buruz: “... estos versos conservados no parecen ser sino fragmentos de algún Vía Crucis o de algún poema sobre la Pasión” (19. or.); horien aire arkaikoa azpimarratzen du gainera, XVII. mendean edo XVI.enean ipiniz berorien jatorria.

Denak batean ekarri ditut, bada, sei “poema-puskok”, baina biltzaile eta kopiatzailearen irizpideari jarraituz, zatika; horiek zenbakitu izanak ez du esan nahi jarraian irakurtzekoak direnik.

“Kalbario-pusken” ondoren eman ditut A. Donostiak jasotako bi el-karrizketa aipatuak ere, Mitxelenak haien osagarri edo argigarriztat jo zituelako, Arantzazuko gaubeiletan kokatuz horiek ere nolabait.

Azkenik Mitxelenak bere *Poema*-n jasotako “Pasio-kantak” gaineratu ditut.

---

testu sartu zuen bere bertsoen artean: “Bidean abestu oi ziran Pasio-kantak”, atalaren aurkezpentxoan dioenez. Horietako batzuk Arantzazuko Artxiboko Bildumako kanta-aldaera ezagunak dira; baina beste batzuk ez dira horien artean ageri, eta, Arantzazuko erromesen ahotan ipintzen baditu ere, ez zuen horien iturriaren berri-rik eman.

## GAUBEILETAKO KALBARIO-PUSKAK

### I

LAGUNAK LAGUN KANTA DEZAGUN<sup>132</sup>  
Kristoren heriotzia.  
Gurutze santu altuan dago (hil zan)<sup>133</sup>  
Aita Eternuaren semia.  
Haren oinian baju-bajuan  
Beraren Ama Santia,  
Beraren Ama Santiarekin  
Maria Magdalena...

(Jesu Kristo gurutzian,<sup>134</sup>  
Amandria oinetan,<sup>135</sup>  
Maria Madalena  
haren aldean)

*Lekukoa:* Maria Josefa Ollakindea (Arantzazu)<sup>136</sup>

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena

*Iturria:* REA/JK, 80. or. (1)

---

<sup>132</sup> Zuzendariak bijialara bildutako jendeari abestera egiten dion gonbidapenarekin hasten da kanta. Horrek erakusten digu nola ziren taldeko jardunak: “Gurutzearen” ariketa haiek.

<sup>133</sup> “... dago (hil zan)”: bi aldaerak dakartza eskuizkribuak.

<sup>134</sup> Mitxelena transkribatzaileak berak ipini zuen parentesi artean bertso hau. Badirudi jendearen erantzuna izan daitekeela.

<sup>135</sup> Amandria = Ama andrea? “Birjina amandrea” ageri da Arantzazuko “Jaiotzen danak heriotzia” kantan ere. Mitxelenak “txukundu” eta osaturiko “Arantzazura bidean” baladako Jesusen eta Mariaren arteko elkarriketan, “amandrea” deitzen dio Semeak Amari.

<sup>136</sup> Honako oharra dakar Mitxelenak lekukoari buruz: “Maria Josefa Ollakindea Arrieta, 94 urte, bista galdua. Jaiotzez zegamarra. Amazazpi urtekin Arriolara, Arantzazura neskame etorria. Baserria: Albitxuri (zarra)...”.

II

JAIOTZEN DANAK heriotzia<sup>137</sup>  
gauza eskusa gabia,  
ni nerau ere jaio nintzan ta  
zor det nik heriotzia.

Heriotziari gauza batekin  
ongi natzaio kontentu,  
aberatsari diruagatik  
ez ohi diote barkatu.

Aberats horrek diruak ditu,  
pobriak umildadia,  
umildadiak irikitzen du  
Zeru altuan atia.<sup>138</sup>

Zeru altuan atia eta  
paradisuan salia,  
harri ebagiz eginik dago  
Arantzazuko bidia.

Harri ebagiz bidia eta  
zilar labratuz atia,  
zilar labratuz atia eta  
urre gorritz du giltzia.

Urre siloian jarririk dago  
Birjina gure Amandria;  
hark halaxe du merezitutzen,  
nork du halako semia.

---

<sup>137</sup> Matiosa Inzaren kantaren transkripzioan (REA/JK, 123. or.) “Jazoken danak eriotzia” dago idatzia itxuraz; eta horrela irakurri zuen Mitxelenak bere kopian (ik. M4S, 10); ez du, ordea, zentzurik. Hori “zuzenduta” geratu zen Mitxelenak Arantzazuko Josefa Ollakindearengandik entzundakoa transkribatzean: “Jaiotzen danak eriotzia”...

<sup>138</sup> Salvatore Mitxelenak honetara dakar ahapaldi hau bere *Poema*-n (AEP-2, 70. or.): “Eriotzari gauza bategaz / oi natxako ni kontentu: / aberatsari diruagatik / ez oi diola barkatu”.



Bederatzi hilian ibili zuan  
sabel santian semia,  
bederatzi hilak kunplitu eta  
jaio zan Gabon gabian.

Jaio zan Gabon gabian eta  
mezatxo biren erdian;  
mundu guztia salbatu zuan  
Natibitate goizian.

Hark hori hala egin ez balu  
gu norako ote ginian?  
Erdiok orain, bestiok gero  
kondenatuko ginian.

*Lekukoa(k)*: Matiosa Inza (Uribarri, Oñati)

Maria Josefa Ollakindea (Arantzazu)

*Biltzailea(k)*: Jose A. Lizarralde / Salvatore Mitxelena

*Iturria*: REA/JK, 123. or., A-B zut.

Kanta hau REA/JK, 123. or. hasten den “Virgina Amaren” kanta bera da, dirudienez, J. A. Lizarralde Oñatiko Uribarrin bildua, baina lehen ahapaldia kenduta. S. Mitxelenak Ollakindeari jasotako bigarren “kanta-puskak” ez zeukan nonbait lehen ahapaldi hori, eta “Jaiotzen danak heriotzia” hasten zen. Ondo konturatu zen Mitxelena Arantzazun entzundakoa Uribarrikoa bera zela, ordurako REA/JK-ko 123. orrialdean jasota zegoena, berak kopiatua baitzuen bere MSJ kopia daktilografiatuan; eta horregatik berak jasotakoaren lehen lerroak bakarrik transkribatu zituen, “...etc osorik” gaineratuz: Uribarrikoa tartekatu behar zela, alegia, bigarren ahapalditik hasita. A. Zabalak “et cetera” irakurri zuen Mitxelenaren oharra –“En el romance, después del verso “gauza eskusa gabia” hay un “et cetera” (“Lagunak lagun kanta dezagun”, in: *Arantzazu*, XLVIII, 1969, 472. zenb., 163. or.)–; eta kantako hiru ahapaldi bakarrik jaso zituen. Baina Mitxelenak “etc osorik” idatzi zuenez, osorik jaso dut hona Matiosa Inzaren kanta, lehen ahapaldia izan ezik.

### III

- BART AMETS EGIN DOT  
juduak marti[ri]zatzen ebiltzala  
ene Semia.
- Egi-egia da, Ama neria,  
Ama deskonsoladia.  
Juduak martirizatzen dabile  
zure semia.
- Ai nere Seme bakar besterik gabia!  
Nire semia falta dot eta,  
ikusi dezute, jendiak?
- Atzo goizian neban ikusi  
Jerusalengo kalia,  
Ostirala santuko  
induljentzia-goizian;  
ondo negargarria zijoan  
Zirineoko kalia.

### IV

SEMIK DITUZUEN ANDRAK:  
Lagun egidazute negar egiten...<sup>139</sup>

### V

- HARK URA ESKATU ZUENIAN,  
harentzat edaria  
zer izango ote zan?
- Gelarriakin behazun mina,  
binagriakin *nahastuta*.

---

<sup>139</sup> Puntu bakarreko puska hau osatu gabe dago zalantzarik gabe, horrela hirupuntukoa seinaleaz airean utzia. Baina oraingoan jakin ez, zerekin osatu behar den, horrela hasten den bestelako testurik ez baitugu datu-basean.

VI

GOIEN DAGO AITA ZERUKOA;  
Birjinari etorri zaio  
mandataria,  
San Juan beria.<sup>140</sup>

*Lekukoa:* Maria Josefa Ollakindea (Arantzazu)

*Biltzailea:* Salvatore Mitxelena

*Iturria:* REA/JK, 80. or. (3-5)

Bi gauza nabari dira kanta-puska hauetan: batetik, puska solteak direla, batzuetan zentzu osorik gabeak, eta, bestetik, elkarrizketa moduan dagoela eratua kanta. Poema dramatiko handiaren han-hemengo zatiak dira nonbait.

Jakinminez joan zitzaizkion hiru fraideei (Mitxelena, Agirretxe, Villasante), kanta osoaren konklusio moduko hau gaineratu zien amonak: “Egunian iru aldiz ori konsideratzen daben pekataria ez sutan erreko da, ez uretan itoko da, ez bideko lagun txarrakin juntauko da. Biarren-biarren dagon orduan (eriotza-orduan) Aita Eternuaren alde eskubitik aterako da (Orain iru pater noster)”.

Ez ziren noski amonaren beraren hitzak, gaubeilako kanta zuzentzen zue-nak-edo azkenean jaulkitzen bide zituenak baino, amonak buruz ikasiak, eta hemen berez atera zitzaizkionak.

---

<sup>140</sup> beria = bera?

## GURUTZE SANTUAREN BAI MISTERIUA

- GURUTZE SANTUAREN BAI MISTERIUA!  
Ondo akusa bedi jende humanua.  
Gugan tenploan dago Amandre Santa Ana,  
hiru arrosa eder eskuan dauzkena.  
Hiru eskuan eta bai zazpi buruan;  
hamabi klabelinatxo korona santutan.
- Hara lore eder horiek; nundikan dituzu?
- Jesu Kristoren ortu santutik ditugu.  
Jesu Kristo zeruan mezaren ematen:  
San Pedro Apostolua mezaren laguntzen.  
Maria Santisima mezaren entzuten:  
Maria Madalena aren akonpainatzen.  
Hamaika mila aingeru koruan kantatzen;  
beste hainbeste ta gehiago musikaren jotzen.
- Josepe, ikusi dezu, bai, nere Semia?
- Ez dudala ikusi, Birjina Maria.  
Kaliza gora-behera bai zure Semia,  
soinean deramala Gurutze berria.
- Ez dizut, bada, emanen, Birjina Maria.  
Gurutze hortan pasa behar det nik heriotzia;  
heriotzarekin pasio luzia.
- Arbola santu hori, pixka bat bajatu;  
guk ere nahi genuke gloria gozatu!  
Kanta hau akabatzen da. Jendiak, barkatu.  
Hobeki dakienak aurrera begitu.  
Kristo zerura doa gizon bat bakarrik;  
gizon bat bakarrik eta besuak zabalik.  
Kristalian argia bezala pasatu,  
(haur) eginda gero Birjina gelditu.

- Uso zuri ederra, zeruan zer berri?
- Zeruan berri onak orain eta beti.
- Zerura nor lihoaken hegakan bolatu.  
Aingeruak balezazke heguak prestatu.
- Heguak prestatu lezazke argizarizkuak:  
urtu ere balitzazke hegoa senduak.
- Kristo nork ikusi du, bai, gorputz utzian  
resuzitatu izan zan Pazkua goizian?
- Zer esaten didazu orai Madalena?
- Resuzitatu dela Seme beorrena.
- Ai, hau gozua!  
Pazko eguna da-ta gloriosua!  
Alleluia, alleluia!  
Que ha resucitado nuestro Redentor (sic).

*Biltzailea:* A. Donostia

*Iturria:* REA/JK, 81-82 or.

(Ik. *Crónica del IV Congreso Nacional de Música Sagrada*, Gasteiz, 1930, 263. or.; A. Donostia: *Obras completas* (Ed.: Jorje Riezu.), Sociedad de Estudios Vascos, IV. t., 1985, 206-209 or.

Esanda dagoenez, A. Donostiak bere “La canción popular religiosa y artística, en sus diversas manifestaciones” hitzaldiarekin batera argitaratutakoa transkribatu zuen Mitxelenak REA/JK-n. Hemengo elkarrizketa hau “Kronika...”-n dago, 206-209 or.

Aurreko kanta-pusken osagarritzat hartu zuen Mitxelenak, nahiz eta jakin ez Arantzazun kantatzen zutenik: harekin kidesun estilistiko eta tematiko hertsia duelako honek ere. Jesu Kristoren nekaldia, heriotza eta piztuera, herri-literaturan kontatua eta kantatua. A. Donostiaren hitzaldiko ohar hau ere jaso zuen Mitxelenak: “En un pueblecito de Navarra existía la costumbre de recorrer las calles del pueblo a las dos de la mañana del día de Resurrección, cantando estas estrofas en que se mencionan la Pasión y Resurrección del Señor”. –Lekarotz zen nonbait herri hori; Mitxelenak bere AHH obran zehazten duenez (129. or)–. Eta bere aldetik beste ohar hau gaineratu zuen: “Casi

todos los versos están compuestos de estrofas conocidas pero pertenecientes a otros cantos”.

Eta berehala beste olerki bat aurkezten digu, A. Donostiaren hitzalditik hartua hori ere: “Incluye el P. Donosti en la misma conferencia una poesía – popular en todas su estrofas?– en que dialogan Santa Magdalena y un personaje que parece ser el diablo, sobre la Pasión y Resurrección de Cristo”. El-karrizketa luzea da, ondorengo bi orrialdeetan jaso duguna: “Zeren bila zabilta”.

S. Mitxelenak REA/JK, 80-84 orrialdeetan jaso eta bere eskuz kopiaturiko hiru “poemok” batean aztertzeoak dira nolabait, besteak beste aldi berean kopiatu zituelako bata bestearen ondoren, eta gaiaren aldetik bata besteari lotuta ikusi zituelako seguruenik.

“Gurutze santuaren bai misteriuia” bezala, Arantzazun bildutako “kanta pusken” osagarriztat hartu zuen “Zeren bila zabilta” ere, nahiz eta Arantzazutik urrun bildua izan eta jakin ez Arantzazun kantatzen zuten. Izatez, ugarriak dira Maria Magdalenaren aipuak Arantzazuko erromesen balada eta kantetan.

## ZEREN BILA ZABILTZA

- ZEREN BILA ZABILTZA,  
andre Madalena?  
Zerk hola zaramatza  
desertuan barna?
- Jauna galduz geroztik  
ez dut gogorikan;  
gauza guztiak ditut  
higuin mundu huntan.
- Zer irudikoa da  
zuk diozun Jauna?  
Indazu zenbait marka,  
ene Andre ona.
- Hura [da] xuri gorri,  
aita-amen bakoitza:  
Jainko gizon egina,  
ta ene bihotza.
- Gurutzean josirik,  
ez duzu aditu  
juduak nola zuten  
hilobian sartu?
- Neronek ikusi dut  
amaren aldean,  
enegatikan hila  
gurutze batean.
- Zer hegurimen duzu  
beraz harengandik,  
gaiztagin baten gisa  
hil denaz geroztik?
- Oi ene Jaungoikoa,  
zeru-lurren jauna!

- Mundutik beira nazu,  
ez nazan engaina.
- Oi Andre Madalena,  
ez izan eroa;  
oraino har ezazu  
leheneko ospea.
  - Hire ospe lizunak  
aski jarraikirik,  
ongi niagok orain  
urrikiz beterik.
  - Gurutzeko minetan  
ganbiatzen nauzu?  
Ene gozoak hola  
gutiesten 'tutzu?
  - Gurutzean 'tut orai  
ene atseginak;  
Jaunak hartu geroztik  
han negatik minak.
  - Utzazu gurutzea,  
zato enekin;  
desertuan ez duzu  
Jauna kausituren.
  - Negar eginen diat  
nik erahin hutsaz;  
egian kausituren  
Jauna bide huntaz.
  - Zeruetara joan zen;  
ez zera oroitzen?  
Aitaren eskuinetik  
ez dela urruntzen?
  - Zein haizen gezurtia  
hor duk erakusten.  
Orain huen gaiztagin  
bat zela erraiten



- Nigarrak behar dira,  
badakit, horrentzat;  
ordean askiko da  
hiltzean ihintz bat [lágrima].
- Denbora sobra diat  
hirekin galtzen,  
banioak mortura  
ez duk mintza zeren.
- Oi Andre Madalena,  
hitz bat adi zazu:  
bakarrikan bazoaz  
ni galduko nauzu.
- Agur beti-betikotz,<sup>141</sup>  
mundu gezurtia,  
nitan agertuko duk  
hire beltzkeria.
- Non zerate mortuko,  
abere ihiziak?  
Othoi! Emandatzue  
zuen intziriak.
- Nahi dut orai bertan  
has ditén nigarrak:  
garbi detzadan ongi  
egin tudan hutsak.
- Zu, ene xuri gorri,  
aita-amen bakoitza,  
zu ikus arteraino  
hemen dut egoitza.

*Biltzailea:* A. Donostia

*Iturria:* REA/JK, 82-84 or.

(Ik. *Crónica del IV Congreso Nacional de Música Sagrada*, Gasteiz, 1930, 261. or.; Donostia, A.: *Obras completas* (Ed.: Jorje Riezu), Sociedad de Estudios Vascos, IV. t., 1985, 206-209 or.

---

<sup>141</sup> Lehenago ‘orhoitzen’ bezala, hemen ere ‘bethi-bethikotz’ dago jatorrizkoan idatzita.

#### 4. ERANSKINA

### ARANTZAZUKO ERROMESEN NEKALDI-KANTAK

Goraxeago aipatua dut S. Mitxelenaren *Poema*-ko “Gurutz-bidea” kapitulua (AEP-2, 115-134 or.). Hona beraren aurkezpena: “Lenengo amar bertsoetan, erromeri osoaren azalpen bat laburkiro. Gero, euskal-Fedea ikusiko dezu erromes Arantzazu'ra, penitentzizko guruzpidean gora..., Kalbariora! Tarteka erruz, bidean abestu oi ziran Pasio-kantak, danak erriarenak”. Tartekatu eta komatxoen artean markaturiko kanta-puska hainbat Arantzazuko Bildumakoa da; badira beste bederatzi kanta-puska beste lekutatik jasoak, batez ere R. M. Azkueren *Cancionero Popular Vasco*-tik, oin-oharrean esaten duenez. Neure aldetik ia guztien aztarnak aurkitu ahal izan ditut; eta bakoitzaren erreferentzia zehatzagoa emango dut.

Kantok ez daude Arantzazuko erromesen giroan bilduta, zuzenean behintzat; baina, herritarren artean zabalduak izanik, Mitxelenak haien ahotan ipini nahi izan zituen, Arantzazun bertan bildutakoekin duten kidetasunagatik edo, besteak beste.

a) – CPV, IX, 65/780 zenb., 889-890 or. (AEP-2, 134. or.)

MARIAREN OINAZE HAUNDIAZ  
oroitu gaitean egiaz...

Atalluko (Arribe-Atalluko) Joana Argiñarenaren ahotatik Azkuek jasotako “Mariaren dolore aundiaz” kantaren hasiera da. Aldaera luzeagoa –9 ahalpadikoa– zegoen bertako parrokiako liburu batean, 1834 inguruko edo lehena-

gokoan (ik. Alfonso Irigoyen, “Del epistolario de Azkue”, in: *Euskera*, II, 1957, 295-297 or.). Jatorriz “dolore aundiaz” eta “akorda gaitean” kantatu zion lekukoak Azkueri, eta honek zuzendu, “erderakadak” sahiestearren; Azkueri jarraitu zion Mitxelenak.

b) – CPV, IX., 89/804 zenb., 911. or. (AEP-2, 124. or.)

ZORIGAIZTOAN IZAN EZ DADIN  
gu jaio ginan eguna,  
hasi gaitean pauso-kontatzen,  
sobra da galdu deguna.

Nahi ez badegu burlarik egin  
Jesus onaren pausuaz,  
etsi dezagun alde batera  
mundu hontako gustuaz.

Baraibarko Frantziska Iribarregandik Azkuek jasotako kanta. “Designaba ella esta canción con el nombre de Galbariok (Los Calvarios, el Vía Crucis)”, dio Azkuek oharrean. Hirugarren lerroko ‘pauso-kontatzen’ ordez ‘konseideratzen’ dago idatzita Azkueren jatorrizko testuan.

c) – [Iturririk gabe] (Ik. AEP-2, 124. or.)

AMA, TRISTEZIAZ BETEA,  
Semea hiltzean,  
begien bistan gurutzea,  
zagoen nigarretan.  
Nork ez du pairatu nahiko  
Ama ikustean?  
Nork ez du ere hil nahiko  
Jesusekin batean?

AEP-2, 124. or.an Mitxelenak jasotako kanta honen beste iturririk ez dut aurkitu, eta Mitxelenak emandako erreferentzietan ere ez dirudi dagoenik. Dena dela, ez da Mitxelenak berak asmatu bertoa; eta Ipar Euskal Herriko airea du.

d) – CPV, X, 41/756 zenb., 870. or. (AEP-2, 124-125 or.)

GURE JESUS, NORA ZOAZ  
hain tritea gugatik?  
Gurutzean hil *nahi* duzu  
pena latzez beterik?

Korua

*Damuz nago, urriki dut  
zaudelakoz nigatik.*

Abaurrepeako Martin Arotzarenarengandik jaso zuen Azkuek. “Es canción del Vía Crucis”, dio berak. Gurutze-bideko pauso bakoitzeko horrelako bertso bat kantatzen zuten, koruaren lelo eta guzti. Aezkoako bertako Aria herrian bildu zituen Miren Intxaustik askoz geroago (1971n) lehen eta bosgarren pausoetako estrofak (ik. “Etnografía de Aria”, in: *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra*, 1971, 9. zenb., 333-372 or.). Aezkoatik urrun, Araizko Arribe-Atallun ere kantatzen zuten, 1924an Venancio Barber bertako parrokoak Gregorio Maidagani idatzitako gutunean dioenez (ik. Alfonso Irigoyen, “Del epistolario de Azkue”, in: *Euskera*, II, 1957, 295-296 or.).

e) – CPV, IX., 35/750 zenb., 864-865 or. (AEP-2, 125. or.)

PENTSA DEZAGUN GURUTZE HORTAN  
ea zergatik jarri den...  
...ez ditut damu nik zuregana  
egin ditudan pausoak.

Aresoko Maria Antonia Etxeberriaren ahotatik jasotako “Espiritu santua-  
ren egunak dira” kantaren bi puska hartu zituen hemen Mitxelenak.

f) – CPV, IX, 49/764 zenb., 876 or. (AEP-2, 125. or.)

GURUTZE PISU IZUGARRI BAT  
ipinirikan soinean,  
Jesus gurea paratu zuten  
Kalbariora bidean.

Oskozko (Imotz) Justa Goldarazenaren ahotatik Azkuek jasotako “Jesus onaren Galbarioak” kantaren bi ahapaldietatik bigarrena jaso zuen hemen Mitxelenak.

g) – *Zeruko Argia*, 1919, I, 2. zenb., 18. or. (AEP-2, 125-126 or.)

O JESUS GURUTZERA  
nigatik igo zerana,  
ni jo ta zehatzera  
maiz behartu zaitudana:  
orain zure aldera  
bihurtzen naiz, Jaungoiko ona.  
Ai!, oroi zaite odola  
neretzat eman dezula.

Mitxelenak ez du honen iturririk ematen. 1919an *Zeruko Argia* aldizkariak argitaraturiko 6 bertsoko kantaren lehena da hemengo hau –hortik jaso ote zuen Mitxelenak?–. Dena dela, lehenago (1906) S. Hiriart-en *Eskualdun Eliza-Kantikak* liburuan ageri da, Iparraldean kantatzen zutena –jatorriz kanta frantsesa, “La bergère que je sers”–; A. Donostiak bere kantutegian sartu zuen kanta hori (ik. Jose Luis Ansorena, “Procedencia de algunas melodías populares vascas”, in: *Txistulari*, 1995, 164 zenb.). Mitxelenak, ordea, *Zeruko Argia*-ko aldaera hartu zuen, Hiriartek argitaratutik ezberdin samarra.

h) – CPV, IX, 39/754 zenb., 868. or. (AEP-2, 126. or.)

KALEA GORA-BEHERA DIJOA SEMEA<sup>142</sup>  
soinean daramala gurutze berea.  
– Gurutze hori ekartzu, ai nere Semea,  
– Ez diot, bada, emanen, o Ama nerea.<sup>143</sup>  
– Honekin pasa behar dut heriotzea,  
heriotzearekin Pasio luzea...

Azkuek Baraibarko Josefa Orejaren ahotatik jasotako “Goian tenploan dago Amandre Santa Ana” kantako 5-6-7 bertsoak dira hemengook, Mitxelenak berak zerbait aldatuta.

---

<sup>142</sup> Zerbait ezberdin dator lerro hau CPV-n: “Kalea gora die, berorren semea”

<sup>143</sup> CPV-n “Ama andrea” (yandrea) dago idatzita.

i) – A. DONOSTIA (ik. erreferentzia azpian) (AEP-2, 126. or.)

GURUTZEAN TUT ORAI  
ene atseginak;  
Jaunak hartuz geroztik  
enegatik minak.

Nahi dut orai bertan  
has ditzen nigarrak:  
garbi ditzadan ongi  
egin tudan hutsak...

Mitxelenak berak dakar kanta honen iturri-indikazioa oin-oharrear: “IV Congreso Nacional de Música sagrada, Donosti A'ren itzaldian, 260 orrialdea, Ikusi antxe osorik olerki au. Luzea eta arrigarria dezu”. Gorago aipatua dut iturri hori, “Gurutze santuaren bai misteriua” olerkiaren oinean. Horren barruko bi ahapaldi dira, izan ere, hemengo biak; Kongresuan emandako “La canción popular religiosa y artística, en sus diversas manifestaciones” hitzaldiaren eranskinean ageri dira.